

Marija Jasna Kogoj OSU

dr. znanosti

Uršulinski samostan, Ulica Josipine Turnograjske 8, SI-1001 Ljubljana
e-naslov: jasna.kogoj@rkc.si

Miha Šimac

dr. znanosti, docent pri Katedri za zgodovino Cerkev in patrologijo, Teološka
fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana,
e-naslov: miha.simac@teof.uni-lj.si

KRONISTKA M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963) IN NJENA »VOJNA KRONIKA« (1914–1918)

1 UVOD

Kronika je ena od uradnih knjig, ki jih vodijo cerkvene ustanove, župnije ali redovi. Stare samostanske kronike so neprecenljive zaradi podatkov in dogodkov, katerih edini pisni vir so.

Kronika uršulinskega samostana v Ljubljani je razmeroma stara, saj sega v čas prihoda redovnic v Ljubljano, v leto 1702 oziroma še v čas, ko so še potekala dogovarjanja med ustanoviteljem Jakobom Schellom pl. Schellenburgom (1652–1715)¹ in goriškimi uršulinkami ter cerkvenimi in državnimi oblastmi. Do konca prve svetovne vojne oziroma do leta 1921 je pisana v nemščini kakor vse druge uradne knjige in listine tega časa, nato pa v slovenskem jeziku.²

Poleg samostanske kronike so uršulinke leta 1871 začele posebej pisati tudi kroniko svojih šol. Do takrat je bilo vse dogajanje v zvezi s šolami opisano v samostanski kroniki. Kronika dekliške uršulinske šole 1871–1925 je za razliko od samostanske kronike pisana v slovenskem jeziku. Ko se je šola razširila na ljudsko, meščansko, učiteljsko in gimnazijsko, je vsaka vrsta šol vodila svojo kroniko.³

¹ Novejše delo o njem npr. Paul Felizetti, *Jakob Schell von und zu Schellenburg: Ein Edelmann aus sterzing in der Krain*, Ridnaun 2015.

² Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj), Kronika uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1931 (dalje: Kronika), šk. 8.

³ AULj, Šole, Kronike, šk.1 in 2.

Ko so bile leta 1898 ustanovljene Marijine kongregacije, so leta 1906 začeli pisati tudi Kroniko treh slovenskih uršulinskih kongregacij (prva šolska kongregacija, druga kongregacija za izobražene gospodične in tretja za dekleta delavskega stanu). Leta 1914 pa je bil ustanovljen še Marijin vrtec za najmlajše.⁴

Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani pa poleg omenjenih kronik hrani še tako imenovano Vojno kroniko, ki zanimivo in dokaj podrobno opisuje dogajanja med prvo svetovno vojno, v mestu in po deželi ter tudi odmeve z bojišč, kakor so jih doživljali znotraj samostanskih zidov. Pisala jo je m. Klementina Kastelec, in sicer v slovenskem in nemškem jeziku.⁵ Mlada redovnica je prišla iz noviciata v Mekinjah v ljubljanski samostan leta 1912, še pred prvo svetovno vojno, tako da je od začetka spremljala vojna dogajanja. Kdo je torej bila avtorica t. i. Vojne kronike?

2 M. KLEMENTINA KASTELEC⁶

V nekrologu m. Klementine (Marije) Kastelec⁷ je zapisano, da je bila eden najmočnejših stebrov ljubljanske uršulinske skupnosti, izredno sposobna in priljubljena učiteljica, vzgojiteljica, pisateljica in prava duhovna mati mnogim učenkam.⁸ Na željo predstojnikov je proti koncu življenja napisala svoj »curriculum vitae«, ki predstavlja osrednji del nekrologa.

Rodila se je 31. oktobra 1887 v Vinji vasi pri Novem mestu, v preprosti kmečki hiši in bila krščena že drugi dan, na praznik vseh svetih. Pri krstu v farni cerkvi v Podgradu je dobila ime Marija.⁹ Bila je sedmi, zadnji otrok v družini, ki je bila globoko krščanska in je dala Cerkvi več duhovnikov. O njih je m. Klementina zapisala: »Dva brata stare matere sta bila duhovnika: dr. Janez Kulavic,

⁴ AULj, Marijine kongregacije, šk. 1.

⁵ AULj, šk. 9, M. Klementina Kastelic, Vojna kronika 1914–1918.

⁶ V dokumentih in tudi sicer je tako pri njej kakor tudi pri bratu variirala uporaba zapisa priimka; zdaj so pisali Kastelic zdaj Kastelec. Končno je pri Klementini prevladalo slednje; gre pa seveda za isto osebo.

⁷ Marija Jasna Kogoj, *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, Ljubljana 2006. V knjigi je m. Klementina Kastelec omenjena na straneh: 133–134, 145, 148–150, 155, 158, 168, 173–174, 176, 178, 181–182, 190, 199, 209, 265–267, 269 in 279.

⁸ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

⁹ Nadškofjski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhiv (ŽA) Podgrad, Rojstna matična knjiga (RMK) Podgrad, prepisi, 1887, zap. št. 31.

umrl kot ljubljanski prošt,¹⁰ in Matija Kulavic,¹¹ župnik v Šentvidu.« Stari starši m. Klementine so imeli pet otrok, enega sina in štiri hčere. Sin bi moral prevzeti kmetijo, toda »edini materin brat je po težki borbi z očetom, saj bi moral postati gospodar na domu, postal kapucin, p. Gregor.¹² Duhovnik je bil moj brat Matija, umrl l. 1950 kot župnik v Dolu pri Ljubljani.¹³

V daljnem sorodstvu sta bila še dva duhovnika, Bertel Bartel,¹⁴ umrl kot župnik v Vavtavasi, in Jože Muren, umrl v begunstvu na Koroškem l. 1957.¹⁵ Poleg teh sta se posvetila Bogu še Janko Bartel, umrl kot bogoslovec,¹⁶ in jezuitski brat Kastelic, umrl v Mariboru.¹⁷ Ali je kateri od teh izprosil tudi meni redovni poklic? Morda stric kapucin, ki je tako želel, da bi njegova sestra ali pa moja sestra Jerca postala nevesta božja ... Božje oko pa se je ozrlo name, najšibkejšo rastlinico v naši družini, a stric redovnik je počival že 12 let v grobu, ko sem jaz prejela oblačilo božjih nevest.«¹⁸

¹⁰ Janez Kulavic, r. 23. marca 1838 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 3. avgusta 1862; † 18. maja 1906 v Ljubljani. V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000*, Ljubljana 2000, str. 416 (dalje: *Letopis 2000*). Po prvem letu kaplanske službe v Sostrem ga je škof poslal na študij v Avguštej (Frintaneum) na Dunaju, kjer je dosegel doktorsko čast. Svoje znanje je dopolnjeval tudi v Rimu, od koder se je vrnil v domačo škofijo, kjer je nekaj mesecev pomagal bratu Matiju, »župniku šentviškemu«. Škof ga je že leta 1868 poklical za podvodjo in ekonoma semenišča, a je to službo opravljal le eno leto, saj je bil poklican na Dunaj za ravnatelja Avguštejineja in dvornega kaplana. To službo je opravljal vse do leta 1885, ko je postal ravnatelj ljubljanskega semenišča, nato prelat in od leta 1902 ljubljanski stolni prošt. V: *Bogoljub*, 1906, št. 8, str. 244–245; † ljubljanski stolni prošt dr. Iv. Nep. Kulavic.

¹¹ Matija Kulavic, r. 11. junija 1831 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 30. julija 1854; † 2. februarja 1883 kot župnik tedaj največje župnije v ljubljanski škofiji Šentvid pri Stični. V: NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 380. Ob njegovi smrti so se ga s toplimi besedami spomnili v številnih slovenskih listih in časopisih. Prim. *Slovenec*, št. 15, 3. februar 1883, s. p.: † Prečast. gosp. Matija Kulavic.

¹² Janez Jenič (p. Gregor); r. 23. aprila 1843 v Vinji vasi, župnija Podgrad na Dolenjskem. Starši so dali Janeza v šolo v Novo mesto, potem pa naj bi ostal doma in kmetoval. Toda Janez si je želel postati duhovnik. V kapucinski red je vstopil 24. marca 1866 in dobil redovno ime p. Gregor. »Svoje študije je dokončal na Tirolskem pri kapucinih«, so zapisali v časopisu. Bil je več let definitior in gvardijan celjskega samostana, kjer je 10. marca 1899 tudi umrl. V: *Domovina*, št. 11, 17. marec 1899, str. 82; † P. Gregor Jenič.

¹³ Matija Kastelic, r. 31. januarja 1870 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 9. julija 1893 kot tretjeletnik. Kot semeniščnik je potem naslednje leto prišel za kaplana v Kostanjevico, od tam v Št. Vid pri Stični, kjer je deloval do avgusta 1900, ko je prišel v semenišče za podvodjo in ekonomo. Tu je deloval do 2. avgusta 1906, ko je bil umeščen za župnika v Dol pri Ljubljani. Leta 1933 je bil imenovan za duhovnega svetnika. V: NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 375. Umrl je 7. aprila 1950 v Dolu pri Ljubljani. V: *Letopis 2000*, str. 445.

¹⁴ Bertold Bartel, r. 20. junija 1879 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 14. julija 1904; † 27. oktobra 1934. V: *Letopis 2000*, str. 433. *Slovenec* je že dan po njegovi smrti objavil nekrolog. Prim. *Slovenec*, št. 246, 28. oktober 1934, str. 5; † Župnik Bert. Bartol.

¹⁵ Jože Muren, r. 27. marca 1887 v Stopičah; v mašnika posvečen 14. julija 1910; † 3. aprila 1958 v Gorenčah pri Velikovcu. V: *Letopis 2000*, str. 449. Ob smrti so nekrolog objavili tudi v Buenos Airesu. Prim. *Duhovno življenje*, 1958, št. 7, str. 416: Rajni gospod Jože Muren.

¹⁶ Janko Bartel, r. 16. januarja 1877 v Podgradu. Po končani gimnaziji v Novem mestu je vstopil v ljubljansko bogoslovje. Umrl 20. aprila 1899 v Metliki. Prim. *Domoljub*, št. 9, 4. maj 1899, str. 136: Umrl. Obsežen nekrolog je objavil *Slovenec*. Prim. *Slovenec*, št. 99, 1. maj 1899, s. p.: Prijatelju bogoslovcu Janko-tu Bartel.

¹⁷ Janez Kastelec, r. 12. maja 1884 v vasi Št. Jošt, župnija Stopiče pri Novem mestu. Odločil se je za vstop v Družbo Jezusovo in 3. maja 1911 stopil v Avstrijsko provinco. Noviciat je začel 18. maja 1911 v Št. Andražu na Koroškem; prve redovne zaobljube je napravil 22. maja 1913; leta 1919 pa prestopil v novonastalo Jugoslovansko vice-provinco. Kot jezuitski brat je deloval v Ljubljani, Zagrebu in Mariboru, kjer je umrl 8. novembra 1955. V: p. Anton Bukovič, *Spomini na redovne brate: Kastelec Janez*, str. 1–22. Za posredovane podatke in gradivo gre zahvala p. Marjanu Kokalju DJ.

¹⁸ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

O novi maši, ki jo je 23. julija 1893 v domači fari v Podgradu še kot tretjeletnik daroval Matija Kastelec¹⁹, je poročalo tudi časopisje. *Dolenjski list* je posebej poročal o slavnosti: »Nenavadno veselje je doletelo 23. julija podgrajsko faro, ko je tukajšnji rojak čast. g. Matija Kastelec obhajal svojo novo mašo. Od blizo [sic] in daleč se je sešlo vkupe [sic] ogromno ljudstva, vkljub temu, da je bilo deževno vreme. Pridigal je v. č. gospod Janez Virant, župnik mokronoški, nekdanj tukajšnji dušni pastir. Novomašnika sta počastila s svojo prisotnostjo tudi njegova dva strijca[sic] mil. g. prelat dr. J. Kulavica in P. Gregor Jenič, gvardijan kapucinskega samostana v Celju; razven [sic] tega je došlo še mnogo drugih duhovnikov. /.../«²⁰ M. Klementina je kot petletna deklica prisostvovala bratovi slovesni novi maši in se je takole spominjala: »Ko je moj brat Matija daroval prvokrat sv. mašo v podgrajski cerkvi, so mene, petletno otroče v beli obleki, posadili kar na obhajilno mizo, a tako, da sem gledala k oltarju. Pa sem se jaz kar sama zasukala tako, da sem gledala po cerkvi, češ: Ali me vidite, kako sem fletna v novi obleki? Seveda so me spet hitro zasukali proti oltarju. To mi je ostalo živo v spominu. In tudi to: Ko so delili pri pojedini juho, so pustili moj krožnik prazen. Pa sem zlezla izza mize in stekla h kuharicam v vežo potožiti, da sem lačna ...«²¹

Še ne šestletna Marija je začela hoditi v šolo v domačem kraju. Po treh letih so jo starši poslali v šolo k notredamkam v Šmihelu. Sama piše, kako je prišlo do tega: »V nedeljo popoldne – bilo je okrog Božiča – so odšli vsi domači k večernicam v cerkev. S starim očetom sva ostala sama doma. Stari oče so sedeli na zapečku in prebirali debele jagode na rožnem vencu. Jaz sem pri mizi brala iz novega Mohorjevega koledarja. Potem sem šla k staremu očetu k peči in jim začela pripovedovati, kar sem brala. Povedala sem gladko, kakor da berem, celo pravljico Švrkni, palica. Stari oče so me zadovoljno poslušali. Ko so prišli drugi od večernic, tedaj je slovesno zadonela z zapečka beseda starega očeta: »Tega otroka bomo dali v šolo. Prebrala je celo povest in mi jo povedala, kakor je bilo v bukvah napisano.« Še isto jesen se je uresničilo, kar so stari oče odločno napovedali. To je bil prvi migljaj od zgoraj, da sem za nekaj drugega določena, zakaj dotlej je bilo nezaslišano, da bi šla kaka deklica iz našega kraja »v šole«. Stari oče je bil stare korenine mož, častitljiva osebnost. Ob njegovi smrti je prinesel Domoljub²² prelep članek.«²³

Marija je ostala v Šmihelu pet let, od tam pa je šla na uršulinsko učiteljsko v Ljubljano. Iz ohranjenih spričeval gre razbrati, da je bila zelo željna znanja. Junija 1907

¹⁹ Prim. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 24, 16. junij 1893, str. 204–205: Nove maše v ljubljanski škofiji.

²⁰ *Dolenjske novice*, št. 15, 1. avgust 1893, str. 123: Iz Podgrada.

²¹ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²² V nekrologu so posebej omenjali kremenit značaj Jakoba Jeniča, njegovo globoko vernost in vdano prenašanje bridkosti, ki mu jih v življenju ni manjkalo. Med drugim so posebej izpostavili, da mu je kot mlademu gospodarju kar dvakrat pogorelo vse poslopje. Povrh vsega mu je kmalu zatem umrla še žena in je ostal sam s šestimi majhnimi otroki. Zato je kmalu osivel, a je vendarle še dočakal »redko srečo«, da je doživel kar štiri nove maše v ožjem sorodstvu. Pri tem so navedli vse štiri že omenjene duhovnike: Matijo Kulavica, prošta Kulavica, sina p. Gregorja in vnuka Matijo Kastelca. *Domoljub*, št. 23, 3. december 1903, str. 359–360: S Podgrada pri Novem mestu [sic].

²³ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

je v učiteljišču opravljala zrelostni izpit in ga pred komisijo, v kateri je sedel tudi Fran Levec (1846–1916), opravila z odliko. Pri vseh predmetih je prejela bodisi pohvalno (*lobenswert*) bodisi izvrstno (*vorzüglich*), nekoliko slabše ocene so bile le pri aritmetiki, telovadbi in kaligrafiji (*befriedigend*). Istega leta je prejela spričevalo s pravico za poučevanje na ljudski šoli.²⁴ Ob koncu študija ji še vedno ni bilo jasno, kam naj usmeri svoj korak. O tem obdobju je sama spregovorila: »Štiri leta so hitro minila, zvezda mojega svetega poklica pa mi še vedno ni jasno zablestela, v medli svetlobi sem iskala ozko stezo do cilja. V 4. letniku sem bila na razpotju. V Ljubljano je prišla tedaj ustanoviteljica Klaverjeve družbe, grofica Terezija Ledochowska.²⁵ Gojenke smo šle poslušat njeno predavanje o misijonih v Afriki in o njeni ustanovi v pomoč afriškim misijonom. Tedaj se je v meni zganelo, nov svet se je odprl pred mojimi duhovnimi očmi.« Marija je šla k njej na pogovor glede življenjske usmeritve.²⁶ Terezija Ledochowska ji je svetovala, naj moli za razsvetljenje in ostane z njo v pisnih stikih. Da bi jasneje spoznala pot njenega poklica, je zaprosila predstojnico uršulink, naj jo do izpita usposobljenosti nastavijo za učiteljico v Mekinjah. Tu je ostala dve leti. Nekaj časa si je še dopisovala z Ledochowsko, potem pa je s tem prenehala. Po opravljenem izpitu se je namreč odločila, da postane uršulinka. Pred vstopom v samostan pa je doživela še dve hudi preizkušnji, ki ju je sama opisala takole: »Umr! mi je moj dragi brat, ki je bil šele pet let gospodar na domu, sredi pomladi, sam v cvetu mladosti, star 31 let. Od žalosti za njim je sedem dni pozneje prenehalo biti očetovo srce, ki ni preneslo izgube ljubljenega sina ... Tako se je v enem tednu zrušil naš dom.« Njena mama se je takrat preselila k sinu duhovniku v Dol pri Ljubljani. Pri njem je gospodinjala sestra Jerca. Druga preizkušnja jo je zadela takoj potem, ko je bila po novem letu 1910 sprejeta v ljubljanski samostan. Že čez nekaj dni se jo je polastilo strašno domotožje. »Hrepenenje po mami in bratu je postalo neznosno. Solze so tekle in v duši je neprestano odmevalo: Nazaj! Zaprošila sem, da smem še enkrat obiskati moje drage v Dolu. Radi so mi dovolili, saj niso slutili prav nič, kaj se v meni godi. Mama, brat in sestra pa so se zelo začudili, da sem se vrnila. Nič jim nisem povedala. O Sv. Treh kraljih sem odšla zopet v Ljubljano, vihar se je podel, v duši je bilo vse mirno, skušnjavec je odšel in se ni nikdar več vrnil.«²⁷

Na svečnico leta 1910 je pričela svojo redovno formacijo. Po dveletnem noviciatu je prišla leta 1912 v Ljubljano in takoj nastopila službo učiteljice na zunanji ljudski šoli, obenem pa se je pripravljala na izpit usposobljenosti za meščansko šolo iz jezikovno-zgodovinske skupine, ki ga je opravila na državnem učiteljišču. Takrat so imele uršulinke še strogo klavzuro, zato se je na izpit in

²⁴ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁵ Marija Terezija Ledochowska, r. 29. 4. 1863 v Loosdoru, Avstrija; † 6. 7. 1922 v Rimu. Ustanovila je Družbo misijonskih sester sv. Petra Klaverja. Papež Pavel VI. jo je 19. oktobra 1975 razglasil za blaženo. Več o njej glej: Blažena Marija Terezija Ledochowska: <https://svetniki.org/blazena-marija-terezija-ledochowska-devica-grofica-in-ustanoviteljica/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

²⁶ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁷ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

praktični nastop na Vrtači peljala v zaprti kočiji. Leta 1914 je začela poučevati na zunanji in notranji²⁸ meščanski šoli.²⁹

Po prvi svetovni vojni je m. Klementina v šolskem letu 1918/19 prišla na učiteljišče, kjer je poučevala pedagogiko, slovenščino, zemljepis in zgodovino, pozneje pa še filozofijo in nemščino. »V tistih letih po vojni nismo imeli učbenikov, kar je oteževalo pouk učiteljicam in učenkam. M. Klementina nam je podajala snov v tako jasni in zgoščeni obliki, da smo si njeno razlago brez težav zapisovale v svoje dnevnike,« pravi ena izmed učenk. »M. Klementina je bila odlična učiteljica in vzgojiteljica. Nepozabne bodo ostale ure, ko je predavala slovensko literaturo in govorila svojim učenkam o Prešernu, Župančiču in drugih naših pesnikih. Ko je razlagala Župančičevo *Dumo*, je jokal ves razred.«³⁰ Kljub izredni bistrosti duha je bila vedno otroško preprosta, odkrita in poštena. Resnico je ljubila nad vse. Na učiteljišču je poučevala do leta 1944.

Ko je šolska oblast v Beogradu zahtevala visokošolsko izobrazbo tudi za učne moči na učiteljiščih, se je jeseni 1930 kot redna slušateljica vpisala na ljubljansko univerzo. Študirala je filozofijo, pedagogiko in nemščino ter diplomirala junija 1934. Ob študiju je ves čas tudi poučevala na učiteljišču. Od avgusta 1934 do aprila 1935 je bila v Rimu v tako imenovani probaciji ali letu redovne obnove, kjer se je pridružila petdesetim uršulinkam vseh narodnosti. Prišle so tudi misijonarke z Aljaske, iz Montane, z Jave. To je bila prva probacija v zgodovini uršulinskega reda. Po vrnitvi je zopet poučevala na učiteljišču in tudi na gimnaziji, obenem pa je za tri leta prevzela vodstvo juvenata.³¹

Leta 1935 je ob 400-letnici ustanovitve Družbe sv. Uršule, ki je bila pozneje povzdignjena v red, napisala življenjepis o ustanoviteljici sv. Angeli in kratko zgodovinsko pot reda.³² To delo je javna kritika sprejela z laskavo oceno kot prvi stvarni slovenski svetniški življenjepis, ki dokazuje veliko bogoslovno, pedagoško in vsestransko izobrazbo pisateljice. V *Kroniki*, časopisu za slovensko krajevno zgodovino, je leta 1935 objavila prispevek o zgodovinskem razvoju uršulinskih šol v Ljubljani.³³

²⁸ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁹ Kot vsi uršulinski samostani po svetu so imele tudi ljubljanske uršulinke sistem dvojnih šol – notranje in zunanje. V notranjo so hodile deklice, ki so bile od daleč in so tudi stanovale v samostanu oziroma internatu, imenovali so jih gojenke, ter tiste, ki so bile podnevi v šoli, zvečer pa so se vračale domov. To so bile deklice iz premožnejših slojev, ki so svoje šolanje plačevale. Šolanje so plačevali starši, včasih sorodniki ali drugi dobrotniki. Vendar je bilo vsako leto tudi na notranji šoli določeno število deklic, ki so plačevale šolnino samo delno, nekatere pa so je bile tudi oproščene.

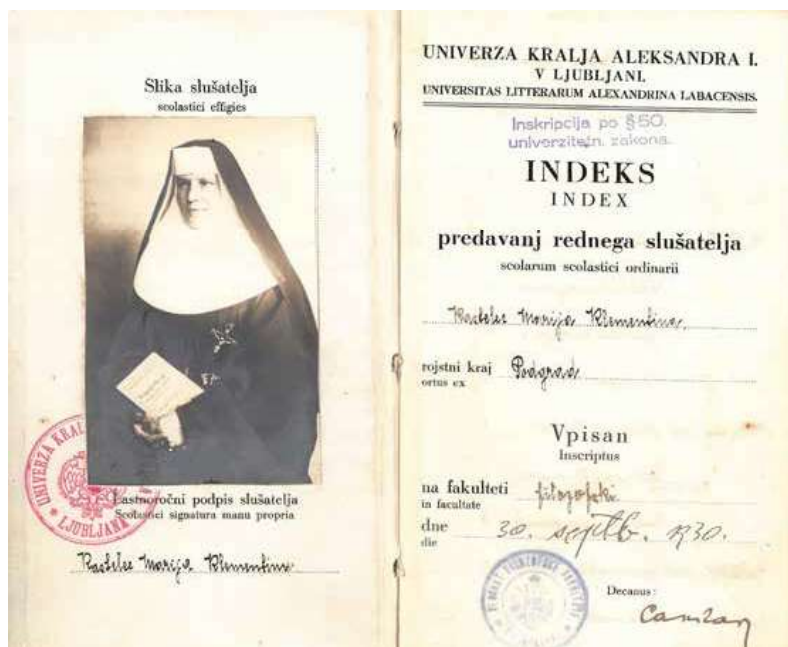
V zunanjo šolo so hodile deklice iz mesta in okolice, ki so se takoj po končanem pouku vračale domov. Ta šola je bila ljudska v pravem pomenu besede, obiskovale so jo deklice iz vseh slojev. Pouk je plačevalo izredno malo otrok, tako da je bila zunanja šola dejansko brezplačna.

³⁰ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

³¹ Prav tam.

³² Kratko priporočilo o knjigi, ki je nosila naslov: *Sveta Angela Merici in njeno delo*, so podali tudi v *Vrtcu*. Prim. *Vrtec*, 1935/1936, št. 4/5, str. 74: Sveta Angela Merici in njeno delo. O knjigi so poročali tudi v *Bogoljubu*. Prim. *Bogoljub*, 1936, št. 1, str. 22–23: Dobre knjige.

³³ M. Kastelec, Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani, v: *Kronika slovenskih mest*, št. 3(1935), str. 234–239.

Indeks s fotografijo m. Klementine Kastelec
Vir: AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

Leta 1937 je opravila profesorski izpit za pedagoško-filozofsko skupino, pod B pa za nemščino, ki jo je zadnja leta poučevala na učiteljskišči. S poučevanjem je nadaljevala tudi potem, ko je bila 24. julija 1938 izvoljena za samostansko predstojnico. Istega leta je v avgustu kot odposlanka spremljala provincilno predstojnico m. Elizabeto (Ivano) Kremžar³⁴ na generalni kapitelj v Rim. Nad Evropo so se takrat že zgrinjali črni oblaki, ki so napovedovali novo vojno. Zato so kapitulantke po enem mesecu morale predčasno zaključiti kapitelj in se vrniti v svoje dežele.

Po vrnitvi iz Rima se je m. Klementina kljub težkim razmeram lotila obsežnih obnovitvenih del v samostanu in šoli. Tudi obseg vrta se je spremenil: levi del vrta ob sedanji Šubičevi je odkupil Magistrat, zadnji del vrta, ki so ga redovnice imenovalе »klavir«, pa so prodale Pokojninskemu zavodu. Ob tej priliki so morali posekati mogočni brest in lipe velikanke, ki so bile še priče ustanovitve samostana. Porušiti je bilo treba tudi del starega zidu in postaviti novega.

Z denarjem, ki so ga dobile od prodaje zemljišča, so se na začetku druge svetovne vojne lotile zidave gimnazijskega poslopja. O tveganosti tega dela v tem negotovem času sta se provincialka m. Elizabeta in predstojnica samostana posvetovali z ljubljanskim škofom Gregorijem Rožmanom (škof v letih

³⁴ M. Elizabeta (Ivana) Kremžar, r. 1878 v Ljubljani; † 1954 v Škofji Loki; učiteljica, provincialna predstojnica, priznana slovenska pesnica. O njej glej: France Koblar, Kremžar, M. Elizabeta: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi304460/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

1930–1959). Ta ju je opogumil in jima rekel: »*Mi delamo za božje kraljestvo ... delajmo in se popolnoma prepustimo in zaupajmo božji Previdnosti.*«³⁵ Profesor Jože Plečnik (1872–1957) jim je priskrbel temeljni kamen in sestavil besedilo, ki je bilo vklesano vanj: »*Na praznik sv. Uršule 21. oktobra MDCCCCXXXX, vklada temeljni kamen uršulinske gimnazije v Ljubljani m. Elizabeta Kremžar O.S.U. provincialna predstojnica.*«³⁶ Temeljni kamen je 21. oktobra 1940 blagoslovil ljubljanski škof Gregorij Rožman. »*Pri blagoslovitvi temeljnega kamna smo položili toliko svetniških relikvij vanj, da bo po priprošnji vseh teh svetnikov, upajmo, ugasnila tudi rdeča zvezda in bo stavba prišla še v roke reda in da bo služila prvotnemu namenu,*« je zapisano v nekrologu m. Klementine. Končni načrt za gimnazijo je naredil veliki prijatelj uršulinskega samostana mojster Plečnik. Toda bojev in dela za načrte ter skrbi je bilo toliko, da je sam Plečnik rekel, da bo predstojnici vse to skrajšalo življenje za deset let. Stavbo so uršulinke gradile med vojno z velikimi žrtvami in jo dogradile, tako da je že imela električno napeljavo, vodovod, centralno napeljavo, po sobah surovi pod. Manjkala so pravzaprav samo stopnišča.³⁷

Za m. Klementino je bilo, kakor sama piše, »*najstrahotnejše leto 1941, loška in mekinjska komuniteta sta iskali pri nas zavetja ... Bilo nas je 110 do 120. Velika materialna beda se /je/ množila, stiska zaradi prehrane rasla*«. Ko je provincialki m. Elizabeti Kremžar potekel mandat, je m. Klementina 31. maja 1943 kot provincialna delegatka prevzela vodstvo province. Februarja 1944 je zbolela na pljučih. Ker ni bilo zveze z Rimom, je kljub temu še nosila breme predstojniške službe vse do razrešitve septembra 1945.

Šolski pouk se je nadaljeval do konca vojne. Maja 1945 so uršulinke dobile od šolskih oblasti ukaz, da morajo do konca meseca zaključiti ocene. Vse zasebne šole, tudi uršulinska, ki je vzgajala in izobraževala žensko mladino celih 242 let, so bile 4. junija 1945 ukinjene. Nova oblast je zasegla tudi šolska poslopja uršulinskega samostana z vsem inventarjem, bogatimi knjižnicami, kabineti in vso opremo.³⁸

Dve leti pozneje so ljubljanskim uršulinkam odvzeli tudi samostan. Preseliti so se morale v Škofjo Loko, nekatere pa so šle v tujino. Skupinica sester je dobila nekaj prostora v župnišču uršulinske cerkve. Ko so morale zapustiti tudi škofjeloški samostan, se je m. Klementina septembra 1956 vrnila v Ljubljano. »*Z bistrim duševnim pogledom in s toplim srčnim umevanjem je spremljala vse dogodke ... Mnoge bivše učenke in mlajše sestre so iskale pri nji prijateljskih nasvetov. Z jasnimi odgovori, ki jih je vedno žlahtnilo nadnaravno gledanje, je*

³⁵ AULj, Kronika 1940, šk. 40.

³⁶ Prav tam.

³⁷ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

³⁸ AULj, Kronika 1945, šk. 40.

potolažila in dvignila marsikatero žalostno srce.« V zavetju svetišča Sv. Trojice je m. Klementina Kastelec sklenila svoje bogato življenje 19. decembra 1963.³⁹ Ob njeni smrti so sestre skupaj s sorodniki objavile tudi osmrtnico v tedanjem časopisju. *Delo* je tako 20. decembra 1963 poročalo o smrti nekdanje predstojnice m. Klementine Kastelec.⁴⁰ O tem so februarja 1964 v kratki notici poročali tudi v Buenos Airesu.⁴¹

Duhovnost m. Klementine je bila izrazito marijanska. Pri krstu je dobila ime Marija in, kakor sama piše, se je dala voditi Materi Božje previdnosti, njej je ostala zvesta vse življenje. V njenem življenjepisu beremo: »*Meni se je skrivnost Marijine ljubezni in njenega češčenja razodela po moji materi. Ko mi je bilo 7 ali 8 let, sem nekoč spremljala mater na poti z njive domov. Pa so mi začeli govoriti: 'Obljubi mi, da boš vsak dan zmolila en očenaš na čast Marijinemu brezmadežnemu spočetju. Veš, ko sem bila še mlada, sem bila nekoč močno bolna, že čisto blizu smrti. Tedaj sem zagledala na stropu neko luč in v srcu mi je nekaj reklo: Moli vsak dan en očenaš na čast Marijinemu brezmadežnemu spočetju, pa boš ozdravela. In res, storila sem tako in ozdravela sem. Zdaj mi pa ti obljubi, da boš častila Marijino brezmadežno spočetje ...'*« M. Klementina je obljubo držala in, kakor sama pravi, je ljubezen do Marije v njej rasla. »*Kar je bilo kdaj lepega v mojem življenju, je tesno povezano z Njo, kjer in kadar je moj pogled obstal na njeni sliki, me je obsijal žarek notranje sreče, ob misli na njo so zamrla vsa hrepenenja v duši in če sem kateri drugi duši, duši svojih učenk mogla kaj dati, je bil to le dar Marijin, položen v mojo dušo ...*«⁴²

3 BESEDA O TRANSKRIPCiji ZAPISA T. I. VOJNE KRONIKE

Delo uršulinke m. Klementine Kastelec je bilo doslej v slovenskem prostoru vsaj deloma že nekajkrat uporabljeno oziroma citirano v razpravah, povezanih s prvo svetovno vojno.⁴³ Zdelo se je primerno, da se ga pripravi za objavo, da bi tako bilo na voljo širši javnosti, ki se zanima za to viharo obdobje zgodovine. Pričujoče besedilo smo skušali ohraniti v zapisu, kakor ga je pripravila M. Kastelec. To je pomenilo, da smo v največji meri ohranili avtentičnost zapisa, vključno z nekoliko arhaičnimi besedami (npr. solnce, izpreminjati itd.). Nekatere nerazrešene krajšave smo razrešili in jih zapisali v oglatih oklepajih. V teh so sicer naznačene tudi strani, kjer se v tekstu pojavijo [1]; le izjemoma pa smo posegli tudi po kakšnih lektorskih popravkih (prim. v zmislu – v smislu).

³⁹ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

⁴⁰ Prim. *Delo*, št. 347, 20. december 1963, str. 8.

⁴¹ *Svobodna Slovenija*, št. 7, 18. februar 1964, str. 3: Umrli so.

⁴² AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

⁴³ Prim. Kornelija Ajlec, Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni: zakonodaja in izvedba, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2015), str. 126–142; Miha Šimac in Katarina Keber, »*Patriae ac humanitati*«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte, Ljubljana 2011.

Kolikor je bilo mogoče, se je tekst opremilo tudi z opombami in osnovnimi podatki o posameznih osebah, ki se v kroniki omenjajo. Tako je zapis bolj prijazen bralcu, hkrati z ohranjeno patino časa zapisa pa čim bolj veren pričevalec obdobja, v katerem je pod peresom m. Klementine Kastelec nastal in nam prinaša zanimiv uvid doživljanja težkih razmer v vihnih preizkušnjah prve svetovne vojne, v času propadanj in nastajanj novih državnih struktur v tedanji Evropi.

Zdravniki in strežniško osebje v bolnišnici za ranjence med prvo svetovno vojno.

V sredini predstojnica m. Kristina Pezdirc (fotografija pred septembrom 1915).

Vir: AULj, fotografska zbirka

PRILOGE

Priloga 1: »Vojna kronika 1914–1918« s. Klementine Kastelec.

Vir: AULj, šk. 9, M. Klementina Kastelic, *Vojna kronika 1914–1918*.

[1]

Preko avstrijskega ozemlja je hitela bridka vest o dveh žrtvah na jugu domovine. Prestolonaslednik Franc Ferdinand⁴⁴ in soproga nadvojvodinja Hohenberška⁴⁵ sta bila žrtvi 28. junija 1914. Žalost je legla sedaj na srca avstrijskih narodov, v ozračju bodočnosti se je jelo mračiti.

12. julija smo zaključili šolo. Še se je vršilo vse v starem redu, polnoštevilno je prihitela mladina k sklepni sv. maši, veselo in navdušeno kot druga leta sta odmevala veličastni »Te Deum« in cesarska pesem. – Pač nismo slutili tedaj, da se pripravljajo veliki dogodki svetovne zgodovine, ki bodo v bližnji bodočnosti posegli v vse razmere življenja, pritegnili tudi šolstvo v svoj vrtinec. –

Kot vsako leto so pričeli tudi letos s potrebnimi popravami v notranji in vnani šoli. A predno je bilo najnujnejše končano, je delo zastalo, kajti prišel je usodni dan, ki je zapričel novo dobo.

28. julij 1914! Krvavo si vzžarel na obzorju domovine, pretresel si nas vse s svojo vestjo, četudi nismo docela razumeli tvojih grozečih znamenj, vse globoke tragike, ki jo imaš v svojih posledicah.

Da je naša država napovedala Srbiji vojno, smo brali istega dne v dnevnih listih, ki so nam prinesli obenem cesarjev manifest:⁴⁶

Mojim narodom!

Bila je moja najiskrenejša želja, da bi leta, ki so mi še usojena po milosti božji, posvetil delom miru in da bi svoje narode obvaroval težkih žrtev in bremen vojne.

Toda božja previdnost je odločila drugače.

Spletke sovraštva polnega nasprotnika Me silijo po dolгих letih miru zagrabiti za meč, da varujem čast Svoje monarhije, da branim njen ugled in njeno

⁴⁴ Nadvojvoda Franc Ferdinand (1863–1914), najstarejši sin avstrijskega nadvojvode Karla Ludvika (1833–1896), mlajšega brata cesarja Franca Jožefa I. (1830–1916), avstrijski prestolonaslednik. Za več podatkov o prestolonaslednikovi smrti in atentatu v Sarajevu glej: Andrej Rahten, *Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*, Ljubljana 2014.

⁴⁵ Češka grofica Sofija Chotek (1868–1914), s katero se je nadvojvoda Franc Ferdinand kljub nasprotovanjem zaradi prenizkega statusu leta 1900 morganatično poročil. Po poroki je dobila naslov nadvojvodinje Hohenberške. Več o njej glej Chotek, Sophie: <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chotek-sophie-1868-1914> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

⁴⁶ Manifest je bil objavljen v vseh vidnih listih in časopisih. Glej npr. *Slovenec*, št. 170, 29. 7. 1914, str. 1: Cesarjev manifest avstrijskim narodom; *Slovenski narod*, št. 173, 29. 7. 1914, str. 1: Mojim narodom!; *Štajerc*, št. 26, 2. 8. 1914, str. 1: Na moje narode.

stališče kot sile, da varujem njeno posestno stanje. Z nehvaležnostjo, ki hitro pozabi, je kraljevina Srbija, ki smo jo od prvih početkov njene državne samostojnosti do najnovejšega časa Moji predniki in Jaz podpirali in pospeševali, že pred leti nastopila pot odkrite sovražnosti zoper Avstrijsko-Ogrsko.

Ko sem po treh desetletjih blagoslovljenega dela miru v Bosni in Hercegovini razširil Svoje vladarske pravice na ti deželi, je ta moja odredba [2] v kraljevini Srbiji, koje pravice se nikakor niso kršile, vzbudila izbruhe nebrzdane strasti in najsrditejšega sovraštva. Moja vlada se je takrat poslužila lepe predprave močnejšega in je v najskrajnejši prizanesljivosti in dobrotljivosti zahtevala od Srbije samo znižanje njene vojske na mirovni stalež in obljubo, da bo v bodoče hodila pot miru in prijateljstva.

Isti duh zmernosti je vodil Mojo vlado, da se je omejila na varovanje najvažnejših življenjskih pogojev monarhije, ko se je Srbija pred dvema letoma bojevala s turško državo. Temu vedenju se je imela Srbija v prvi vrsti zahvaliti za dosego vojnega namena.

Nada, da bode srbska kraljevina cenila potrpežljivost in ljubezen Moje vlade do miru in da bo izpolnila svojo besedo, se ni uresničila. Vedno višje plameni sovraštvo zoper Mene in mojo rodovino, vedno bolj neprikrito se pojavlja stremljenje, s silo odtrgati neločljiva ozemlja avstrijsko-ogrske.

Zločinska gonja sega čez mejo, da bi na jugovzhodu monarhije izpodkopala temelje državnega reda, da bi narod, kateremu naklanjam v očetovski ljubezni Svojo polno skrb, omajala v njegovi zvestobi do vladarske rodovine in domovine, da bi doraščajočo mladino premotila in jo naščuvala k hudodelnim dejanjem blodnosti in veleizdaje. Cela vrsta morilnih naklepov, po načrtu pripravljena in izvršena zarota, ki se je strašno posrečila in v srce zadela Mene in moje zveste narode, je daleč vidni krvavi sled tistih tajnih spletk, ki so se započele in vodile iz Srbije.

Ta neznosna gonja se mora ustaviti, neprestanim izzivanjem Srbije se mora narediti konec, ako se naj ohrani čast in dostojanstvo Moje monarhije neomaževano in ako se naj ne pretresa neprenehoma njen državni, gospodarski in vojaški razvoj.

Zaman je naredila Moja vlada še zadnji poizkus, doseči ta cilj z mirnimi sredstvi, Srbijo pripraviti z resnim opominom, da krene na drugo pot.

Srbija je zavrnila zmerne in pravične zahteve Moje vlade in je odklonila izpolniti liste dolžnosti, kojih izpolnjevanje je v življenju narodov [3] in držav naravna in potrebna podlaga miru.

In tako se moram odločiti, s silo orožja ustvariti neobhodno potrebna poročstva, ki naj zagotovijo Mojim državam mir v notranjosti in trajni mir na zunaj.

V tej resni uri se popolnoma zavedam cele dalekosežnosti Svojega sklepa in Svoje odgovornosti pred Vsemogočnim.

Preskusil in uvaževal sem vse. Z mirno vestjo nastopam pot, ki mi jo kaže dolžnost.

Jaz zaupam Svojim narodom, ki so se v vseh viharjih vedno v složnosti in zvestobi družili okoli Mojega prestola in ki so bili za čast, velikost in moč domovine vedno pripravljeni za najhujše žrtve.

Jaz zaupam hrabri avstrijsko-ogrski vojni moči, polni požrtvovalnega navdušenja.

In jaz zaupam Vsemogočnemu, da podeli zmago Mojemu orožju.

Na Dunaju⁴⁷, 28. dne julija 1914.

Franc Jožef I.

Zastal je naenkrat ves mirni razvoj, prekinil se je privatni promet po železnicah, pričela se je mobilizacija. Dan na dan so dohajale nove čete v glavno mesto, godba in petje sta jih spremljala, klici patriotičnega navdušenja so odmevali pozno v noč. Na Kongresnem trgu so se vršile slovesne zaprisege posameznih polkov. Ganljiv je bil pogled na tisočere množice naših junakov, ki so kleče prisegali zvestobo vladarju. – V gručah in posamezno so prihajali vojaki iste dni v našo cerkev, prosit božjega varstva sebi in srečen izid velikemu skupnemu podjetju domovine. –

3. avgusta. Štabni zdravnik⁴⁸ se je zglašil pri č. g. Materi prednici⁴⁹ z zahtevom, da odstopi naš zavod 40 postelj v vojaške namene. Samostan je brez ugovora ugodil zahtevi in izročil vojaški oblasti 40 novih železnih postelj s posteljnino vred.⁵⁰

4. avgusta. Vojaštvo je vzelo v začasno posest prostore vnanje⁵¹ šole, novo obednico za gojenke, obe novi spalnici in sobe v neposrednjem[sic] stiku z vnanjo šolo.

⁴⁷ Cesar je izdajo manifesta in naročilo ministrskemu predsedniku grofu Stürgkhu v resnici res podpisal navedenega datuma, vendar je to storil v Bad Ischlu, kakor je poročalo časopisje, in ne na Dunaju. Prim. *Slovenec*, št. 170, 29. 7. 1914, str. 1: Cesarjev manifest avstrijskim narodom.

⁴⁸ Štabni zdravnik – morda gre v tem primeru za pozneje generalštabnega zdravnika dr. Edmunda Geduldigerja (1852–1939), ki se ga večkrat omenja v dotičnem zapisu. Prim. ÖSTA/KA*, GBL, Diverse (Böhmen, Mähren, Schlesien) Karton 160: Dr. Edmund Geduldiger.

⁴⁹ Mati prednica uršulinskega samostana leta 1914 je bila m. Kristina (Terezija) Pezdirc (1860–1928). To službo je opravljala do septembra 1915, ko je prevzela predstojniško službo v Mekinjah, kjer je tudi bila vojaška bolnica za ranjence. V Ljubljani jo je takrat nasledila m. Maksimilijana (Ivana) Kolenc (1872–1922). Več o obeh glej: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁵⁰ V samostanski vojni kroniki izvemo, da je zaradi tega, ker so v samostanu za vojaške namene izročili postelje gojenk internata, imela mati prednica precej nevšečnosti s strani staršev: »Nekatere redovnice so odstopile svojo posteljo gojenkam in ležijo na tleh.« V: AULj, Kronika 1914, šk. 8.

⁵¹ Kakor že omenjeno v prispevku, je bila vnanja šola namenjena vzgoji in izobraževanju mestnih deklic, ki so bivale v mestu in okolici (pouk je potekal v slovenščini, nemščina pa je bila eden izmed obveznih predmetov); notranja šola pa je bila namenjena gojenkam; torej tistim deklicam, ki so prihajale od daleč, iz raznih krajev cesarstva, in so prebivale v samostanu. Učni jezik je bil nemški, slovenščina pa obvezni predmet.

Pač nam je bilo čudno, ko smo se poslavljali od vnanje šole, častitljivega dvestoletnega poslopja. Saj ravno tu so prve sestre (redovnice) našega reda, prišedši iz Gorice v Ljubljano, otvorile svoj skromni [4] delokrog, ki se je v izpremenjeni obliki, zadostujoč zahtevam časa, ohranil do današnjega dne. Zato nam je ravno vnanja šola ljuba in draga, dragi njeni prostori, ki so bili doslej vajeni le veselega otroškega vrišča, radostne mladinske pesmi skozi dolgo dobo dveh stoletij.⁵²

Prišli so vojaki, pospravili klopi ter po večjem izpraznili šolske sobe. – Na Marijin praznik, 15. avgusta, nam je bilo do čistega vse pospraviti, kajti sporočili so nam, da se v prihodnjih dneh naseli vojaštvo v določenih prostorih.

18. avgusta. Prvih 300 rezervistov pri nas. – Večinoma so bili Korošci, nekaj pa tudi Tirolcev in Štajercev. Samostansko predstojništvo jim je moralo odstopiti tudi oni del vrta, ki so ga imele sicer gojenke v svojo uporabo. – Na malem dvorišču vnanje šole so si postavili provizorično vojaško kuhinjo za pripravljanje »menaže«. –

V večjih in manjših skupinah so se razkropili po vrtu, eni v veselem razgovoru, drugi pojoč poskočno vojaško. – Saj tedaj je vladalo še ono radostno razpoloženje med njimi, ki je znak navdušeno v boj hitečih junakov.

Ko smo šli k večernemu premišljevanju na vrt, nam je bilo jasno, kako občutno so se naše razmere izpremenile. Z leve strani vrta, od koder nas je še pred nekaj tedni pozdravljala vesel otroški smeh, so se čuli moški glasovi, razgovori, klicanje imen, lakonična vojaška povelja. – Bilo nam je pač čudno v neposrednji [sic] bližini novih sosedov, kot da se je mahoma zrušilo visoko stoletno obzidje in je pridrl svet v doslej mirne samostanske prostore, se je zdelo marsikateri in zbala se je vsaka ob ti misli. Živo kot nikoli prej, smo občutili sedaj dobroto samostanske klavzure. – A morali smo računati z novimi časi, ukloniti se vsemu, zroč preko tesnega obzora osebnih naziranj, lastnih želja, na oni veliki žrtvenik, ki ga je ravnokar postavila domovina, da pridejo narodi in posamezniki, darujoč na njem svoje upe, svojo bodočnost, svojo kri in svoje življenje. –

⁵² V času Ilirskih provinc in francoske oblasti so vendarle tudi ti prostori bili deležni veliko bolj temačnega obdobja, o čemer je tedanja prednica samostana ob obisku leta 1816 obvestila tudi cesarja Franca I. (1768–1835). Prim. *Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1902*, Ljubljana 1902, str. 48.

20. avgusta. Smrtni dan sv. Očeta Pija X.⁵³

Med hrup in vrvenje, ki ga je zapričela vojna, je prodril glas o smrti najvišjega zemskega dostojanstvenika, vladajočega papeža Pija X. – [5] Zastalo je srce Cerkve, odbilo srce dobrotnega Pija X., ki je poznalo le ljubezen, ogrevajoč se samo in ogrevajoč katoliški svet v žarišču evharistične ljubezni; omahnila je roka, ki je poizkusila dvigniti palmo, preden zagospodarijo besneče sile med razdvojenimi narodi. – Visoko nad stališčem narodov, njih zemskega stremljenja, malenkostnih časnih teženj, z vidika vere, večnosti, je presojal stanje časa On, ki je skupni oče vseh. Slutil je v daljini vihar, ki bo prihrul nad Evropo, zasmilili so se mu narodi, zasmilile dežele, ki jih bo preplavilo gorje, zato je klical k spravi, sporazumu. A klical je zaman. – In Večni ga je pozval k Sebi, k miru, ki ga ne motijo zemski glasovi, k večnemu miru, utrjenem v Njem samem.

Mi pa smo ostali sami, zapuščeni, v bolesi zroč za njim, ki nas je zapustil v težkem času. Ob odprtem grobu smo čutili globlje, kako zelo smo ljubili blagega svetniškega⁵⁴ Pija X., njega, ki je odprl tabernakelje [sic] katoliškega sveta, da dobivajo verniki iz njih vsakdanjo hrano, pripravil obhajilne mize za tisoče in tisoče otrok, ki jih je povabil k božjemu Ljubitelju v najnežnejših letih. V luči presv.[ete] Evharistije je načrtana pot njegovega najvišjega pastirstva, zato je jasna, žarna, zato obdaja tudi njegovo častitljivo osebo mistični svit, ki izhaja iz sv. hostije. –

Počivaj mirno, sv. Oče, na Srcu evharističnega Kralja, ki ga gledaš ne več v skromni podobi kruha, marveč v lepoti večnega božanstva, počivaj pri Njem in izprosi nam vsem otrokom Cerkve, ki si jo vladal, moči v burnih dneh, ki so prišli nad nas!

Vsled zmed, ki jih je povzročila vojna v prometu in splošne razburjenosti časa, smo se bali, da ne pride tako kmalu do srečnega izida pri volitvi novega sv. Očeta. A Gospod je vedel, da potrebuje njegovo kraljestvo bolj kot kdaj prej krepkega vodnika, ki bo stal na braniku za njegove pravice, kljubujoč viharjem, ki se bodo zaganjali v nerazrušno skalo. Zato je bil sam s svojo obljubljeni pomočjo zraven, v nepričakovano kratkem času smo dobili novega papeža v osebi

⁵³ Giuseppe Sarto, roj. 3. junija 1835 v vasi Riese v Benečiji. Izbral si je duhovniški poklic in leta 1858 prejel mašniško posvečenje. Devet let je deloval kot kaplan v župniji Tombolo, od koder ga je pot vodila v Salzano, kjer je bil devet let župnik. Od tam so ga poslali v Treviso, kjer je – spet devet let – opravljal službo spirituala in škofijskega kanderja. Leta 1884 je bil imenovan za škofa v Mantovi. Po devetih letih je bil leta 1893 imenovan za beneškega patriarha in kardinala. Kot takšen se je leta 1903 znašel na konklavu v Rimu in 4. avgusta bil izvoljen za papeža. Privzel si je ime Pij X. ter si za svoje geslo izbral besede apostola Pavla »Vse prenoviti v Kristusu« (Ef 1,10). Izbruh vojne naj bi mu strl srce in umrl je 20. avgusta 1914. V: Metod Benedik, *Papeži: od Petra do Janeza Pavla II.*, Ljubljana 1996, str. 294–296 (dalje: Benedik, *Papeži*); *Slovenec*, št. 189, 21. avgust 1914.

⁵⁴ Očitno so že ob smrti papeža Pija X. nekateri pisali o njegovem svetniškem zgledu. V resnici je papeža Pija X. leta 1951 papež Pij XII. razglasil za blaženega, tri leta pozneje (1954) pa je bil prištet med svetnike. Benedik, *Papeži*, str. 296.

bolonjskega nadškofa in kardinala, ki si je nadel ime Benedikta XV.⁵⁵ – Ne, v Cerkev, do njenega svetišča, ne smejo vihre, ki pretresajo ostali svet, oaza miru ostane [6] sredi razburkanega valovja, kamor se lahko zaupno oziramo, če se maje vse okoli nas, poslušajoč nauke, opomine in ukaze namestnika Njega – večne Resnice. – Blagor nam vsem, ki imamo trdno oporo v svojem najvišjem poglavarju! Vsevečnemu hvala za to! Njemu pa, ki je prevzel v težkih dneh svetovne vojne svojo nadpastirsko službo, pomoč in varstvo Kristusovo!

Toda nazaj k vsakdanjosti, domačim razmeram! Že 24. avgusta so se poslovili prvi cesarski gostje od nas. Pred odhodom so nam ob verandi na vrtu zapeli v slovo. Č. g. Mati prednica in tudi druge so prinesle rožnih vencev, svetinjc in relikvij, da jih vzamejo s seboj na nevarno pot. – Sama radost in pogum jih je bil na zunanje, a najbrže se je skrivalo globlje v duši še marsikatero čustvo, ki ni smelo na dan, moška odločnost mu ni dovolila izraza. – Razvili so zastavo, stopili v vrsto in odšlo je krdelo krepkih mož, mi pa smo jim želeli srečno pot, slavno zmago. A niso šli po lavoriko, kot so mislili sami, in smo upali mi ž njimi. Gališka plan je imela tedaj odprte grobove za naše junake in tudi teh je čakala, da jih zagreblje [sic] v svojo krvavo grudo. – Mesec dni pozneje sta se zglasila v samostanski čevljarnici, ki jima je bila najlažje dostopna, dva vojaka – ranjenca. Bila sta izmed mož, ki so pred kratkim gostovali pri nas. Pravila sta o nesrečni usodi polka in tovarišev, s katerimi sta odšla skupno na bojišče ...

Novo, nenavadno življenje po ulicah je pritegnilo tudi mladino v svoj vrtinec. Jela je postopati za vojaki, godba, ki jih je spremljala, jo je mikala – in že so se začeli kazati prvi nevarni simptomi pouličnega življenja mladine. To je napotilo šolska oblastva, da so sklenila otvoriti za ostali počitniški rok več dnevnih zavetišč za deklice in dečke.⁵⁶ Tudi v našem zavodu smo ga dobili.

Otvorilo se je 28. avgusta. Namenjeno je bilo deklicam od 6. – 14. leta, ki so bile doma brez nadzorstva in potrebne oskrbe. Deklice so ostale v zavetišču od 8^h zjutraj do 6^h zvečer. Število zavetišče obiskujočih se je gibalo med 50–60. Razdeljene so bile po starosti v dva oddelka. Večjim so bile odmerjene tri dopoldanske ure pouka v šoli ali na vrtu, v potrebnih slučajih so se porabile tudi za gospodinjska dela v kuhinji. Manjše so imele dopoldne dve uri pouka, ostali čas se je [7] porabil za ročno delo, igre in prosto zabavo. Popoldne je menjavalo

⁵⁵ Giacomo della Chiesa, rojen 21. novembra 1854 v počitniški palači Villa della Chiesa v Pegli pri Genovi. Leta 1878 je prejel mašniško posvečenje in bil dalj časa v diplomatski službi Svetega sedeža. Od leta 1887 do 1907 je služboval v rimski kuriji, nato pa je postal nadškof v Bologni. Kot takšen je maja 1914 postal kardinal in bil že 3. septembra 1914 izvoljen za papeža. Ob izvolitvi si je nadel ime Benedikt XV. V času pontifikata si je v vojnih razmerah posebej prizadeval za mir. V: Benedik, *Papeži*, str. 296; John F. Pollard, *The unknown Pope: Benedict XV. (1914 – 1922) and the Pursuit for Peace*, New York 1999.

⁵⁶ Pobudo za tovrstna zavetišča je, kot se zdi, dejansko dala Vincencijeva družba in v »sporazumu z visoko c. kr. deželno vlado, deželnim odborom in mestnim županstvom« so jih dejansko odprli. V Ljubljani so bila ta zavetišča: »za dečke Marjanišče in Rokodelski dom v Komenskega ulici; za deklice: zavod pri Uršulinkah, ljudska šola v zavodu baronice Lichtenthurn. V Šiški hiša Vincencijeve konference poleg kolodvora, na Viču: društveni dom in ljudska šola, v Mostah novo poslopje ljudske šole«, kakor je poročalo časopisje. V: *Slovenec*, št. 189, 21. avgust 1914, str. 3: Materam, vzgojiteljem in vsem prijateljem mladine.

ročno delo s primerno zabavo na vrtu. Enkrat ali dvakrat na teden sta šla oba oddelka pod nadzorstvom na daljše izprehode: Rakovnik, Golovec, Ježica. Vse učiteljice vnanje šole so bile zaposlene v zavetišču.

Koncem avgusta so pričeli v naši gospodinjski šoli pripravljati kuhano sadje za ranjence. – Dvorišče se je izpremenilo v pravi sadni trg. Veliki in manjši zaboji, vreče, koši, polni različnega sadja, so bili razpostavljeni vse križem. Voz za vozom, vsak težko obložen s sočnim bremenom, je dohajal dan na dan. Iz bližnje okolice, pa tudi iz daljnih krajev, iz Belokranje [sic] in Spodnje Štajerske, je pošiljalo ljudstvo zastonj svoj jesenski pridelek za uboge ranjence. Dela je bilo dosti, kajti bilo je treba prebrati in očistiti sadje v vsaki posodi, nato pa sušiti ali vkuhati v za to pripravljenih kotlih. Prišlo nam je pomagat tudi več gospodičen iz mesta. To so vam bili prizori, prav kot na živahnem trgu! Tu skupina redovnic krog velikega zaboja jabolk, tam vesela družba gospodičen, prebirajoč češplje iz posode v posodo! Po vrtu pa se je kadilo iz kotlov in iz gostega dima so žareli razgreti obrazi provizoričnih kuharic, z velikimi kuhalnicami v roki.

Iz posameznih rezervnih bolnic, ki so se polagoma jele polniti z ranjenci, so sproti prihajali strežniki po kuhano sadje. Kolikor se ga ni porabilo, se je shranilo za zimski čas, kajti to so slutili vsi, da se bolnice ne izpraznijo tako kmalu.

14. nedelja po Binkoštih. Velika prošnja procesija za zmago. Pred našo cerkvijo je bil postavljen oltar in tu sem je prišel veličasten sprevod v istem redu kot velikonočno nedeljo; udeležba pa je bila še večja. Pretresljivo je odmeval iz sto in sto grl prisrčen klic: »Marija, k Tebi, uboge reve!«

Vedno resnejši je postajal svetovni položaj, zamotavali so se dogodki bolj in bolj, in naše upanje, ki smo ga gojili v začetku, da utegne vojna trajati kvečjemu en mesec ali dva, je ginevalo – kljub tolažbam in obetom dnevnih listov. Grozna poročila so dohajala dan na dan z južnega in severnega bojišča, poročila o tisočih naših junakov, padlih [8] v boju in onih, ki so morali v ujetništvo. Bolnice so se polnile bolj in bolj. – Kaj bo s šolo? ne bo li vzela vojaška oblast vseh šolskih poslopij v svojo uporabo? S strahom smo gledali v bodočnost in skrbelo nas je, kako se stvari razvijejo. –

21. sept. Pričetek šol. Hvala Bogu, vsaj tu nas upanje ni varalo. Seveda, drugače je moralo biti marsikaj. Vnanja šola je ostala namreč še nadalje v vojaški posesti. – Iznova smo začutili, kako ljubo in drago nam je staro, častitljivo poslopje. Mikalo nas je tembolj, ker je prav v istem času polagoma izpreminjalo svoje vnanje lice ob notranji strani. – Slavno znana, ozka stara hodnika, ki sta se že nekaj let vselej tako sumljivo gugala, ko se je počasi pomikal razred za razredom po njiju, sta izginila. Na njiju mestu sta rastla ravno v začetku šolskega leta dva lična nova hodnika. Kako smo ju leto za letom težko pričakovali in se ju

veselili! Sedaj so se izpolnile želje učiteljskega osobja vnanje šole, a prav kot po naključju ravno sedaj, ko smo morali žrtvovati celo poslopje drugim namenom.

V prostore notranje šole se je stisnila tudi vnanja. Celodnevni pouk je bilo treba razdeliti v poldnevni. Notranja šola je imela vsako dopoldne od 8 – 12h pouk, vnanja pa popoldne od 1 – 5h. Ker so se sprejele učenke paralelnih razredov vnanje šole, jih je bilo težko spraviti v eno šolsko sobo. Zato so morale služiti tudi hospitacijske⁵⁷ klopi kot navadne šolske klopi. Pouk je bil seveda znatno otežkočen, a treba se je bilo prilagoditi razmeram. Sicer se pa tudi nismo zbalih malih žrtev, novih ovir, vedoč, da smo lahko veseli in hvaležni, da moremo delovati v svojem poklicu.

Vnanjo šolo so medtem počasi rezervirali za ranjence. V vseh sobah, ki jih je bilo treba odstopiti vojaštvu, so pripravili železne vojaške postelje z natlačnimi slamnicami.

13. nov. Predhodniki ranjencev, strežniki, so se naselili danes v veliki obednici v pritličju novega trakta. – Vsled zahteve vojaške oblasti ji je samostan moral naslednje dni odstopiti še obe veliki spalnici za gojenke v začasno uporabo.

30. nov. Prvi ranjenci, 201 mož, v vnanji šoli. V sporazumu obeh predstojništev [9] vojaškega in našega, se je določilo, da bo samostanska kuhinja oskrbovala ranjence s hrano. Zato je bilo treba na hodniku poleg kuhinjskih vrat postaviti še velik kotel, kajti oba štedilnika v kuhinji sta bila za nove razmere še premajhna.

Povsem novo življenje se je pričelo tedaj v naši kuhinji. Uboge kuharice so dobile dela čez glavo, kajti poleg samostanske družine, redovnic in gojenk, jim je bilo misliti vsak dan petkrat tudi na lačne bolne goste v vnanji šoli. Ker strežnikom ni bilo dovoljeno prihajati v kuhinjo, so morale vsakič mlajše sestre znositi »menažo« do velikih vrat ob obednici. Počasi in oprezno se je pomikal sprevod iz kuhinje po hodniku mimo čevljarnice. Ob vratih so čakali strežniki, ki so raznašali jed dalje po sobah, ki so jim bile prideljene.

Kuhinjsko osobje je oddalo več svojega dela učiteljskemu. »Zbirati fižol, lupiti krompir, zna vsak«, so si mislile naše kuharice, pa so pošiljale dan na dan po več škafov krompirja ali košare fižola v takoimenovano 'apoteko', kjer ga je bilo treba pripraviti za kuho. Č. g. provincijalna [sic] prednica M. Terezija⁵⁸ so

⁵⁷ Hospitacijske klopi so bile v notranji dekliški šoli, kjer je bila tudi vadnica za učiteljšnice, ki so hodile tja hospitirat. Prim. Kogoj, *Uršulinke*, str. 175.

⁵⁸ M. Terezija (Alojzija) Heidrich (1840–1918). V redovno skupnost je vstopila 12. januarja 1860. V letih 1895–1906 je bila predstojnica samostana, v letih 1906–1918 pa provincialna prednica. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti so se je spomnili tudi slovenski časopisi. *Slovenec* je 2. aprila 1918 med drugim zapisal: »16 let je bila vzgojiteljica samostanskih novink, 11 let lokalna, 12 let provincijalna prednica, vseskozi pa vzor-uršulinka.« *Slovenec*, št. 74, 2. april 1918, str. 4: M. Marija Terezija Heidrich †. Podroben nekrolog o njej je v podlistku izšel nekaj dni pozneje. Prim. *Slovenec*, št. 84, 13. april 1918, str. 1–2: † M. Tereziji Heidrich v hvaležen spomin.

prav pridno zahajali k skupnemu delu za Rdeči križ in po njih zgledu tudi druge, kolikor so jim dopuščale šolske in druge dolžnosti.

Ko se je napolnila rezervna bolnica v vnanji šoli z ranjenci, je bila izpočetka vsako soboto ob 9^h posebna sv. maša zanje v naši cerkvi. Prisostvovali so ji vsi ranjenci, ki so bili izven postelje. V cerkev so prihajali skozi hodnik v pritličju župnišča. Vojni superior msg[r]. Kokolj⁵⁹ je daroval sv. mašo. Sv. evangelij je bral vsakič v 4 jezikih: hrvatskem, nemškem, ogrskem in italijanskem.

Obisk ranjencev v vnanji šoli.

Vsak drugi dan so č. g. Mati v spremstvu 3 ali 4 gojenk obiskali naše ranjence. Večje deklice so nesle košare, naložene z darovi, manjše pa so jih delile med ranjence. Tu pa tam je spremljala č. g. Mater tudi katera druga izmed redovnic. Pridružimo se jim!

Skozi staro obednico za gojenke v I. nadstropju pridemo do vrat nasproti telovadnice in jih odklenemo. Tu je nepristopna meja med samostansko klavzuro in začasno vojaško bolnico. Duh tobaka in karbola nas takoj [10] pouči, da smo prišli v povsem drugačno ozračje, kot smo ga sicer vajeni. Po malem hodniku, ki smo ga tolikrat [sic] prehodili s knjigami in z zvezki na rokah, pridemo na dvorišče vnanje šole. Otožna čustva se nam vzbuja ob misli na preteklost v primeri s sedanostjo. Vstopimo v 1. razred. Komaj izpoznamo nekdanjo šolsko sobo. Mesto klopi, postelja ob postelji in na njih trudni, izmučeni bolniki. Eni leže, drugi sede na postelji ali stoje ob oknu, zamišljeno zroč v zimski svet...

Včasih je tu mrgolelo drobnih glavic, gibajočih se v otroškem nemiru, iz nedolžnih grl se je glasila pesemca, razlegal smeh, prisrčen, kot je smeh prve mladosti. – V kotu računalo s pobarvanimi kroglicami, po stenah slike s skrivnostnimi znamenji, tiskanimi in pisanimi črkami, na odru pa rdeče črtana šolska deska je bila prej najvažnejša oprema tega prostora, kjer se je leto za letom razlagala početna modrost. Kako je sedaj drugače! Še je šolska deska na odru, a mesto i, u bereš na nji: »K. u. k. Reservespital, 1. Abteilung, 4. Filiale.« Drugo je izginilo. – Resni možje po posteljah so vajeni drugih strojev kot je oni s kroglicami, in znamenja prve modrosti so jim najbrž tudi že znana. – Ob vzglavju ima vsak bolnik pritrjeno majhno, črno deščico z nekako osebno popisnico. Na

⁵⁹ Karel Kokol(j) (1865–1931), v mašnika posvečen 6. julija 1890. Sprva dušni pastir v Avstrijskem Primorju, od februarja 1893 pa je služboval v cesarskih oboroženih silah in leta 1897 prestopil med mornariške vojaške duhovnike in bil mornariški kaplan 2. razreda. S 1. majem 1907 je bil povišan v mornariškega kurata 1. razreda, leta 1911 pa je postal mornariški superior ter bil odgovoren za katoliško duhovno oskrbo vse cesarske mornarice. Že po dobrem letu pa se je koncem 1912 upokojil in se naselil v Ljubljani. Ob izbruhu prve svetovne vojne se je prostovoljno javil za duhovno oskrbo vojaštva v ljubljanskih bolnišnicah. Sprva je bil zadolžen za duhovno oskrbo vseh bolnišnic, pozneje pa za rezervno vojaško bolnišnico št. 4, pod katero je sodil tudi uršulinski samostan. To službo je opravljal do konca vojne. V: Miha Šimac, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, disertacija, Ljubljana 2013, str. 461–462.

nji beremo ime in priimek dotičnika, vero ter narodnost in zvemo tudi vrsto bolezni.

Č. g. Mati se ustavijo ob vsaki postelji in obdare posameznike s cigaretami, vojnimi dopisnicami, svinčniki itd. Hvaležno sprejmejo darilo. Cigareta bo v razvedrilo, dopisnica pa poroma domov, noseče poročilo svojcem. Ta ali oni pove rad kaj o svojih vojnih dogodkih, kako je bilo v strelnem jarku, ko so žvižgale granate nad njimi, ali kako so planili na sovražnika, ko se je šlo mož proti možu – v boju na nož. – »Pa me je Bog obvaroval,« sklene marsikateri in resnična hvaležnost je v njegovi besedi. Mlad, junaški Dalmatinec zatrjuje, da čuvata mrtvi »otac in majka« iz nebes nad njim in prepričevalno prerokuje, da pride živ in zdrav iz krvavih borb...

Najbolj tihi in resni so družinski očetje. Da imajo ženo in deco doma, pravijo, pa so otožni in zamišljeni ob spominu nanje.

Poslovimo se in gremo po stopnicah v 1. nadstropje. 3. razred! Vrsta mož, vsi pokoncu in v zasilni uniformi, vstane. Salutirajo pa stoje tiho ob posteljah. Ne enega glasu ni čuti. Kaj jim je? Oglušeli so reveži, popol[11]noma oglušeli ob nepopisnem grmenju na bojišču, ne slišijo, ne razumejo nas...

Velika spalnica! Polovico so jih pravkar pripeljali. Eni imajo že označeno potrebno na deščici, a tu je eden, ki ne vedo še ničesar o njem in sam jim ne zna ničesar povedati. Posteljo ob vratih so mu določili. Ves je skrit pod odejo, samo glava, čudno razgreta in zabuhla, je prosta. Zdravnik bo šele konštatal[sic] bolezni. Revež nas gleda, osuplo in boječe, pa mu zdrkne solza po licu. Kot otrok prične jokati, a ne govori ničesar, le krčevito utripanje mišic na obrazu priča o neznosnih bolečinah.

Oni tam v drugi postelji je Mohamedanec. Bošnjak, mož junak, pa Alahov častilec! Res, a vesten in natančen v izpolnjevanju svojih verskih dolžnosti, da bi bil lahko v zgled vsakemu katoličanu. Vsak ponedeljek je samo nezabeljen krompir, pa ničesar drugega. Tako je obljubil v strahotah boja za ves čas, dokler bo trajala vojna. Zvesto drži obljubo in jo bo gotovo tudi še naprej, do konca, če ga bo le čakal.

Poslovimo se, prevzeti najrazličnejših vtisov. – Kaznujoča roka božja, hudo si zadela človeški rod, a vendar si v svojem pravičnem srdu obenem neskončno usmiljena. V trpljenju čistiš nešteto duš, ki so prej pozabile na Te, ko jim je sijalo solnce [sic] zemske radosti. V solzah in bolečinah pa Te zopet iščejo in Ti, večno Usmiljenje in Dobrota, si njih upanje in tolažba v dneh brezmejne bridkosti...

Božič 1914, dolgo zaželen, radostno pričakovan! Da se ob tebi pomire besneče sile, da prineso božji seli [sic] iznova poročilo miru razdvojenemu človeštvu, smo upali. O Božiču, tako smo se nadejali, se ustavi gorje, topovi bodo utihnili, ko se bodo oglasili polnočni zvonovi, ob prihodu Kralja miru si bodo

podali narodi roko in z novim letom nam zasije zarja, spravo oznanjajoča. A je odšel Božič in ž njim naše nade...

Lepa je bila božičnica, ki so jo priredile gojenke in učenke notranje šole ranjencem v naši rezervni bolnici. O tem piše *Slovenec* z dne 30. dec. 1914 sledeče: »Že tedne in tedne so tekmovali posamezni razredi notranje uršulinske šole, kako bi pripravili našim junakom kar najlepši Božič. Vsak razred je dekoriral božično drevesce po svojem okusu. Največje gojenke četrtoletnice so imele bele, drugoletnice mnogobarvnega; eno drevesce je blestelo v cesarskih barvah, drugo je bilo rožno, tretje svetlomodro itd. Zaradi [12] gojenk, ki odpotujejo o Božiču domov, se je vršilo obdarovanje že 23. decembra. V dolgem sprevodu so se vrstili razredi v rezervno bolnico, na čelu vsakega razreda krasno božično drevesce, 15 jih je bilo, za vsako bolniško sobo eno drevesce in za vsakega izmed 143 ranjencev po en zavitek božičnih darov. Zavitki so vsebovali po 100 svalčič,⁶⁰ smodke,⁶¹ razglednice, pisemski papir, nekaj komadov zimskega perila, oranže, pecivo i. dr. V bolniških sobah so se prižgale sveče na drevesih in gojenke so same vročile s toliko ljubeznijo pripravljene darove. Nato je zadonela po sobah cesarska himna in tej so sledile razne patrijotične in božične pesmi. Med zvonkimi dekliskimi glasovi je zatrepetal marsikak moški glas, dokler ga ni udušila solza notranjega ginjenja. Ob žarnem božičnem drevescu in v krogu mladine so dragi trpini pač v duhu poromali pod ljubljene domači krov, v domačo sobico med svoje otročičke, ki bodo letos tako zelo pogrešali ljubega očeta. Besed niso mogli najti v zahvalo, pa čemu tudi – govorile so solze. Drugo jutro pa je došlo samostanski predniki zahvalno pismo ranjencev: 'Prečastita gospa prednica! Dovoljujemo si, Vam, prečastita prednica, izreči najspoštljivejšo zahvalo za lepo, pod Vašim blagim vodstvom nam pripravljeno božičnico. Zaeno [sic] prosimo, da blagovolite izročiti izraz naše vroče zahvale vsem onim, ki so z darovi, z žrtvovanjem časa in dela pripomogli h ginljivo uspelemu božičnemu slavlju. Sprejmite, prosimo, tudi zagotovilo, da se bomo še v poznih letih, ko bodo že obledeli spomini na vojne težave, radi spominjali onih dni, ki smo jih preživeli pod Vašo gostoljubno streho in da nam bo vsak Božič, ki ga nam Vsemogočni še nakloni, poklical v spomin božično drevesce, ki ga je daleč od doma okrasila prava ljubezen s toliko nesebičnostjo. Blagovolite sprejeti, preč. prednica, izraz najodličnejšega spoštovanja od Vam vdanih ranjencev c. kr. rezervne bolnice pri uršulinkah.'«

Na sv. večer so si priredili ranjenci sami v veliki spalnici skromno zabavo. Izvrsten violinist je poizkusil vse, da začara s svojim inštrumentom sodruge v pravo božično razpoloženje. Malo se mu je menda res posrečilo, saj počasi so

⁶⁰ Svalčica – cigareta.

⁶¹ Smotka – cigara.

začeli tudi tovariši s svojim tenorom in basom spremljati njegove melodije. Do poznih ur so odmevale božične pesmi vun [sic] – v sveto noč.

Za praznike se je ranjencem tudi običajni jedilni list znatno zboljšal. Gospe iz mesta so darovale več okusnih potic, deželni odbor je dal vina, naša kuhinja [13] pa je storila tudi vse, da je bila »menaža« primerna božičnim praznikom. V priznanje za vso požrtovalnost samostana v prid ranjencem in za bogate božične darove, se je c. i. kr. polkovni zdravnik dr. Slavik⁶² č. g. Materi prednici v posebnem pismu lepo zahvalil.

1915

V januarju silen mraz. Dan za dnem so dohajala poročila o zmrzlih vojakih, naših in ruskih, na karpatskih višinah. V službi dobrodelnosti v prav patriotičnem zmislu [sic] je izdelovala šolska mladina po mestih in na deželi raznovrstno zimsko opravo za junake tam zunaj v ledu in snegu. Tudi naše učenke niso bile zadnje v društvu pomožne akcije. Ure ročnega dela so se porabile izključno le za izdelovanje vojaških potrebščin. Volno in drugo potrebno blago so nakupile same. Učenke notranje in vnanje šole so izdelale skupno:

Iz volne 4340 kosov (nogavice, rokavice, snežne čepice, zapestniki, nakošenice, šali, oprsniki).

Iz platna 1483 kosov.

Iz Bilbrohtovega papirja 1270 nogavic.

Iz časniškega papirja 9350 parov podplatov

Izdelke je bilo pošiljati na vojno-oskrbovalni urad.

Februar. Z drugim tečajem je bilo treba pouk na naši šoli zopet izpremeniti. Slovenska mestna osemrazrednica, ki je bila dotlej nastanjena v Lichtenthurničnem⁶³ zavodu, se je preselila k nam. Tako so se morale kar tri šole zadovoljiti z enim poslopjem. Naša notranja šola ni izpremenila svojega načrta, ampak je imela še nadalje vsako dopoldne pouk. Vnanja šola in nova naselnica [sic] pa sta si sestrinsko razdelili popoldneve v tednu. V ponedeljkih, sredah in petkih so prihajale učenke naše vnanje šole k pouku, ostale popoldneve pa one iz mestne osemrazrednice. Gospa ravnateljica šentjakobske šole je prebila svoje uradne ure v prirodopisnem kabinetu, kjer se je shajalo tudi učiteljsko osebje v

⁶² Polkovni zdravnik Matija Slavik, roj. 1874 v kraju Predni Zborovice (Vorder Zborowitz), okraj Strakonice (nem. Strakoniz) na Češkem. Medicino je študiral na Dunaju in študij uspešno zaključil leta 1902. Ker je bil vojaški štipendist, je v tem letu opravljal še posebne vojaške tečaje in jih uspešno zaključil. V vojaških vrstah je bil tedaj kot višji zdravnik (*Oberarzt*), v polkovnega zdravnika je napredoval leta 1905 in deloval pri 27. pehotnem polku kralja Belgijcev in zato takrat prišel v Ljubljano. Tu je dočakal začetek prve svetovne vojne in po svojih močeh sodeloval pri negi bolnikov in ranjencev. Pri tem so padale tudi kritike, da je bil preoster in surov do bolnikov kot tudi do strežnikov. ŌSTA/KA, Quall, Ktn. 3228: Slavik, dr. Mathias; Matjaž Ambrožič, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007, str. 330.

⁶³ Lichtenthurnov zavod je bil ob ustanovitvi (leta 1878) namenjen dekliški sirotišnici, za njihovo vzgojo in pouk pa so skrb prevzele hčere krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega. Postopoma se je zavod razvil v ljudsko in meščansko šolo za svoje in zunanje učenke. Leta 1902 je tako šola postala osemrazredna.

prostem času. Učila so dobivali pri nas. Enako so dobile učiteljice tudi v šolskih sobah oddelek v pultu, kjer so lahko shranjevale najpotrebnejše.

Tako smo se stiskali vedno bolj, vnanja šola je imela odslej komaj še 12 ur pouka na teden.

20. februarja. Slovesno odlikovanje ranjenca iz naše rezervne bolnice, rodom [14] Ogra. V cerkvi je bila peta sv. maša, nato govor preč. gospoda mornarskega superior[j]a v nemškem in slovenskem jeziku. Prve klopi ob prižnici so bile rdeče pregrnjene; v njih je bilo več višjih častnikov ter odlikovanec. Vse druge klopi so bile polne moštva. Po cerkvenem opraviilu se je vršila dekoracija na dvorišču pred vnanjo šolo. Pripeli so mu hrabrostno svetinjo na prsi, v priznanje posebnega junaštva v bojni črti.

Z mesecem marcem se je uvedlo po šolah nabiranje prostovoljnih prispevkov za Rdeči križ. Vsak prvi učni dan v tednu so prinašale učenke svoje darove, najubožnejše po 1 h⁶⁴, druge več, kakor je katera mogla v razmerju s patriotskim navdušenjem.

Tudi mesec april nam je prinesel nekaj novega. Vsled ukaza c. kr. deželnega predsedstva si je smelo ljubljansko občinstvo v svrhu varčevanja z moko in kruhom od 25. aprila 1915 dalje kupovati kruh in moko le z uradnimi izkaznicami, krušnimi kartami, naprava, ki so jo posnela naša oblastva po zgledu nemških. Izkaznice so izdajale posebne krušne komisije, katerih se je določilo za razne dele mesta devet. Kot člani krušnih komisij so sodelovali tudi ljubljanski mestni učitelji. Tako se je pričelo postavno prikrajševanje v uporabi živil. Žemlje so itak že ponehale s 1. aprilom letošnjega leta, sedaj se je pa peka belega kruha v splošnem omejila do skrajnosti.

3. maja. Zbiralni dan za vdovski in sirotinski sklad. Učenke notranje in vnanje šole so darovale skupaj 266 K⁶⁵.

9. maja. Slovesna zaprisega prostovoljnih strelcev.⁶⁶ Na poziv deželnega odbora se je vpisalo več nedoletnih mladeničev in mož, ki niso bili vpoklicani pod orožje, med prostovoljne strelce. Danes so s prisego potrdili svojo odločitev in izjavili neomajno zvestobo presvetlemu vladarju. V naši cerkvi je bila slovesna služba božja, ki so ji prisostvovali najvišji dostojanstveniki, zastopniki vojaške in civilno-uradne oblasti. Med sv. opraviilom je igrala v cerkvi vojaška

⁶⁴ Najmanjša denarna enota 1 heller oziroma 1 vinar. Za eno krono je bilo potrebno 100 vinarjev.

⁶⁵ K = Krona. Okvirno vrednost krone v letu 1914 so avstrijski raziskovalci leta 2000 ocenili na 3,8 EUR (preračunano na avstrijske šilinge). Takšna je bila tudi leta 1915, v letu 1916 pa je vrednost že padla na 3,2 EUR, leto pozneje na 2,5 EUR in v letu 1918 na 1,8 EUR. Več o tem glej: Brigitte Biwald, *Von Helden und Krüppeln* Teil 1, Wien 2002, str. 18.

⁶⁶ Prostovoljni strelci so bili sprva oblikovani kot pomožna služba v notranjosti dežele; njihove naloge so bile pomoč pri požarih in poplavih, varnostna služba itd. Za vstop med prostovoljne strelce se je lahko priglasil vsak najmanj 17 let star državlján monarhije. Mlajši so morali dobiti privoljenje očeta oziroma zakonitega varuha. Zasluge za ustanovitev prostovoljnih strelcev na Kranjskem je imel podpolkovnik Josip vitez Pogačnik (1866–1932), ki je zato dobil zahvalo oblasti in povišanje v čin polkovnika. O strelcih glej tudi: Miha Šimac, *Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971)*, v: *Kronika* 2 (2017), str. 197–198.

godba, menjavajoč se z našim pevskim zborom ob spremljavanju [sic] orgelj. – Po končani cerkveni slovesnosti se je vršila prisega pred Radeckijevim spomenikom⁶⁷ ob navzočnosti zastopnikov oblasti in velike množice občinstva.

24. maja. Italija napovedala vojno. Že v prvi pomladi so se jele oglašati vesti, da nam preti vojska z novim sovražnikom, Italijo, ki bi rada pre [15]mostila Adrijo in prišla z mečem v avstrijske obmorske krajine, da si jih osvoji. Uradno je ostala stvar do danes skrivnost. A kar smo mesece slutili, se je uresničilo, Italija je prelomila zvezo⁶⁸ z našo državo, prestopila v vrsto naših sovražnikov in nam z današnjim dnem napovedala vojso.

Cesar Franc Jožef I. je izdal nov manifest, ki se je v naslednjih dneh razglasil po časopisju⁶⁹:

Mojim narodom!

Kralj italijanski Mi je napovedal vojno.

Zvestobo je prelomila kraljevina italijanska svojima zaveznikoma, kakor zgodovina ne pozna enakega.

Več nego trideset let⁷⁰ je trajala zveza, v kateri je mogla Italija množiti svojo teritorijalno posest in se razcvitati, kakor nikdar ni slutila, sedaj Nas je Italija zapustila v uri nevarnosti in je z razvitimi zastavami prešla v tabor Naših sovražnikov.

Mi nismo ogrožali Italije, nismo kratili njenega ugleda, nismo se dotaknili njene časti in njenih interesov; vedno smo zvesto izpolnjevali Svoje zavezniške dolžnosti in smo ji nudili Svojo zaščito, ko je šla na bojišče.⁷¹

Storili smo še več: Ko je začela Italija s svojim pohlepnim očesom gledati črez [sic] naše meje, smo bili odločeni za velike in bridke žrtve, za žrtve, ki so posebno bolele Naše očetovsko srce, samo da ohranimo zavezniško razmerje in mir.

Toda pohlepnost Italije, ki je mislila, da je treba izkoristiti trenutek, se ni dala potolažiti.

In tako se mora izpolniti usoda.

Mogočnemu sovražniku na severu so se Moje armade zmagoslavno upirale v desetmesečni gigantični borbi in v najzvestejšem sobojevništvu z vojskami Mojega presvetlega zaveznika.

⁶⁷ Doprsni kip feldmaršala Radetzkega je stal na Kongresnem trgu, drugi pa pred dvorcem v Tivoliju.

⁶⁸ Trojno zvezo oz. obrambno zvezo med Avstro-Ogrsko, Kraljevino Italijo in Nemškim cesarstvom. Zadnjič so jo obnovili leta 1912.

⁶⁹ Posebna izdaja *Slovenca* je denimo manifest objavila 24. maja 1915. Glej: *Slovenec*, št. 115.a, 24. maj 1915, str. 1: Italija nam je napovedala vojso! Cesar nas kliče.

⁷⁰ Obrambna zveza med Nemškim cesarstvom, Avstro-Ogrsko in Kraljevino Italijo je bila podpisana 20. maja 1882. Kraljevina Italija je zvezo zapustila 3. maja 1915.

⁷¹ Kraljevina Italija se je med septembrom 1911 in oktobrom 1912 bojevala proti Osmanskemu imperiju v t. i. libijski vojni, ki se je končala z mirovnim sporazumom iz Lausanne (18. 10. 1912), po katerem so Italijani zasedli ozemlja Libije in Dodekaneza. Uspeh Italije je predstavljal tudi spodbudo balkanskim državam (Bolgarija, Črna Gora, Grčija in Kraljevina Srbija) za prvo balkansko vojno.

Novi zavratni sovražnik na jugu jim ni nov nasprotnik.

Veliki spomini na Novaro,⁷² Mortaro,⁷³ Kustoco⁷⁴ in Vis,⁷⁵ ki so ponos Moje mladosti, in duh Radeckega,⁷⁶ nadvojvode Albrehta⁷⁷ in Tegetthofa,⁷⁸ ki še živi v Moji vojni moči na kopnem in na morju, so mi poroki za to, da bomo tudi proti jugu uspešno branili mejo monarhije.

Pozdravljam Moje v boju izkušene zmagonosne čete. Zaupam njim in njihovim [16] voditeljem. Zaupam svojim narodom, kojih brezprimerni požrtvovalnosti gre Moja najiskrenejša očetovska zahvala.

Vsemogočnega pa prosim, da blagoslovi Naše zastave in vzame Našo pravično stvar v svoje milostno varstvo.

Na Dunaju, 23. maja 1915

Franc Jožef s. r.

Takoj v naslednjih dneh so začeli prihajati v Ljubljano begunci iz Furlanije in obmejnih krajin.

13. junija. Veličastna procesija za mir in zmago. Vršila se je v istem redu kot lani. V sprevodu so bogoslovci nosili milostno podobo Žalostne Matere iz cerkve Sv. Florijana. Udeležba je bila velikanska. Po splošnem mnenju je bilo najmanj 10000 ljudi. Med udeleženci so bili gospod deželni predsednik baron Schwarz⁷⁹ z uradništvom c. kr. deželne vlade, ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar⁸⁰ z občinskimi svetniki ter zastopniki vojaških oblastev. Dva pevski zbora, stolni in frančiškanski, sta oskrbela petje na trgu pred našo cerkvijo. Pri petih litanijah

⁷² Bitka pri Novari (22.–23. marca 1849), približno 45 km zahodno od Milana, med prvo vojno za italijansko neodvisnost se je končala z zmago slavjem številčno šibkejših avstrijskih sil pod poveljstvom feldmaršala Radetzkega in s težkim porazom sardinske vojske. Po tej bitki je kralj Albert I. Sardinski (kralj v letih 1831–1849) odstopil v korist svojega sina Viktorja Emanuela II. (kralj v letih 1849–1861) ter odšel v izgnanstvo na Portugalsko.

⁷³ Bitka pri Mortari se je odvila 21. marca 1849, ko je 19.000 avstrijskih vojakov zmagovito porazilo italijanske sile (26.000).

⁷⁴ Pri Custozi so se bojevali dvakrat (leta 1848 in leta 1866) in v obeh spopadih so zmagale avstrijske sile. V času cesarjeve mladosti, kakor piše v manifestu, je do bitke prišlo 24.–25. julija 1848 med vojsko sardinskega kralja Alberta in avstrijsko armado pod poveljstvom feldmaršala Radetzkega, ki je porazil nasprotnika in ga prisilil k premirju.

⁷⁵ Dne 20. julija 1866 je prišlo do slovite pomorske bitke pri Visu med številčnejšim italijanskim ladjevjem in avstrijsko floto, ki je porazila Italijane.

⁷⁶ Feldmaršal Josef Wenzel Radetzky von Radetz (1766–1858), sloviti avstrijski vojskovodja. Več o njem glej: *Feldmaršal Radetzky in Slovenci* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2017.

⁷⁷ Nadvojvoda Albrecht Avstrijski (1817–1895) se je odločil za vojaško kariero. Leta 1848 je bil poveljnik korpusa na Dunaju, kjer pa ni uspel zatreti revolucije. Zato se je sprva umaknil iz vojaške službe, a se je že leta 1849 znašel kot poveljnik divizije v bojih pri Mortari in Novari. Po koncu vojne je deloval kot poveljnik korpusa na Češkem, v letih 1851–1860 pa je bil vojaški poveljnik in guverner na Ogrskem. V bojih proti Italiji leta 1866 je bil na čelu južne armade, s katero je porazil Italijane v bitki pri Custozi (junij 1866). Po koncu vojne je bil generalni vojni inšpektor cesarskih oboroženih sil. Za več o njem glej: Taras von Borodajkewycz: Albrecht, Friedrich Rudolf: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119482975.html#dbcontent> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

⁷⁸ Mariborčan Wilhelm von Tegetthof (1827–1871), ki se je odlikoval kot izvrsten pomorski častnik in je po zaslugi bojev v Severnem morju 12. maja 1864 kot 37-letnik že postal kontraadmiral. Kot takšen se je izjemno izkazal v bitki pri Visu, ko je premagal italijansko mornarico. Posledično je bil povišan v viceadmirala in bil odlikovan z viteškim križcem vojaškega reda Marije Terezije. Podrobneje o njem v: Igor Grdina, *Wilhelm von Tegetthof in bitka pri Visu 20. julija 1866*, Maribor 2016.

⁷⁹ Teodor baron Schwarz (1854–1932), deželni predsednik Kranjske v letih 1905–1916. Silvo Kranjec: Schwarz, Teodor, baron: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi552141/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

⁸⁰ Slovenski pravnik, politik in pisatelj Ivan Tavčar (1851–1923) je bil župan Ljubljane v letih 1911 (zaprisežen in potrjen januarja 1912)–1921. Marja Boršnik, Tavčar, Ivan: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi686990/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

je odmevala običajna »Marija, k Tebi, uboge reve!« Mogočni klic k Nji, milostni Pomočnici, je kipel tako proseče in iskreno iz tisoč in tisoč src, kot menda samo ono leto, ko so potresne moči zibale Ljubljano ...

Pred izbruhom vojne z Italijo, je vojaštvo našo rezervno bolnico začasno izpraznilo. Temeljito so vse osnažili, sobe in postelje, nato pa spet na novo uredili. »Rezervna bolnica« se je sedaj izpremenila v »vojno bolnico«, ⁸¹ ker je Ljubljana že v vojnem ozemlju. ⁸²

19. Prihod prvih ranjencev iz italijanske fronte. Razmere so se v toliko izpremenile, da niso ostali posamezni transporti ranjencev več po mesece pri nas kot dotlej, temveč kvečjemu 5–6 dni, nato so morali v zaledje, da se umaknejo novim.

24. junija. Prve internirane goriške uršulinke pri nas. Iz Gorice, Trsta in obmejne okolice so morali vsi, ki so rojeni italijanski državljani. V goriškem samostanu ⁸³ so imeli tri italijanske državljanke in te so morale proč. ⁸⁴ Nekaj dni so ostale pri nas, nato so morale dalje, ker so bile vojaški oblasti še prenevarne. Napotile so se v Požun. [17]

26. junija, šolski sklep. Radi vojnih razmer je bilo treba predčasno zaključiti pouk. Vojaštvo je namreč potrebovalo novih poslopij za bolnice. Sicer smo že tekom leta večkrat pričakovali, da nam zdaj pa zdaj zapro šolo, kajti posamezne vojaške komisije so prišle že nekaterikrat ogledovat prostore. Vedeli smo, da nam jih v počitnicah gotovo vzamejo, zato smo se kaj težko poslovili od svojega delokroga, ne vedoč, kdaj nam ga bo zopet mogoče otvoriti.

27. junija. Vojaštvo zasede notranjo šolo.

Hitreje, kot smo se nadejali, prvi dan po šolskem sklepu, so nam že začeli prazniti notranjo šolo. Od 27. junija do 3. julija so jo uredili v bolnico. Zavzeli so vse šolske sobe, izvzemši 1. razred, kamor so spravili pulte in nekaj klopi. Drugo pohištvo so znosili deloma v risalnico, deloma pod streho. Konferenčno sobo so izpremenili v vojaško pisarno, kabinet ob 4. letniku v operacijsko sobo. Tudi mali parlatorij ⁸⁵ v 1. nadstropju so zavzeli; vojaško perilo je bilo shranjeno v njem. Predsoba pa je bila spalnica za enega izmed šaržev. ⁸⁶ Spodnje prostore vile so uredili v stanovanja za strežnike. – Koncem velikega samostanskega hodnika v 1. nadstropju – med obema parlatorijema do nasprotne strani – so

⁸¹ O bolnišnicah v Ljubljani v času prve svetovne vojne glej: Miha Šimac in Katarina Keber, »*Patriae ac humanitati*«.

⁸² Kranjska je od vstopa Italije v vojno sodila v ožje vojno območje, ki se je delilo še na etapna območja in območje vojnih operacij. Kordonska črta med obema je potekala preko Idrije. Prim. Ivan Rudolf, Vstop Italije v vojno, v: Črni vrh pod Avstro-Ogrsko (ur. Ivan Rudolf), samozal., Črni vrh 2014, str. 132.

⁸³ O redovnicah v Gorici v času prve svetovne vojne v: Renato Podbersič, »Sedaj živimo skupaj trije različni cerkveni redovi pod isto streho v popolni harmoniji«: Goriške redovnice med prvo svetovno vojno, v: *Kronika* 2 (2007), str. 305–314.

⁸⁴ Prvotno so sestre prosile, da bi prišle v Ljubljano, a tej prošnji niso ugodili in so morale oditi v Bratislavo. AULj, Kronika, šk. 7.

⁸⁵ Parlatorij – govorilnica v samostanu.

⁸⁶ Šarža – čin. Imeti šaržo – imeti čin; podčastniška šarža.

postavili novo steno iz desk. Istotako tudi na stopnišču od notranje porte v 1. nadstropje šolskega poslopja. To je bila zasilna meja samostanske klavzure. Mala vrata, ki vodijo iz pritličja na hodnik ob otroškem vrtu, so zaklenili. Vojaštvo je imelo svoj poseben vhod pri velikih vratih na dvorišču, ki so bila noč in dan odprta; zato pa je bila vedno vojaška straža pri njih. Na prošnjo vojaškega predstojništva je odstopil samostan ranjencem iz notranje šole tudi pot ob zidu (*Laienschwesternweg*), kakor tudi sprednji del vrta do drevoreda. Tu je bila na prvem drevesu pritrjena deščica, ki se je razlikovala od običajnega »kažipota« v tem, da je klicala tujim izprehajalcem mesto natančnejših obvestil samo krepki: »Stoj! Halt!«

Tako je bil samostan in njegovi pravi prebivalci omejen v klavzurne prostore; na vrtu sta bili samo srednji dve poti in gozdiček še za nas.

3. julija. Prvi ranjenci v notranji šoli. Bili so z goriške fronte, večina težko ranjeni. S kolodvora so jih pripeljali v vojaških avtomobilih do velikih vrat. Tu so čakali strežniki z nosilnicami. Težko ranjene so naložili nanje, manj ranjene so samo podpirali: nekatere pa so si naložili tudi [18] na hrbet. Tako so jih spravljali skozi vilo po mostičku v bolniške sobe.

Naslednje dni so vstopile naša bolniška strežnica M. Gertrudis,⁸⁷ dve učiteljici M. Elekta⁸⁸ in M. Berhmana,⁸⁹ ter lajik[inj]a S. Ana Marija⁹⁰ v neposredno službo Rdečega križa kot strežnice pri ranjencih v notranji šoli.

Ranjenci, ki so bili izven postelje, so prav pridno zahajali na vrt. Tako smo prišli v neposredni stik ž njimi, kajti bilo je nemogoče, se jim povsod ogniti. Izprehajali so se ob zidu, prišli pa tudi po srednji poti do drevoreda, in ne meneč se za pisano prepoved na deščici, so jo merili naprej do gozdička. Žalostne postave so bile to. Eden z obvezano glavo, drugi ima roko povito ali pa gre ob palici, počasi in previdno prestavljajoč bolno nogo.

Kaj radi so hodili iskat tolažbe h kapelici Lurške Matere božje in k Srcu Jezusovemu. Pred Marijo so klečali nekateri dan za dnem, globoko sklonjeni v molitvi, prebirajoč rožni venec ali listajoč v molitveni knjižici, ki je bila mnogim zvesta spremljevalka. Največ pobožnosti je bilo opazati pri Poljaki; to so potrjevale tudi naše sestre strežnice, ki so imele priliko jih natančneje spoznavati. – Marijo ljubi Poljak nad vse iskreno. Zanimivo jih je bilo opazovati v molitvi

⁸⁷ M. Gertruda (Terezija) Kovče (1865–1920), ki je v redovno skupnost vstopila 14. oktobra 1886. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁸⁸ M. Elekta (Marija) Schlegel (1876–1951), v red vstopila 10. oktobra 1895. V letih 1928–1947 je bila magistra novink v Mekinjah. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁸⁹ M. Berhmana (Friderika) Tomc (1879–1945), v redovno skupnost vstopila 28. maja 1901. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁹⁰ S. Ana Marija (Terezija) Pichler (1858–1917), v redovno skupnost vstopila 29. aprila 1880. Umrla je 9. maja 1917 v Mekinjah. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. O njeni smrti je poročal tudi časopis *Slovenec* in naglašal njeno požrtvovalnost in strežbo ranjenim vojakom, za katero je bila »odlikovana z bronasto kolajno rdečega križa. Ona je prva, ki bo pokopana na domačem, samostanskem pokopališču. N. p. v. m.« V: *Slovenec*, št. 108, 11. maj 1917, str. 3: Smrtna kosa.

pred Marijinim kipom v kapelici na vrtu. Prišedši tja, je vsak najprej pokleknil, pa se priklonil tako globoko, da se je s čelom dotaknil tal. Nato je molil v pobožni zbranosti, zroč v obraz nebeške Kraljice. Končavši, se je sklonil spet do tal, pritisnil desno roko k tlom, nato k ustom, pa jo stegnil proti Mariji, enkrat, dvakrat, tudi desetkrat zaporedoma. – Detinska preprostost in iskrenost pri trdih, izkušenih možeh – vojakih!

A je tudi Dalmatinec globokoveren in pristrčno ljubi »Majko božjo«; zato je tudi on rad poromal k Nji v naš prijazni Lurdu.

Izvanredno nas je nekoč presenetilo plemenito dejanje Hrvata iz Istre, moža kakih 40 let. – Ko pridemo namreč v večerno rekreacijo⁹¹ na vrtu, ugle damo v Lurdu vojaka, ki pridno zaliva cvetlicam. V votlini je že vse zalito, ena stran gredic tudi že, zdaj zaliva še po drugi. Sam je prišel na misel, da rabijo cvetlice po dnevni vročini hladne vode, pa je prevzel službo vrtnarja. A ne samo radi cvetlic. – »Kad sem video Majko božjo,« nam je skromno pojasnil vzrok, zakaj je pričel delo, četudi nepozvan. Bil je mož utrjene postave, močno zagozlega obraza brez [19] milejših potez, in vendar je bilo za trdo, raskavo skorjo mehko, čuteče srce, vdano v ganljivo iskreni ljubezni svoji nebeški Materi. – Povedal nam je, da ima doma mnogoštevilno družino, ženo, več otrok in tasta v visoki starosti. – Če dovolimo, je dejal, pride vsak večer zalit cvetlicam. In res je prihajal, storil svoje delo, pa odšel tiho za drevjem, ravno tedaj, ko nismo bili pozorni, da se je izognil zahvali. Saj ni bilo za nas, za Marijo je bil mali trud. – Ko ga čez nekaj dni ni bilo več, smo vedeli, da je odšel od nas.

Pa pojdimo še h kapelici Srca Jezusovega. Tudi tu dobimo pobožne cesarske romarje. Eden kleči ob klopi pod oknom in moli rožni venec. Oči ima napol zaprte in se ne gane. Ko stopimo bliže, se okrene, pa spet zaklopi oči in nadaljuje. »Če hočete, lahko vstopite v kapelico, tu je mokro pa klečite kar na tleh.« »A, je dobro!« odvrne in moli dalje, ne meneč se za naš svet, naj si dene vsaj desko pod kolena. Ko konča, nam pripoveduje o domu, o ženi in otrokih [sic] tam daleč na Moravskem, ki bi jih tako rad zopet videl. Dopust mu obetajo že delj časa, a ostane vse le pri obetu. V molitvi išče tolažbe in prosi blagoslova zanje, ki ga je usoda odtrgala od njih brez ozira na tesne vezi družinske ljubezni.

Nekateri vstopijo seveda tudi v kapelico in poklonivši se božjemu Kralju, spusti ta ali oni še majhen darček v nabiralnik. Dvovinarniki pa tudi desetice in dvajsetice ostanejo kot skromna miloščina v mali kapelici na samostanskem vrtu, darovana Njemu, ki je hvaležen za vse, in poplača vinar tako kot bleščeč zlatnik, ako se mu dá oboje z enako ljubeznijo.

⁹¹ Čas, namenjen za razvedrilo, ko redovnice prekinejo s svojim delom in se s pogovori, ročnimi deli, igrami in sprehodi nekoliko razvedrijo.

Meneč, da predstavlja naš puščavnik, na novo preslikani p. Beno – tudi božjega priprošnjika, se ustavijo nekateri tudi pri njem. Spoštljivo se mu odkrijejo, pokleknejo na stopnice njegovega svetišča in ga začno klicati na pomoč – najbrž kot sv. Antona Puščavnika. Mala pomota, pa nič ne škoduje, molitev ni zaman.

Zanimivo je bilo gledati tudi drugoverce pri molitvi. Več naših ranjencev je bilo razkolnikov. Romuni skoro vsi, pa tudi nekateri Rusini. V molitvi so se prav lepo vedli, zlasti prekrižavali so se kaj spoštljivo z značilnim grškim križem. – Nekoč jih je ležalo par v travi ob drevoredu. Eden jim je bral iz molitvene knjižice, prav počasi, glas[20]kujoč kot otroci v 1. razredu. Na vprašanje, kaj bere, odgovori: »Epistola!« – Več kot dobro uro so ga poslušali tovariši, resni in tihi, zamišljeno zroč pred se.

V poletnih jutrih je bilo čuti več dni zaporedoma že prav zgodaj izredno glasno govorjenje v mali verandi ob zidu. Ena naših sester je bila pozorna na to in hotela se je prepričati, kdo li moti ob nenavadni uri jutranji mir. Meneč, da bo dobila najbrž dva vojaka v medsebojnem prepiru, se napoti zjutraj že pred petim na vrt. A se je zmotila v svojem pričakovanju. Zroč proti verandi, ugleda mesto dveh samo eno postavo, vojaka, hitečega z odejo na roki proti svojemu cilju. V verandi se ustavi, si ogrne odejo preko pleč, vzame knjigo in hodeč gor in dol bere iz nje v vseh mogočih modulacijah: sedaj tiho, glasneje, še burneje, pa spet tiše. Nato si vrže odejo čez glavo, moli naprej stoje, potem poklekne, obrnjen proti vzhodu, kjer ravnokar solnce vstaja. Kot zamaknjen strmi na daljni vzhod, saj je sveto mesto tam, Meka, dom preroka, ki mu zapoveduje v Koranu, da se mora večkrat na dan v molitvi obrniti proti onim krajem, od koder je vzšla njegovim očetom luč vere v Alaha.

20. julija. Več goriških uršulink pribežalo v naš samostan. – Bombe in granate so rušile Gorico. Samostan je bil že znatno poškodovan, samo v veliki obokani kleti je bil še varen kotiček za njene prebivalce. A miru ni bilo noč in dan, granate in šrapneli so neprenehoma muzicirali v ozračju nad mestom. Zato so danes vse uršulinke zapustile ogroženo mesto in pribežale večina k nam, samo 7 jih je šlo k šolskim sestram v primorski Tomaj. Izmed teh, ki so dospele danes v Ljubljano, jih je ostalo 15 pri nas, druge so odpotovale dalje v Škofjo Loko, Linc⁹², Požun⁹³ in Trnava⁹⁴ na Ogrskem.

Nedelja, 25. julija. Topovi s soške fronte se slišijo v Ljubljano. Prvič smo slišali danes strašno pesem topov, ki je prihajala z jugozahoda do nas. V kratkih presledkih je grmelo tako grozovito, da smo se prvič resno zbali za usodo Gorice.

⁹² Linz (starinsko slovensko tudi Linec) je tretje največje mesto v Avstriji in glavno mesto zvezne dežele Zgornje Avstrije.

⁹³ Bratislava (hr. Požun, nem. Pressburg, madž. Pozsony, slov. Prešporok) – glavno mesto današnje Slovaške.

⁹⁴ Trnava (nem. Tyrnau; madž. Nagyszombat) je danes mesto na Slovaškem. Leži 45 km severovzhodno od Bratislave.

15. avgusta. Slovenski narod pri Mariji Pomočnici na Brezjah. Z vseh slovenskih krajev so pripeljali posebni vlaki tisoče in tisoče slovenskega ljudstva k milostni Materi v priljubljeno gorenjsko svetišče. [21] Opolnoči je bila prva sv. maša, ki jo je daroval ljubljanski knezoškof Njegova Prevzvišenost dr. Anton Bonaventura Jeglič;⁹⁵ za to pa so se vrstile sv. maše vso ostalo noč in na praznik do poldne. Za mir in zmago je molilo naše ljudstvo in za Marijino posebno varstvo našim deželam, ki jim je bil vojni požar tako blizu, saj so morali pobožni romarji na Brezjah vso noč poslušati grmenje topov. V molitvi smo bili tudi mi združeni z verniki pri milostni Pomočnici. O polnoči je vstalo več naših sester in šlo v cerkev pred Najsvetejše, v duhu prisostvujoč polnočni presv. daritvi v Marijinem svetišču na Brezjah.

18. avgusta. Rojstni dan Nj. Veličanstva, presvetlega cesarja Franca Jožefa I., se je praznoval to leto prav slovesno. Na predvečer je žarel Grad v morju luči, ki so umetno sestavljale črke imena Njegovega Veličanstva. Na deželne stroške so bili tudi ranjenci po bolnišnicah pogoščeni.

September. Ves september se ni naše stanje nič izpremenilo. Krvavo so se bili na vseh bojiščih, ob Soči pa najljuteje. Obe naši bolnici sta bili polni ranjencev. V notranji šoli so morali ta mesec operacijsko sobo premestiti v konferenčno sobo, ki je služila dotlej kot vojaška pisarna; kabinet je bil namreč premajhen. Vselej, ko je došel nov transport, je sledila ena operacija drugi. Včasih so se slišali bolestni klici ubogih trpinov daleč na vrt. Strašno, da je šlo človeku skozi mozeg in kosti. Nekateri je imel kroglo globoko v glavi, že je pričelo gniti okrog nje, pa mu jo je moral zdravnik potegniti iz občutno boleče materije. Reveži so trpeli neznosne bolečine.

8. septembra je terjala smrt svojo prvo žrtev v bolnici na vnanji šoli. V 3. b. razredu je umrl na pljučnici Poljak iz Galicije.

Oktober. Druge šole v mestu so se začele pripravljati, da prično novo šolsko leto. A pri nas se vojaštvo ni ganilo; vnanja in notranja šola sta ostali zasedeni. Obetali so nam samo, da nam morda v Božiču izpraznijo notranjo šolo; a ti obeti so bili kaj negotovi. Zato je večina naših učenek vstopilo v druge šole; nekatere pa so z nami vred upale in čakale, kdaj jim odpremo vrata v priljubljene jim prostore, ki so jih bile vajene in jih niso hotele zamenjati z drugimi.

4. oktobra. Godovni dan presvetlega vladarja Franca Jožefa I. – Nekaj novega [22] je bilo danes pri nas. V naši telovadnici, nekdanji gledališki dvorani, se je prvikrat darovala sv. maša. Na odru, kjer so se včasih naše gojenke ponašale s svojo teatralično umetnostjo in se je razvijalo pred našimi očmi sedaj resno, sedaj veselo dejanje dram in šaloiger, na istem odru se je uprizorila danes

⁹⁵ Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), ljubljanski škof v letih 1898–1930. Več o njem v: Jože Jagodic, *Nadškof Jeglič: majhen oris velikega življenja*, Celje 2013; *Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja* (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celje 2015.

najsvetejša nadzemska žaloigra, obnovitev one na Kalvariji. Mesto kulis je bil postavljen oltar, ves okrašen z zelenjem iz našega cvetličnjaka in ožarjen z električnimi lučkami. Spodaj pa, od koder so nekdanj pri posameznih predstavah samostanski prebivalci in povabljeni občinstvo sledili prizorom na gledališkem odru, je stal mož ob možu, v tihi molitvi sledeč presv. dejanju. Ranjenci iz obeh bolnic so prisostvovali sv. maši, ki se je brala za Njegovo Veličanstvo, njihovega najvišjega gospoda, presvetlega vladarja.

Vsled določbe preč. gospoda vojnega superior[j]a je ostala telovadnica začasno svetišče, kjer se je opravljala vsak teden služba božja. Ranjenci iz notranje šole so prestopili na poti k sv. maši tudi prostor stroge samostanske klavzure. Prihajali so namreč od notranje porte skozi veliki hodnik v pritličju in korakali dalje skozi jedilnico za gojenke do telovadnice. Z mesecem oktobrom je začelo vojaško glasbeno društvo prirejati skromne koncerte za ranjence po ljubljanskih bolnicah. Prvi petek v oktobru je prišla naša bolnica v notranji šoli na vrsto. Vojaški godci so se zbrali ob starem vodovodu na vrtu. Kaj lepo so se razlegali zvoki mnogoštevilnih glasbil, pesmi in posamezna mesta umetnih skladb so se vrstila sedaj veselo, sedaj tožno, budeč v poslušalcih enaka čustva. Iz bolnice v notranji šoli so prišli vsi ranjenci, ki so mogli iz postelje, gledat nenavadni prizor in poslušat ubrane melodije izvežbanih godcev. Saj njim je veljalo malo razvedrilo. – Dobro uro je trajal prvi »koncert«. Ko so končali, so dobili cesarski muzikantje malo krepčila. – Odslej smo imeli skozi več mesecev vsak teden enako zabavo, enkrat pred notranjo šolo, drugič na otroškem igrišču za ranjence v vnani šoli.

November. 11. nov. prva žrtev smrti v bolnici v notranji šoli. [23] Ob 9^h zvečer je došel nov transport, 90 mož; 3 ure nato je že izdihnil eden izmed njih na ranah, ki jih je prinesel z bojišča.

November je prinesel tudi naši bivši gospe prednici, č. M. Kristini,⁹⁶ veselo presenečenje. S cesarskega Dunaja jim je došlo častno odlikovanje, pohvalni dekret za požrtvovalno delovanje v patriotski službi. Listina je tem večje vrednosti, ker jo je izdalo ministrstvo za nauk in bogočastje in jo krasi lastnoročni ministrov⁹⁷ podpis. Enako najvišje priznanje je prejela tudi M. Karolina,⁹⁸ učiteljica ročnih del na notranji meščanski šoli; po njenem neumornem prizadevanju in

⁹⁶ Že omenjena M. Kristina (Terezija) Pezdirc.

⁹⁷ Minister je bil tedaj Max Hussarek von Heinlein (1865–1935), ki je to funkcijo opravljal pod tremi ministrskimi predsedniki: pod vodstvom Karla von Stürgka (ministrski predsednik v letih 1911–1916), Ernesta von Koerberja (od oktobra do decembra 1916) in Heinricha Clam-Martinca (od decembra 1916 do junija 1917). Sam je leta 1917 postal baron in bil kot tak predzadnji avstrijski ministrski predsednik (25. julija do 27. oktobra 1918). Glej: Hussarek: <https://www.firstworldwar.com/bio/hussarek.htm> (pripobljeno: 5. 9. 2024).

⁹⁸ M. Karolina (Lucija) Biščak (1863–1936). V redovno skupnost je vstopila 20. julija 1889. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

njenih navodilih so se namreč v preteklem šolskem letu učenke notranje šole izredno odlikovale v izdelovanju potrebne oprave za vojake.

Drugi Božič v vojnem hrupu! Vnovič je prihajal Kralj miru zaman med razjarjeno človeštvo, mesto himen so ga pozdravljali topovi, oznanjajoč besno sovraštvo med narodi, ki so pozabili besede Njegove blagovesti. – Ravno krog Božiča je divjal vojni požar v največji silovitosti. V potokih je tekla kri na bojnih poljanah evropskih, v potokih so tekle tudi doma solze sirot, tisočev žalostnih in revnih pri vseh bojujočih se narodih. Zaman so bili opomini sv. Stolice, zaman klici in nasveti sv. Očeta k miru,⁹⁹ moške na krmilu vplivnih velevlasti so jih preslišali, šli z nasmehom preko njih, teptaje v prah bistvena načela krščanstva.

Bogatih božičnic, kot smo jih priredili prejšnje leto, letos ni bilo. Kako tudi? Šole nismo imeli, obilni darovi šolske mladine so izostali in draginja je bila tudi že večja. V skromnejših razmerah smo pripravili vendar tudi letos ranjencem malo veselje. Učenke, ki so hodile k privatnim uram, so nabavile nekaj božičnih drevesc, samostan pa in posamezne gospe iz mesta so prispevale, da so bili vsi ranjenci tudi obdarovani. Slučajno pa je bilo v božičnih dneh v obeh naših bolnicah manj ranjencev kot sicer, tako da je nekaj pripravljenih daril ostalo še za drugo pot.

1916

Na pragu novega leta nas je pozdravila ali pravzaprav prestrašila [24] epidemija, ki se je nenadoma pojavila v notranji šoli. 2. januarja sta zbolela 2 strežnika na kozah. Čez samostan so proglasili strog kontomac¹⁰⁰ [sic]. Naše sestre, ki so stregle ranjencem, so bile popolnoma ločene od nas; niso smele ne v celico, ne v kor in ne v obednico. V risalnici v vili so stanovale podnevi in spale ponoči. Le k sv. maši so smele prihajati na veliki kor v cerkvi, ki je bil domalega prazen. – Vsled posebnega božjega varstva, ki smo se mu izročili, in strogih zdravniško varstvenih določil, se je epidemija le malo razširila in kmalu popolnoma udušila; v samostanu ni bilo nobenega slučaja.

Z januarjem se je tudi III. pripraviški letnik otvoril. Nastanili so ga v spalni sobi nasproti kora za juvenistinj, ki so jo opremili kot zasilno šolsko sobo. Vsled izbruha nevarne epidemije se je moral nemudoma preseliti v otroški vrt, kjer je ostal, dokler je minula nevarnost nalezljivosti.

⁹⁹ Papež Benedikt XV. se je v tem letu (in še pozneje) večkrat obračal na voditelje s pozivi za mir. Tako je *Domoljub* o tem poročal 2. septembra 1915. V: *Domoljub*, št. 35, 2. september 1915: Mir. Zapisovalka teh vrstic pa je najbrž imela v mislih papežev poziv k miru ob koncu leta 1915, ko je večkrat povzdignil glas za to. Tudi o tem so poročali časopisi. Prim. *Slovenec*, št. 281, 9. december 1915, str. 1: Sv. oče in svetovna vojna; *Slovenec*, št. 296, 28. december 1915, str. 3: Sv. oče in mir.

¹⁰⁰ Kontumac – karantena.

Učenke so bile večinoma same eksternistkinje, v zavodu je stanovalo le par redovnih kandidatkinj in nekaj takih, ki se je bilo vsled domačih razmer posebno ozirati nanje.

Zima nam je potekala enakomerno, brez važnejših dogodkov. Tudi na naših bojiščih je bilo po Novem letu precej mirno. Na severu je bilo to leto v tem oziru boljše kot prejšnje, ker se je naša bojna črta pomaknila izven karpatskega loka in vsled tega našim vojakom ni bilo treba zmrzovati po zasneženih gorskih pečinah kot v letu 1915.

Ob lepih dneh so prihajali ranjenci iz vnanje šole kaj radi ven v zimsko naravo. Kepanje je bilo vsem znano, menda je povsod tako v navadi kot pri nas na Kranjskem. Včasih se je izpremenilo otroško igrišče v pravo bojno polje. Kepe so letele vsenavprek, od ene postojanke do druge, v največjem neredu. Smeh in glasno odobravanje v vseh jezikih sta spremljala nedolžne strele s sneženimi krogli. Tudi sneženega moža so si postavili, otroško se veseleč uspelega umotvora.

Ob ugodnem vremenu smo imeli vsak petek ali vsaj vsak drugi petek tudi vojaško godbo v verandi na vrtu. Vselej smo se je razveselili tudi mi z ranjenci vred, saj ima pač ravno glasba ono moč, da nas dvigne [25] in poživi, četudi le za kratek čas.

Februar. 18. febr. italijanski zrakopolovi nad Ljubljano.

Okrog poldne smo začuli nenavadne strele z Grada. Vprašujoč se, kaj pomenijo, nas dohiti novica: Sovražni aeroplani so nad nami. Stresnilo [sic] nas je, vendar smo ostali izprva še mirni, ker nismo vedeli, kako je pravzaprav. Ko smo sedeli opoldne pri kosilu, je sledil strel za strelom; nismo se pa izpoznali, streljajo li naši nanje, ali pošiljajo oni eksplozivne pozdrave ubogi Ljubljanici. Do večera smo zvedeli vse. Bilo je več sovražnih letalcev nad nami, ki so metali bombe iz zračnih višav; okrog 40 so nam jih poslali isti dan. Več jih je padlo v Ljubljano. Pri nekaterih poslopih so bile manjše poškodbe, a v splošnem škoda ni bila tako velika, kakor se je izprva poročalo.¹⁰¹ Pa tudi ena človeška žrtev je bila posledica sovražnikovega zračnega napada. Stanko Završen,¹⁰² učenec

¹⁰¹ O napadu na Ljubljano je poročalo časopisje. Prim. *Slovenec*, št. 42, 22. 2. 1916, str. 1: Ljubljana in laški letalci. Zanimivo pa je, da kronistka tu ni omenila prvega italijanskega preleta, januarja 1916.

¹⁰² Smrt je terjala življenje komaj 7-letnega Stanka Zvršena, ki so ga 21. februarja pokopali na stroške mestne občine: »Pogreba so se udeležili učenci vseh ljubljanskih ljudskih šol pod vodstvom svojih učiteljev in s svojimi šolskimi zastavami. Voz, na katerem je ležalo v krasni krsti mlado truplo, so vozili štirje konji. Opazili smo vence kranjskega dež, odbora, mestne občine ljubljanske in pa pokojnikovih součencev. Pogreba se je udeležilo mnogo častnikov, oddelek vojaštva, mestni župan z obč. svetovalci, okrajni šolski nadzornik Lavtižar in obilo drugega občinstva. Na cestah, po katerih je šel sprevod, je bilo vse polno občinstva.« Prim. *Slovenec*, št. 42, 22. 2. 1916, str. 3: Slovesen pogreb. Rodbina Zvršen se je nekaj dni pozneje v zahvali posebej zahvalila tako duhovščini kot županu Tavčarju, uradnikom in profesorjem, učiteljem ter učencem vseh mestnih šol, vsem častnikom in vojaštvu ter sploh vsem, ki so pospremili njihovega sina na zadnji poti. Prim. *Slovenec*, št. 44, 24. 2. 1916, str. 5: Zahvala. Zanimivo pa je, da je v mrliški matični knjigi župnije Ljubljana–Sv. Peter priimek umrlega dijaka zapisan kot: Zvršan. Glej: <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/ljubljana-sv-peter/04831/?pg=53> (pridobljeno: 4. 9. 2024). Za opozorilo na to podrobnost gre zahvala mag. Tonetu Krampaču.

I. razreda na I. mestni deški ljudski šoli je bil na poti domov, smrtno zadet. Po kratkem, mučnem trpljenju je izdihnil na ranah, ki mu jih je zadala bomba italijanskega letalca.

Mestna oblastva so izdala nato več varnostnih odredb, kako je postopati v prihodnje za slučaj podobnih sovražnikovih obiskov. V glavnem so bile najvažnejše:

Na Gradu bo noč in dan opazovalnica za enake sumljive pojave v zraku. Kakor hitro se bo opazil tuj letalec, ga bo naznanil enkratni strel z Grada; rdeča zastava podnevi, rdeča luč ponoči v stolpu na Gradu bo opozarjala prebivalstvo na nevarnost. Kolikor mogoče naj se izpraznijo ceste in trgi; kdor pa mora ostati na cesti ali iti po nujnih opravkih, naj gre le po tlaku tesno ob hišah. – Da bo opazovalcem na Gradu lažje razločevati vsak šum v zraku, morajo tudi zvonovi med dnevom molčati. Le do 7h zjutraj se smejo oglasiti, zvečer tudi od 7h dalje. Zvonjenje ob Angelovem češčenju se začasno odpravi.

Doslej je bila vojna nevarnost le v bojni črti, odslej pa torej tudi mi doma nismo bili več varni pred sovražnikovim nasilstvom. – Dočim nam je prej edino le ob hudi uri pretila nevarnost z neba, nam je bilo v prihodnje ravno ob jasnem, vedrem nebu misliti na pretečo točo, ki jo človek sam [26] ponese v zračne višave, da ugonobi ž njo svojega brata. –

V februarju sta bili naši bolnici precej prazni. Oddelek v notranji šoli se je za nekaj časa preselil v vnanjo šolo, da se je prihranilo na kurivu. – V drugi polovici marca pa sta se zopet obe bolnici napolnili z ranjenci.

Velika noč! Vnovič je šel slavospev vstajenja, zmage, radostna Aleluja – preko zemlje, a trepetalo je v nji tudi nešteto glasov trpke bolesi, saj smo obhajali že drugič veliki Gospodov praznik v strahu in nemiru, zroč v mračno bodočnost. Dne zmage in vstajenja tudi za nas zaželenega dne miru še ni bilo.

Vsled vojne nevarnosti, ki nam je bila tako blizu, in vednega pričakovanja sovražnih zrakoplovov, nas je skrbelo, kako bo z velikončnimi procesijami. Vendar je knezoškofijski ordinarijat odredil, naj se vrše vse procesije kot ponavadi; za slučaj sovražnikovih zrakoplovov bo strel z Grada pol ure prej opozoril na nevarnost in kdaj procesija izostane. –

Naše učenke, razkropljene po drugih šolah, so prihitele v velikem številu k nam, da se udeleže procesije. V zakristiji so jim razdelili običajne bele mantile in šlare.¹⁰³ Procesija se je razvila v lepem redu, mirno, sovražnika ni bilo motit velikonočne svečanosti.

Naši judovski ranjenci so tudi obhajali svoj veliki praznik – Pasha. Ves velikonočni teden so imeli svoje posebne slavnostne obrede v zasilni sinagogi,

¹⁰³ Ogrinjala in tančice.

v privatni hiši gospe Hudovernig. Koncem velikega praznika jih je gospod rabi na lastne stroške dobro pogostil.

Sicer je judovski duhovnik sploh pridno obiskoval svoje verske podanike. Večkrat je prišel tudi v našo notranjo šolo. Včasih ga je spremljala tudi gospa; prinesla je vsakič obilo darov s seboj. Obdarila je najprej svoje verske brate, potem pa tudi druge, ki so bili v isti sobi ž njimi. – Naše sestre strežnice so vobče hvalile Jude – kot ljubeznive v občevanju. Najbolj pa so občudovale njih vestnost v izpolnjevanju verskih predpisov. Karakteristične judovske pohlepnosti je bilo seveda tudi najti pri tem ali onem. V bolnici v vnanji šoli je bil nekoč mlad Jud, ki je hotel vse sam imeti. Kar se mu je ponudilo, je spravil; sprejel je tudi gnilo jabolko, ker se mu [27] je zdelo škoda, da bi se vrglo proč.

Kakor judovski, so tudi grško-orientalski duhovniki pogosto obiskovali ovčice svoje črede. Včasih so jim prinesli tudi sv. obhajilo, ne sv. hostije, ampak neopresni kruh, kakor ga predpisuje grški obred.

Gospod vojni superior msgr. Kokolj pa je skrbel za dušne potrebe vseh, ki so bili udje rimske Cerkve. Znanje peterih jezikov ga je usposabljal, da se je razumel s člani vseh poglobitvinih avstrijskih narodnosti.

Maj.

Začetkom maja je došlo povelje vojaške oblasti, da je vsak teden prišiti sveže rjuhe ranjencem na odeje. V bolnici v notranji šoli je prevzelo nekaj mlajših sester to službo. Vsak petek popoldne so se odpravile na delo. Tako smo iznova lahko prestopile prag naših učilnic, a ne v svojem poklicu kot uršulinke učiteljice, marveč v onem usmiljene sestre. Čudni prizori so se nam nudili v posameznih sobah. Tu so ležali ranjenci po posteljah, eni v trdnem spanju v zadostilo za prečute noči v strelnem jarku, drugi beró časopise; par jih je igralo pri mizi sredi sobe tarok. Drugje so bili vsi pokonci, čakaje povelja, da odidejo; v sosednji sobi pa so pravkar polnili postelje z novimi, ki so jih strežniki prinašali in vodili iz avtomobila na dvorišču.

Nekoč smo našli pri obisku v drugem nadstropju tudi dva cigana. Eden je bil tih, resen človek. Mirno je ležal na postelji in zamišljeno zrl pred se, kot da sanja o lepoti svoje ogrske domovine. Poleg njega na postelji je počivala tudi stara violina. Na naš poziv je udaril na strune in jim izvalil nekaj otožno-zategnjenih melodij. Pravil nam je, da je »doma« kapelnik glasbenega društva. Če je bilo res, bogve, igranje ni bilo dosti vredno, a morda je bil res le izposojeni inštrument kriv, da ni lepše pel.

Krajan njegov v drugi sobi, mu ni bil prav nič podoben. Pravi cigan je bil to, pretkanost in navihanost mu je bilo brati že z obraza. Nenavadno temna polt ga je takoj izdala za pristnega sina nomadskih šotorov, a sam je tajil, da je cigan. Le Rumun je hotel biti, pa nič drugega. »Pa si le cigan,« se je pošalil

sosed ž njim. To vam je vzrožil! »Zakaj si pa tako črn, če nisi cigan?« - »Črn, črn je lahko vsak; lahko je štabni zdravnik črn, lahko [28] je general črn, pa ni nobeden cigan. Danes zjutraj sem videl tu spodaj na vrtu nuno, ki je bila še bolj črna kot jaz, pa gotovo tudi ni ciganka.« Menil je našo zamorko, S. Nikolajo.¹⁰⁴ – Tako je zagovarjal temno barvo svojega obraza in gledal tako srdito, da bi se ga človek zbal; nato pa se je zasmel, glasno, kot da gre sam skozi Pusto, se obrnil na drugo stran in molčal. Da je bolje na bojišču kot v bolnici, nam je še povedal, poklical strežnika ter zahteval, naj mu prinese njegove reči, da gre nazaj. Ven v prostost, na boj in rop ga je gnala ciganska narava, vajena izza mlada neomejene svobode, sedaj pa priklenjena na bolniško posteljo. Seveda mu niso mogli ugoditi, ukloniti se je moral in rad ali nerad čakati nadaljnjih zdravnikovih določil.

V maju nam je dala vojaška oblast na novo pobeliti vnanjo šolo. Bilo je že zelo potrebno po dveletni rabi.

Junij.

Binkoštni praznik, 12. junija, vnovič veličastna prošnja procesija. V spremvodu so nosili milostno podobo svetogorske Matere božje, ki je bila že nekaj časa shranjena v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Njeno svetišče na Sv. Gori so ji italijanske granate razrušile – v razvalinah je visoki vrh nad Gorico, od koder je nebeška Varihinja skozi stoletja blagoslavljala solnčne kraje in ljudstvo, ki je v trumah romalo k Nji. Opustošen je bil že docela prej tako rodovitni svet, prebivalci njegovi so iskali kot begunci gostoljubne strehe v tujini in tudi Ona, nebeška Gospa, je zapustila ž njimi vred svoj milostni prestol ter prišla kot begunka v tujino. Toda ne, ne kot begunka v tujino, temveč kot Mati, povsod iskreno ljubljena, je prišla k nam, otroško vdano pozdravljena od tisočev in tisočev, ki so čutili, da prihaja milost in blagoslov ž Njo. Zato je priredilo ljubljansko mesto slovesen obhod s čudežno podobo, pojoč hvalnice nebeški Kraljici in proseč jo pomoči in varstva. Tudi goriški begunci, nastanjeni v Ljubljani, so bili v spremvodu, z bridkostjo in radostjo v srcu. Z bridkostjo, ker tavajo, ločeni od rodne grude, na tujem, a tudi s tolažbo, ker je Ona, Kraljica iz domačega svetišča, ž njimi, in lahko pridejo dan na dan k Nji, izlit bol svoje duše v Njeno čuteče Materino srce, prav kot nekdanj, ko so jo obiskovali v nezabni božjepotni cerkvi na Sv. Gori. [29]

¹⁰⁴ S. Nikolaja Zaine (1844–1919). Rojena je bila v Beneseufu v Egiptu. Kot hčerka Turka in matere črнке je bila ugrabljenā in prodana za sužnjo. Ubogo deklico je rešil misijonar p. Oliverij, ki je odkupil več otrok in Zaine je bila ena od njih. Prišla je v Ljubljano, skupaj s še nekaterimi deklicami in tu našla drugi dom. V redovno skupnost je vstopila 23. januarja 1865 in ves čas delovala v Ljubljani. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti leta 1919 so se je spomnili v slovenskih časopisih, v *Bogoljubu* pa je bil ob koncu leta objavljen tudi nekrolog. Prim. *Bogoljub*, 1919, št. 11/12, str. 265–267: Zamorka – uršulinka. Nanjo je leta 2015 spomnila s. Marija Jasna Kogoj s člankom Slovenska Bakhita. V: *Družina*, št. 11, 15. marec 2015, str. 19.

Julij.

Kako veselo smo vsakič pozdravili mesec, ki nam je otvoril lepo počitniško dobo, ko smo se oddahnili po napornem delu šolskega leta. Letos je bilo drugače, saj so naše počitnice trajale že čez eno leto. Ne počitnice, šole smo si želeli, dela, ki nam je odmerjeno po našem poklicu. Č. g. Mati prednica so storili vse potrebne korake; že okrog Velike noči so se obrnili do najvišje oblasti na ministrstvo za nauk in bogočastje, s prošnjo da dobimo vsaj eno šolsko poslopje nazaj. Obljubili so nam notranjo šolo, a naše upanje je bilo precej negotovo, ker smo imeli prav začetkom julija obe bolnici čisto polni ranjencev.

24. julija. Nabiranje cinastih in bakrenih izdelkov v vojne namene. Samostan je oddal 142 kosov cinaste in 10 kosov bakrene posode. Tako smo morali zamenjati stare cinaste krožnike, ki so bili v samostanski obednici dotlej v rabi, s porcelanastimi.

Isti dan pa nas je tudi veselo presenetilo poročilo č. g. Matere, da je došlo od armadnega poveljstva pismo zagotovilo, da dobimo notranjo šolo.

Avgust.

8. avgust. Padec Gorice. Ravno v duhovnih vajah smo bili, ko nas je iznenadil nepričakovan prihod več goriških uršulink. Prve italijanske čete so pravkar prihajale v mesto, ko so ga morali prebivalci na svet naše vojaške oblasti zapustiti. Izmed 23 uršulink, ki so se tekom leta polagoma vrnile v mesto, jih je ostalo 9 še tam, 14 jih je pribežalo k nam.

Med duhovnimi vajami je prejel tudi vojni superior msgr. K. Kokolj, ki je oskrboval dušne potrebe pri ranjencih v naših bolnicah, častno odlikovanje, zlat križec.¹⁰⁵

Vsled dogodkov v Gorici in ponovnih viharnejših bojov v črti, so nas zadeve glede šole ponovno zaskrbele. Mesto, da bi mislili na izpraznitev, so dohajali novi ranjenci v notranjo šolo. Zato so se č. g. Mati obrnili na deželnega predsednika grofa Henrika Attemsa¹⁰⁶ s prošnjo, da posreduje za nas na merodajnem mestu. Gospod deželni predsednik je bil pravkar namenjen v Postojno k armadnemu poveljniku Svetozaru Borojeviću.¹⁰⁷ Vzel je listino, prošnjo č. g. Matere, s seboj. Stvar se je srečno izšla. Že nekaj dni nato je došlo uradno povelje vojaške oblasti, da je izprazniti prostore notranje šole. – Oddelek ranjencev se je takoj preselil v prazne prostore v vnanji šoli, čez nekaj časa pa v Križanke. [30] V

¹⁰⁵ Mornariški superior Karel Kokolj je dejansko prejel duhovniški križec 2. stopnje. ÖSTA/KA, Quall, karton 1451: Kokolj Karl. O tem odlikovanju so poročali tudi avstrijski časopisi. Prim. *Grazer Volksblatt*, Nr. 488, 18. Juli 1916, str. 7: Der Klerus im Kriege.

¹⁰⁶ Grof Henrik Attems-Heiligenkreuz (1858–1937), deželni predsednik Kranjske v letih 1916–1918: https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Heinrich_Christian_von_Attems-Heiligenkreuz (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹⁰⁷ Svetozar Borojević von Bojna (1856–1920), poveljnik 5. (soške) armade, »Lev Soče«, ki je imel svoje poveljstvo tedaj v Postojni. Leta 1918 je postal feldmaršal. V: Gregor Antoličič, Borojević, Svetozar: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/> (pridobljeno: 8. 9. 2024).

notranji šoli pa se je začelo živahno pospravljanje. Delo je hitro napredovalo, kajti vojaštvo samo nam je preskrbelo potrebnih delavcev. Sobe so vse desinficirali in na novo pobelili, nato pa napolnili s potrebno šolsko opremo. Tako se je bolnica izpremenila zopet v šolsko poslopje. V letu svoje neposrednje[sic] patriotske službe je notranja šola povsem (zadostila) izpolnila svojo nalogo; 5241 ranjencev in bolnikov je bilo, ki so našli tu zavetje, postrežbo in pomoč, največ le za nekaj dni, nekateri pa tudi za več tednov.

20. sept. Začetek novega šolskega leta.

Ker niso bili še vsi prostori v notranji šoli urejeni, je bila ta dan le šolska sv. maša; redni pouk smo morali odložiti do 25. sept.

Obe šoli sta se nastanili v poslopju notranje šole, kakor že preje pred dve-ma letoma. Vnanja ljudska šola je imela ob sredah in sobotah dopoldne, druga-če pa popoldne od 2^h–5^h pouk; meščanska šola pa ob sredah in sobotah ves dan, ostale 4 dni popoldne, le III. mešč.[anski] razred vsako dopoldne. Ostali čas je bil odmerjen notranji šoli. Prejšnje učenke obeh šol so prišle večji del nazaj.

4. okt. Godovni dan Nj. Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Mesto sijaja, v katerem se je včasi praznoval ta dan, je odredilo c. kr. ministrstvo prav v smislu preblagega vladarja od 4.– 8. okt. dneve darovanja v korist vdovskemu in siro-tinskemu skladu.

Z oktobrom se je uvedla za učenke notranje in vnanje šole nedeljska šolska sv. maša. Dokler se učenke niso priučile potrebnih cerkvenih pesmi, je bila tiha sv. maša, za god blagopokojne cesarice Elizabete, 19. nov., pa je bila prvič peta. Uvedlo se je ljudsko petje, ki je kljub mnogoštevilnim glasovom lepo ubrano in pristrčno.

Ob 9^h pa je bila vsako nedeljo vojaška sv. maša in sicer so imeli Ogri to leto pri nas svojo službo božjo. Ranjenci iz naše bolnice v vnanji šoli so imeli še vedno v telovadnici svojo nedeljsko sv. mašo.

21. nov. Smrtni dan Nj. Veličanstva cesarja Fr. Jožefa I. Zopet se je za tre-nutek ustavilo splošno vrvenje burnih vojnih dni, Avstrija je vztrepetala v novi bolesi ob poročilu, ki je došlo z Dunaja, da cesarja Franca Jožefa ni več. Premi-nul je starosta med vladarji svetovnih držav, on, ki je nad 60 let vodil krmilo [31] najuglednejše katoliške velevlasti. Odpadlo mu je žezlo, a mu ga niso iztrgali sovražniki kot so nameravali, le Vsemogočni sam mu ga je vzel iz trudne roke, ko ga je poklical k počitku po neumornem delu, k miru, ki ga je zaslužilo, ki ga je želelo njegovo srce. V dneh, ko so butali valovi divjega svetovnega viharja ob staroslavni prestol habsburške dinastije, v teh najburnejših dneh svetovne zgodovine, je odložil preblagi naš vladar ornat in krono, zapustil pozorišče srda in strasti ter odšel uživat neizkaljeni, nikdar moteni mir večnosti. – In ko smo se ozirali za njim, dobrotnim našim vladarjem, ko so v dneh žalja vse naše misli spele k njemu v tiho grobnico, kamor so ga položili, nam je bilo jasneje kot kdaj,

kaj je slava sveta, kaj veličina, kaj pomen življenja. In vendar smo bili v dneh, ko so narodi in njih vladarji teptali najsvetejše ideale v prah, da si pribore prvenstvo, ne misleč na to, da se zruši, da razpade prej ali slej vse, kar je zgradila človeška oholost, kar so sezidale s krvjo milijonov onečiščene roke vladarjev in njih mogočnih državnikov. V grmečo pesem topov se je pomešaval mirno pretresujoči »Requiem«, v vpitje častiželjnih človeških strasti je prodiral opominjajoči glas o minljivosti, a svet je besnel dalje, ne meneč se za klic odprtega groba preminulega vladarja.

Cesar Avstrijski, naš miroljubni, nezabni Franc Jožef, je odšel in lahka je bila ločitev njemu, ki je doumel bistvo krščanstva v vsi njegovi nadnaravni globokosti in uravnal svoje življenje v luči vere v Kristusa. Lahka mu je bila ločitev, saj ga ni težila zavest, da je bil tudi on med njimi, ki se klanjajo varljivim nazorom, išoč blestečih ciljev sebične slave, a pozabljajo Vsevladarja nad seboj in Njegove pravice. Ne, med njimi ni bil, zvest je bil vsekdar načelom krščanstva, ni zabil svojega Boga, služil Mu je in bil v ponižnosti pokoren odredbam Kristusove Cerkve. Zato mu je tudi Bog naklonil srečo, da mu je pred smrtjo brzojavno došel blagoslov sv. Očeta, njemu, ki je bil nekoč nazivljen »najzvestejši sin Cerkve«.¹⁰⁸ Da bi bil mogočen priprošnjik domovine, smo želeli, ko smo se poslavljali od njegovega groba, da bi posredoval za mir pri Njem [32], večnem Kralju, na Srcu, ki je dar sprave, žarišče ljubezni in miru.

Iznova so nas potegnili vojni dogodki v svoj vrtinec, zopet so vstajale strahote vojne pred našim duhom, srca so se pogrezala v žalost. A ne! Svetel žarek je prodiral skozi temo časa, od bridkosti otopela srca tisočerih je navdalo novo upanje. Saj, ko smo žalovali ob gomili pokojnega vladarja, v dneh, ko smo v duhu poslušali pogrebno pesem dunajskih zvonov, one žalostne novembrske noči, je dobila Avstrija novega krmarja, cesarja Karla I.¹⁰⁹ V njem nam je dala božja Previdnost mlado, svežo moč, sposobno, da krepko poseže v tok zahtev in razmer razburjenega časa. Navdušeno so ga pozdravili avstrijski narodi v novem jutru njegove vladarske poti, želeč mu božjega varstva in blagoslova. Da bi bila srečna zanj in bi tudi sam mogel osrečiti svoje narode, zroče nanj v ljubezni in zaupanju.

30. nov. in 1. dec. Žalno slavlje za pokojnim vladarjem.

¹⁰⁸ Kot zanimivost velja omeniti, da je ta naslov moč najti na nagrobni plošči barona Žige Zoisa (1747–1819): »*Tu počiva Žiga Cois [sic], najzvestejši sin cerkve, najboljši državlján, podpora umetnosti in vednosti.*« Glej: France Bilc, verli duhoven in domorodec, v: *Koledarček družbe svetega Mohora za navadno leto 1865*, Celovec 1864, str. 29.

¹⁰⁹ Karel Habsburško-Lotarinški (1887–1922) je bil sin Ota Franca Jožefa Habsburško-Lotarinškega in Marije Jožefe Saške. Tako je bil po poroki Franca Ferdinanda naslednji za cesarski prestol, ki ga je zasedel po smrti cesarja Franca Jožefa I., 21. novembra 1916, in si nadel ime Karel I. Bil je zadnji cesar dvojne monarhije. Leta 2004 je bil beatificiran. Več o njem v: *Karel I.: zadnji slovenski cesar* (ur. Gregor Antoličič), Cankarjeva založba, Ljubljana 2022. Kolikor je doslej znano, sta dva čudeža, potrebna za kanonizacijo blaženega Karla, že priznana. Prim. Blaženi Karel I.: <https://viteski-red.si/blazeni-karel-i/> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Učenke vnanje ljudske šole so imele 30. nov. popoldne vsak razred v svoji šolski sobi primerno žalno slavlje. dne 1. dec. ob 8h je bil slovesni rekvijem v naši cerkvi, katerega so se udeležile vse učenke notranje in vnanje šole. Učenke notranje šole so se zbrale nato v posameznih razredih, kjer so pod vodstvom razrednih učiteljic primerno počastile spomin smrti visokega Pokojnika.

Učenke vnanje meščanske šole pa so se zbrale v prostorni sobi 2. letnika našega učiteljišča, kjer je bila podoba presvetlega vladarja okrašena z žalnim nakitjem. Ravnateljica je v izbranih besedah na velikih zaslugah in viteških krepostih častitljivega vladarja pojasnila, kako velika izguba je zadela Avstrijo in pokazala učenkam, v čem morejo in morajo posnemati v Bogu počivajočega vladarja. Dve učenki sta deklamovali dnevu primerni žalni pesmi. Sledečo slovensko je zložila v ta namen M. Elizabeta.¹¹⁰ [33]

Avstrija, plakaj!
Avstrija, plakaj!
Izplakaj jezero, morje solza!
Njega, ki te je ljubil z ognjem srca,
ki te je ljubil vse svoje življenje,
njega, ki s tabo delil je trpljenje,
ki zate pil je iz kupe gorja,
njega, očeta ni več!
Avstrija plakaj, plakaj sirota!
Njega ni več,
ki zate je hodil križeva pota.
Ti si bil skrb mu edina,
njegovo veselje, sladkost, bolečina...
Zate trnjev je nosil venec,
zate je bil na tronu mučenec.
Avstrija, plakaj!
Biser vladarjev bil tvoj je vladar!
Rimu, katoliški Cerkvi udan,
javno je kazal prepričanje svoje,
čim več je usoda mu vsekala ran,
čim težje postajalo žezlo je tvoje,
tembolj je oklepal križ in oltar
naš blagi vladar.
Avstrija, plakaj! Njega ni več!
Njega, ki zate je delal in molil
oseminšestdeset let,

¹¹⁰ Pesem je napisala uršulinka M. Elizabeta (Ivana) Kremžar.

njega, ki zase najtežje je volil,
 da tebe reši sovražnih zased,
 očeta – vladarja ni več!
 Zate je živel in zate umrl.
 Avstrija, plakaj!
 Ne! Avstrija, upaj!
 V večnih višavah živi tvoj vladar.
 Knez miru
 vedel je pač, da svet brez Boga
 rok ne poda si k spravi;
 vedel je pač, da palme miru
 več ne cveto na zemlji krvavi,
 šel jih v nebo je iskat.
 Avstrija, upaj!
 Lovor zmage in palmo miru
 ti pošlje vladar kot prvi pozdrav
 iz zvezdnih višav.

Božič 1916.

Tja na polje smrti, v strelske jarke k našim vojakom se je obračala iznova naša pozornost v dneh bližajočega se Božiča. Božičnico bi jim bilo treba pripraviti, a kakšno? Ne ličnih drevesc v blestečem nakitju, preobloženih s sladkimi obeski, saj nam je zadnje skoro docela vzela vojna draginja – in kaj bo trpečim, resnim junakom svetli nakit? Začudeno so nas poslušale naše učenke, ko smo jim povedali, kakšno božičnico pripravi letos avstrijska mladina vojakom na bojišču. Upoštevali so najnujnejše potrebe vojakov, so odredila šolska oblastva, da jim pošlje naša mladina za božične darove praktičnih potrebščin, kakor: šivank, zaponk, sukanca, svinčnikov in enakih malenkosti. Vsaka učenka je pripravila primerno vrečico iz blaga in jo napolnila z večjim ali manjšim številom omenjenih predmetov. Vsako posebej smo zavili v bel papir, prevezali s cesarskim trakom in zataknili zanj smrekovo vejico. Učenke notranje šole so se posebno odlikovale; pripravile so večina svilene vrečice in jih napolnile tudi z bogatejšo vsebino. – S kakim prisrčnim veseljem so otroci pripravljali svoje darove! Vsaka je tudi napisala na eno izmed dopisnic, ki jih je vložila v zavitek, svoj naslov, da bi ji dotični [35] vojak, ki bo dobil darilo, lahko odpisal. To je bilo pričakovano v dneh po Božiču! In res je došlo več odgovorov. Tu jih je nekaj:

Draga slovenska deklica!

Z bojnega polja pošiljam srčne pozdrave in se Vam zahvaljujem za božično darilo, ki sem ga hvaležno prejel. Že tretje božične praznike obhajam na bojnem polju in sem dobil prvo darilo od naših slovenskih deklet. Veseli me, da se še

spominjate svojega domačega pešpolka ljubljanskega. Želim Vam srečno novo leto! Da bi bilo bolj srečno kot lansko! Bog Te živi, slovensko dekle, ker bode slovelo slovensko dekle! Z Bogom!

Franc Pust, K. u. k. Ld. N. 27

Grozno lepo se zahvalim za »paket«, ki sem ga prejel. Dobil sem vse, kar sem najbolj potreboval. Doma sem z Notranjskega, tam od Logatca, star 19 let. Mi Lahe preganjamo.

Matevž Kočevar, Lst. Reg. 27

Draga prijateljica!

Lepo se Vam zahvalim za poslani božičnik in Vam voščim sveto novo leto. Bog daj, da bi nam prineslo mir, katerega želimo milijoni in milijoni! Že 29 mesecev nosim vojaško suknjo in 20 mesecev sem že v strelskih jarkih, pa imam, hvala Bogu, še vedno celo kožo. Z Bogom!

Ivan Volk, doma iz Goč pri Vipavi.

Draga gospodična!

Prav lepo Vas pozdravim in se Vam zahvalim za darilo. Prav veseli nas, da se spominjate na nas, ki smo tukaj pri sovražniku. Mi zmeraj dobro „Polentarje“¹¹¹ pokamo. Pozdrav od vseh slovenskih fantov, posebno od mene.

Anton Novšek, K.u.k. Lir 27

Draga prijateljica!

Prav lepa hvala za darilo! Veseli me, da se Ve, kranjska dekleta, spominjate nas, kranjskih junakov, ki tukaj Lahe stražimo, da domovino branimo. Tukaj si včasih 4 junaki z eno cigareto kratek čas naredimo – na ti kraški planoti. Oprosti slabi pisavi, pišem z levo roko. Z desno ne morem, ker je malo pokvarjena. Bog te živi še [36] mnogo let! Sprejmi srčne pozdrave od neznanega prijatelja.

Franc Završek, K. u. k. Ldst. Reg. 27

Ljuba Alojzija! Srčna hvala za božično darilo! Prejeli smo na sveti večer o poldesetih. Zahvali se ti 40-letni vojak iz Primorskega doma, vas Trebče. Bog daj kaj kmalu konec in srečno vrnitev k družini. Bog te živi!

Jožef Kralj, K. u. k. Lir 27

Draga gospodična!

¹¹¹ Slabšalno: Italijane.

Prav lepa hvala za poslani mi paket. Zelo me veseli, da se spominjate na nas in imate sočutje z nami. Jaz sem doma tudi iz Ljubljane, stanovanje moje je Karolinska zemlja 52. Mogoče še kdaj na svidenje! Končno pozdrav na Vaše cenjene starše, brate in sestre, posebno pa Vam od Vas nepozabnega hvaležnega Andreja Ciber, K. u. k. Ldst. Reg. 27

Draga mi učenka!

V začetku mojega pisanja Te prav srčno pozdravim in se Ti zahvaljujem za Tvoje božično darilo in Ti želim dost let božičnih praznikov in da bi srečna bila. Sedaj nadalje Ti želim novo leto z veliko srečo in veseljem. To darilo si poslala 18-letnemu slovenskemu fantu, kater bo moral življenje vagat in tudi rad, ker sprevidim, da so slovenska dekleta tako radodarna. Lep pozdrav od mene in prosim, če sem vreden in če Vam ni prenerodno, za odgovor. Z Bogom! Živio Österreich!

Anton Velsehak, K. u.k. Lir 27

Cenjena gospodična!

Srce mi je zarajalo [od] veselja, prejemši božični dar, mali paket. Kdo je odpošiljatelj? Odprem. – Prve kolorirane karte! Ah, Ljubljana! Kako sem bil vesel tega daru – in še od nežne dekliške roke! Iz srca se Vam zahvaljujem. Zopet sem bil po dolgem času enkrat vesel. Koliko more biti pač stara ljubka darovalka? Pričakujem odgovora. Pozdravljeni!

Anton Drganc, E. F. d. K.u.k. Infanterieregiments Nr. 17.

[37] Ranjenci naše rezervne bolnice so imeli za letošnji Božič 4 božična drevesca. Največje je bilo v telovadnici. Ob njem so se zbrali na sv. večer; tu je imel vojni kurat g. Adamik¹¹² primeren nagovor, pri katerem so bili tudi naša gospa Mati navzoči. Kljub vedno večjemu pomanjkanju so bili ranjenci vendar tudi to pot precej bogato obdarovani. Vsak je dobil: 100 svalčic, škatlico žveplenk, 10 kosov pisemskega papirja, notes, žepno ogledalce, pipo ter ¼ kg sladkorja.

V januarju je bilo razpisano 5. vojno posojilo.¹¹³ Obe šoli, notranja in vnarna, sta darovali skupaj 1500 K.

¹¹² Morda rezervni vojaški kurat Josef Adamik. Prim. *Militärgeistliche in der Reserve des k. u. k. Heeres auf Kriegsdauer* 1916, Wien 1916, str. 3.

¹¹³ Oblasti so morale dobiti sredstva, da so lahko vodile vojno. Do teh so poskušali priti tudi z vojnimi posojili, pri čemer so nagovarjali ljudi, da naj vlagajo sredstva in tako posojajo državi, ki jim bo vse vrnila z obrestmi vred. Država je v času prve svetovne vojne razpisala osem vojnih posojil in prejela precej sredstev. A po razpadu monarhije so ljudje ostali brez vsega. Na kratko o tem glej: Ivan Rihtarič, *Vojna posojila na Spodnjem Štajerskem v prvi svetovni vojni*. Dostopno na spletu: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-3P1VKI18/0e0ca8c4-2134-4170-a370-6cca1ace01c6/PDF> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

V januarju se je preselil oddelek na ušesih bolnih vojakov, ki je bil že iz-početka vojne na naši vnanji šoli, v Križanke. K nam so prišli bolniki na očeh.

Ta mesec se je tudi dosedanji komandant naše bolnice Dr. Oton Hawlina¹¹⁴ poslovil od nas. Odšel je na svoje novo mesto v Novo vas. Vsled svojega blagega požrtvovalnega delovanja je ostal vsem, ki so imeli opraviti z njim, v najboljšem spominu.

V splošnem je povzročalo to leto pogosto menjavanje zdravnikov na naši bolnici znatnih težkoč. Ponovno se je zgodilo, da so ostali nekateri le en dan tu, pa so bili zopet prestavljeni.

Tekom januarja so učenke vnanje šole, kakor v letu 1915, zopet pletle no-gavice za vojake in sicer iz volne, ki jo je poslal v ta namen c. kr. deželni šolski svet. Napletle so 81 parov.

10. februarja. Sklep I. polletja. Radi pomanjkanja kuriva smo morali seme-stralne počitnice podaljšati do 21. februarja.

11. marca. Predstava v telovadnici.

Po več kot 2 letih je služila tekom 3 dni samostanska telovadnica zopet svojemu prejšnjemu namenu. Pri predstavi so sodelovale učenke notranje me-ščanske šole, nekaj četrtoletnic, 2 bolniški strežnici ter par bivših samostanskih učenk. Slavnostni spored je bil sledeči:

1. Carniola huldigt Austria (Živa slika)
2. Im Karneval (Šaloigra v 1 dejanju).
3. Die fünf klugen Jungfrauen (Živa slika)
4. Urgroßmutter's Kaffemühle [sic] (Spevoigra) [38]
5. Frühlingsstimmen (Rajanje)

Prvi dan, 11. marca, so prisostvovali predstavi med drugim sledeči visoki gostje: Njegova Prezvzišenost gospod knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič; gospod deželni predsednik grof Henrik Attems z obitelji, c. kr. deželni nadzor-nik gospod dr. J. Bezjak,¹¹⁵ dvorni svetnik gospod Viljem vitez Laschan¹¹⁶ ter

¹¹⁴ Otto Hawlina (1876–1931), rojen 12. novembra 1876 v Hradeku na Ogrskem. Medicino je študiral v Gradcu in kot zdravnik deloval v Gradcu, Celovcu in Litiji, od koder je prišel v Tržič. Tu se je leta 1912 poročil z Ano Pollak. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil vpoklican in se je kot vojaški zdravnik znašel v Galiciji. Tam je zbolel, prišel na okrevanje na Kranjsko in nato deloval v Ljubljani vse do preboja fronte na Soči. Od tam so ga poslali v bližino Vidma, od koder se je po prevratu vrnil domov. V Tržiču je, kljub ohromelosti, deloval vse do smrti, 5. avgusta 1931. V: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič 1936, str. 260. Iz časa prvih mesecev vojne (od junija do januarja 1915) je dr. Hawlina pisal dnevnik, ki je v slovenskem prevodu dostopen tudi na spletu. Glej: http://www.hawlina.com/teksti/Galicija_1914.htm (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹¹⁵ Dr. Janko Bezjak (1862–1935), slovenski pedagog, pisec šolskih učbenikov, publicist. Deloval je kot profesor na mariborskem učiteljski in na 2. državni gimnaziji v Ljubljani, bil ravnatelj gimnazije v Gorici, po letu 1914 pa nadzornik srednjih šol v Ljubljani. Po prevratu je bil do leta 1924 referent na Prosvetnem oddelku Pokojninske uprave v Ljubljani ter višji šolski nadzornik. Janko Bezjak je bil med soustanovitelji Slovenske šolske matice. Glej: Natalija Žižić: Bezjak, Janko: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi141411/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

¹¹⁶ Cesarski vladni svetnik Wilhelm (Viljem) vitez Laschan von (pl.) Moorland (1860–1942), od leta 1916 podpredsednik kranjske deželne vlade. Več o njem v: Mariano Rugale in Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti 1. del: Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2010, str. 117–119.

še več drugih zastopnikov vojaške in civilne oblasti in člani prvih ljubljanskih družin.

Naslednji dan, 12. marca, so prisostvovalle predstavi učenke notranje šole, poleg večjega števila občinstva, večina njih staršev in sorodnikov.

Tretji dan, 13. marca, so se udeležili predstave bolniki in ranjenci iz vnanje šole in manjše število posameznih družin.

Vsota prostovoljnih darov, nabrana v vseh 3 dneh, je znašala 817 K. Denar se je porabil za ranjence, ki so dobili za priboljšek vina, tobaka itd., česar si je kateri želel.

16. marca je došla ravnateljstvu obeh šol uradna zahvala za božična darila naših učenk vojakom na fronti. Zahvalilo se je:

1. c. kr. vojno ministrstvo
2. c. in kr. V. in X. armadno poveljstvo.
3. Gospod deželni predsednik, grof Henrik Attems.

31. marca. Obisk gospoda deželnega predsednika na vnanji in notranji šoli. V spremstvu deželnih nadzornikov g. Dr. M. Opeka,¹¹⁷ g. dr. Belarja,¹¹⁸ in g. dr. J. Bezjaka je gospod deželni predsednik, grof Henrik Attems, prisostvoval pouku v vseh razredih vnanje šole, izvzemši v 3. in 2., v 2. in 3. razredu notranje meščanske šole in v 4. letniku učiteljišča. Kakor se je pohvalno izrazil pri odhodu, je dobil povsod najboljše vtise.

Maj.

Iznova so se upirale naše proseče oči k Nji, Kraljici miru. Izpred šmarničnih oltarjev so se dvigale prisrčne molitve, iskrene prošnje k prestolu usmiljene božje Matere. A po sklepih božje Pravice je šel tudi letošnji majnik mimo, ne da bi izzvenel v hvaležen slavospev za mir in spravo med narodi.

Naši ranjenci so imeli vsak večer v telovadnici skupno šmarnično [39] pobožnost. Molili so Lavretanske litanije, menjavaje v slovenskem, nemškem in češkem jeziku, pevke na galeriji pa so dostavile vsakič tudi po eno ali dve Marijini pesmi. Prihajali so vsi prav radi; le kar je bilo protestantov med njimi, se niso zmenili za zvonček, ki jih je vabil k nebeški Kraljici.

(Vid) 11. maja, eksplozija v municijskih barakah na Ljubljanskem polju. V večerni rekreaciji smo bili na vrtu. Kar nas prestraši prvi grozoviti pok, mnogo silneje kot pok topov. Hipoma se dvigne za hišami v smeri za Kranjsko

¹¹⁷ Dr. Mihael Opeka (1871–1938), cerkveni govornik in pesnik. Kot duhovnik in profesor je bil leta 1915 imenovan za deželnega šolskega nadzornika. Leta 1920 je postal stolni kanonik in honorarni učitelj homiletike na Teološki fakulteti. V: France Koblar in Franc Ksaver Lukman: Opeka, Mihael: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi395839/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹¹⁸ Dr. Albin Belar (1864–1939), kemik, seizmolog, fizik in izumitelj. V Ljubljani je bil tudi šolski nadzornik. Dve leti po potresu, leta 1897, je v Ljubljani ustanovil prvo potresno postajo za ozemlje Slovenije in v tedanji habsburški monarhiji. Izdeloval in izpopolnil je izdelavo »tremomerov«, kakor je imenoval priprave za merjenje potresov. V: Miran Lola Božič, Belar, Albin: <https://www.obrazislovenskihpokraj.in.si/oseba/belar-albin/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

hranilnico gost, sivorjav dim, kot se pojavlja pri eksplozijah. Prvemu poku je sledil drugi, nič manj močan, okna so zašklopotala, šipe letele na tla, s streh pa kosi opeke. V nepopoisnem strahu si nismo znali raztolmačiti, kaj se je pravzaprav zgodilo, mislili smo izprva le, da meče sovražnik plinove bombe in granate iz zrakoplovov. A zvedeli smo za stvar še isti večer. Eksplodirala je vojna municija v lesenih barakah, zgrajenih na polju v neposrednji bližini mesta. Nevarnost za vse mesto je bila strašna, kajti v posameznih barakah so bile večje množine najmočnejših strelnih snovi. Seveda smo zvedeli šele pozneje, kako nevaren je bil naš položaj. Sicer smo bili pa itak vso naslednjo noč v velikem strahu, kajti poki so se ponavljali v večjih in manjših presledkih do jutra in še naslednje dni, tako da smo bili v vednem vznemirjenju. Znatno je bil moten tudi pouk v šoli, nekaj učenk je ostalo prve dni sploh doma, druge so bile v šoli nemirne in razburljive; iz notranje šole so pribežale parkrat na vrt, ko je bilo slišati močnejše pokanje. Sčasoma smo se privadili pa tudi temu, tako da smo ostali precej hladnokrvni, ko smo morali še nekaj tednov za tem poslušati neprestano pokanje nerabnih granat zunaj mesta.

2. junija. Cesarica Cita¹¹⁹ v Ljubljani.

V dneve nemira, strahu in skrbi je posijal mahoma in nepričakovano žarek jasne sreče, novih nad. Tema se je hipoma razmaknila, utihnila so vojna vprašanja in vse, kar je živelo v srcih tisočev še blagega in lepega se je strnilo v mogočno čustvo radosti ob novici: Cesarica Cita je v Ljubljani! Cesarica Cita, naša nova vladarica in gospa. Ona, ki si je v kratkih mesecih na prestolu avstrijskem pridobila srca narodov z očarujočo silo svoje osebnosti, svoje kreposti! Kako smo si jo želeli videti in ni čakala, [40] da pridemo k Nji, sama je stopila med nas, ljubeče otroke vdanega ji naroda. O njenem prihodu in posetu mesta Ljubljane je pisal *Slovenec* z dne 4. junija 1917 sledeče:

»Ko bi stopal angel po Ljubljani, deleč tolažbo in upanje ... V hipu, ko se je raznesel glas: Cesarica je tu! – je vse obstalo, položilo delo iz rok, vse je hitelo proti južnemu kolodvoru. Obisk cesarice je postal za Ljubljano pravi praznik. Otroci so hiteli po ulicah s svojimi materami, veselo vzdikajoč, v ročicah držoč rožice roži prestola v pozdrav. In ko se je cesarica Cita pojavila na stopnicah južnega kolodvora in jo je množica zagledala, je radosti vzdiknila svoj slovenski pozdrav. Roke so se dvigale, cvetje je letelo pred njene noge – in cesarica je za hip obstala presenečena, nato se je nebeško mil izraz razlil po njenem obrazu – stala je tu v svoji preprosti obleki kot mati svojih otrok, prvokrat med svojim preprostim slovenskim narodom. V tem hipu je postala gospodarica vseh src.

¹¹⁹ Zita Bourbonško-Parmská (1892–1989), od leta 1911 soproga nadvojvode Karla, poznejšega cesarja. V slovenskem časopisju so jo zapisovali kot Cita. Beatifikacijski postopek za Cito je bil odprt konec leta 2008. O tem glej: Association pour la béatification: <http://www.beatification-imperatrice-zita.org/pages/english/biography.html> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

In prva njena pot v Ljubljano – je bila pot pred oltar Gospodov, pot k molitvi za srečo svojega ljudstva. Po Dunajski cesti se je peljala v stolnico. Tu je ob oltarju Najsvetejšega prisostvovala sv. maši in prejela sv. obhajilo. V istem času je pri glavnem oltarju ljubljanski knezoškof delil novomašnikom diakonat. Vsa cerkev je bila napolnjena občinstva, skoro tik do cesarice so klečale ljubljanske žene in združevale svoje molitve z njenimi. V solzah ginjenosti se je topilo ljudstvo v cerkvi in iz prs so prihajali ihteči vzkliki: »O Bog nam jo ohrani!«

Okoli stolnice in v bližnjih ulicah je nastala medtem prava gneča. Ko je cesarica stopila iz stolnice, se je vsulo pred njene noge vse polno cvetja, cesarskemu avtomobilu so takorekoč zastavili pot in ga vsega obsuli s cvetjem. Le težko in počasi je avtomobil vozil dalje, spremljan od tisočerih »Živio« klicev. Cesarica je prijazno odzdravljala.

Tekom dneva je presvetla Gospa obiskala več vojaških bolnic. Hodila je od postelje do postelje ter nagovorila vsakega ranjenca. Lastnoročno jim je delila majhne spominke, rožne vence, svetinjice, cigarete itd. Preko trdih lic junaških borilcev je zdrsela marsikatera solza, ko se je sklanjala nad njih posteljo dobre cesarice angelsko mila postava, ki je imela za vsakega tolažilno besedo. [41]

Popoldne je ljubljanska šolska mladina pozdravila svojo cesarico. Zbrala se je na Kongresnem trgu pod vodstvom učiteljstva. Skoro vsi otroci so imeli v rokah šopke, vejice ali deželne in cesarske zastavice. Deklice so bile večina belo oblečene. Policija je morala Zvezdo zapreti, ker se je nabralo tudi drugega občinstva toliko, da ga ni bilo mogoče pustiti na trg. Ob 1/2 3h se je pripeljal cesarski avtomobil in vozil počasi skozi špalir mladine okoli Zvezde. Šolske zastave so se ji klanjale, mladina je obmetavala avtomobil s šopki in kakor bi ptički v soglasnem spevu pozdravljali jasno solnce, tako srebrno je donel po Zvezdi klic mladine: »Živijo! Živijo!« Cesarica je smehljaje odzdravljala. Bila je sredi mladega naroda nove Avstrije. Pri oknih bližnjih hiš je bila glava pri glavi, ljudje so vihteli robce in klobuke in združevali svoje klice s klici mladine.

Iz Zvezde se je cesarica peljala mimo uršulinskega samostana, ki je bil prekrasno okrašen. Pri oknih samostanske bolnice so stali ranjenci, pozdravljajoč cesarico. Do obrtne šole, kjer je cesarica izstopila, je bil po Gradišču gost špalir občinstva. Pred obrtno šolo je pozdravila cesarico učenka uršulinske notranje šole Ana Vresnik ter ji izročila krasen šopek. Cesarica ji je dala v spomin zlato brožo.¹²⁰

Tekom popoldneva je cesarica posetila tudi Grad. V gozdni kapelici je opravila kratko molitev; iskrena prijateljica narave se je nato delj časa divila nad krasnim razgledom preko Ljubljane in okolice. Zvečer, ko se je Nj. Veličanstvo

¹²⁰ Dotični zapis se res nahaja v *Slovencu*, kjer pa je še nekoliko obsežnejši. Glej: *Slovenec*, št. 126, 4. junij 1917, str. 1–2: Cesar in cesarica pri soški armadi. Dva dni v Ljubljani.

presvetli cesar, ki se je zjutraj skozi Ljubljano odpeljal v Trst, vrnil, sta se še enkrat ob pozni večerni uri oba odpeljala na Grad. Grad je žarel v tisočeri lučkah. V tistem grajskem drevoredu sta se visoka gosta odpočila od dnevnega truda.

Naslednje jutro sta se Njiju Veličanstvi, cesar Karel in cesarica Cita, odpeljala proti Notranjski. Cesarica je obiskala Trst, cesar pa se je odpeljal dalje preko Istre v Pulj. V Postojni sta se Veličanstvi zopet sešli; pot ju je privedla zopet v Ljubljano, kamor sta dospela ob 11h ponoči. A Ljubljana še ni spala. Od 3h popoldne so čakali ljudje po ulicah in na kolodvoru, da se vrneti. Vrnili sta se v temi, množica ju ni mogla dobro videti, a pozdravi so bili posebno pred južnim kolodvorom burni kakor orkan. [42] Avtomobil, v katerem sta se pripeljala cesar in cesarica, je bil poln šopkov in rož. Cesarica je zapovedala, da naj prineso vse cvetje v dvorni voz. Naslednji dan sta se Nj. Veličanstvi v zgodnjem jutru odpeljali iz Ljubljane.

21. junija. Praznovanje vladarskega nastopa Nj. Veličanstva cesarja Karla I. in cesarice Cite. Ob 8h slovesna sv. maša. To pot so prvič peli zadnjo kitico cesarske pesmi, ki jo je novi cesarici spesnil Dr. Opeka in ki je bila vladi predložena v potrjenje.

28. junija. Šolski sklep. Tedenska zbirka leta 1916/1917 je znašala na notranji in vnanji šoli 486 K.

9. julija. Poset Nj. Visokosti nadvojvoda Leopolda Salvatorja.¹²¹

V ponedeljek 9. jul. o ½ 4h popoldne je Nj. cesarska in kraljeva Visokost nadvojvoda Leopold Salvator v spremstvu g. Avgusta princa pl. Lobkowitz,¹²² generalnega adjutanta Nj. Veličanstva, g. deželnega predsednika grofa Henrika Attems, g. c. in kr. generalnega štabnega zdravnika dr. Edmunda Geduldiger¹²³ in obeh gospodov zdravnikov¹²⁴ uršulinske rezervne bolnice posetil bolnike in ranjence v bolnici v vnanji šoli.

Pri vhodu so Nj. c. in kr. Visokost sprejele in pozdravile gospa provinci-jalna prednica M. Terezija Heidrich, g. lokalna prednica M. Maksimilijana¹²⁵

¹²¹ Nadvojvoda Leopold Salvator (1863–1931) je v času vojne opravljal nalogo generalnega inšpektorja avstrijskega topništva in imel čin feldcajgmajstra. *Slovenski narod* (št. 122) je 27. maja 1916 (str. 3) poročal o njegovem povišanju v čin generalpolkovnika. Poleg tega je bil v času vojne tudi generalni inšpektor prostovoljnih zdravstvenih organizacij in pokrovitelj (protektor) Rdečega križa Avstro-Ogrske. Več o njem v: Salvator, Leopold: <https://www.hessen14.at/erzherzog-leopold-salvator/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

¹²² Zdi se, da je tu prišlo do pomote v imenu, saj je bil generalni adjutant cesarja Karla v resnici Zdenko (*Maria Zdenko Vincenz Kaspar*) princ Lobkowitz (1858–1933). To funkcijo mu je cesar Karel zaupal že 24. novembra 1916. Glej: Egger, Rainer: Lobkowitz (Lobkowitz), Zdenko Prinz von, v: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 5, Wien 1972, str. 262.

¹²³ Že omenjeni generalštabni zdravnik Edmund Geduldiger (1852–1939). Prim. ÖSTA/KA, GBBL, Diverse (Böhmen, Mahren, Schlesien) Karton 160: Dr. Edmund Geduldiger.

¹²⁴ Samostanska kronika omenja dr. Friedricha Fant(e)la in dr. Siegfrieda Hojtascha. V: Aulj, Kronika 1917, šk. 8. V vojaških seznamih avstrijskega domobranstva res najdemo ime: Siegfried Hoitasch, ki je bil sicer naveden kot polkovni zdravnik pri 1. gorskem strelskem polku. Prim. *Ranglisten der k. k. Landwehr und der K. k. Gendarmerie 1918*, Wien 1918, str. 372.

¹²⁵ Že omenjena M. Maksimilijana (Ivana) Kolenc (1872–1922). Ob njeni smrti leta 1922 so v *Bogoljubu* objavili obširnejši nekrolog izpod peresa M. Elizabete. Prim. *Bogoljub* 1922, št. 8, str. 179–181: † M. Maksimilijana Kolenc, prednica uršulinskega samostana v Ljubljani.

in gg. ravnateljici notranje in vnanje šole, M. Eleonora¹²⁶ in M. Hildegarda.¹²⁷ Visoki gospod je z zanimanjem poizvedoval o šoli, o številu redovnic, gojenk in učenk. V bolnici je prijazno pozdravil gdč. strežkinje [sic], sočutno izpraševal bolnike, koliko časa služijo v vojski, kje so se bojevali, kako so bolni, od kod so, pri katerem polku služijo. Ves vesel je vzkliknil, ko je našel med bolniki mladega fanta 18. polka: »To je pa moj regiment!«¹²⁸ Videti je bilo, da so mu mladi fantje posebno pri srcu, vsakega je nagovoril.

Gospod nadvojvoda je govoril večidel hrvaško oziroma slovensko s hrvaškim akcentom, ker je slučaj hotel, da je nagovarjal v pretežni večini Slovane: Slovence, Hrvate, Poljake in Čehe. [43] Nazadnje je dostavil, da se bolnikom pri nas dobro godi, da imajo lepe, zračne sobe. Ko so se pri odhodu še nekatere redovnice poklonile Nj. Visokosti, je dobrohotno prašal [sic] goriško uršulinko begunko, če je bila v Gorici tudi še ob sovražnih napadih in kje so druge sestre.

Prisrčno se je visoki gospod zahvalil č. g. Materi prednici za vse, kar stori samostan ranjencem in bolnikom, podal vsem navzočim desnico in zapustil samostan, ki hrani neprisiljeno prijaznost in ljubeznivost visokega poseta v hvalnem spominu.

3. julija je moral samostan brez odškodnine odstopiti v vojne namene šolski zvonec iz notranje šole.

Avgust. 3. in 4. avgusta so nam sneli zvonove iz cerkvenih lin. Vojna sila je začela segati tudi po cerkvah. Da vlijejo iz njih topove, so začeli jemati cerkvam zvonove. Menda ga ni bilo daru, ki bi ga bilo naše ljudstvo težje položilo na žrtvenik domovine, kot to svoje najdražje, zvonove iz svojih cerkva; desetletja so ponekod nabirali prispevkov, da so si (naj) nabavili nov zvon za župnijsko cerkev, ki so ga slovesno ustoličili na visoki prestol v zvoniku, da kliče in vabi in poje najmilejšo pesem, pesem domačih zvonov. Drugod so bili zvonovi priče stoletne zgodovine ljudstva dotične okolice. Pesem teh in onih, pesem slovesnega pritrkavanja, ali ni mila našemu ljudstvu, da se je raduje mladenič in mož s solzo v očeh, če jo sliši zopet po letih odsotnosti. In ta pesem je morala zamreti, teden za tednom se je vršil najžalostnejši del vojne rekvizicije. – Ravno v duhovnih vajah smo bili, ko so se tudi naši stoletni zvonovi poslovili od nas. Največjemu (smo) so morali v zvoniku odbiti krono, ker ga drugače niso mogli spraviti skozi pretesno lino. Po vrveh so jih spustili na igrišče, jih naložili na voz

¹²⁶ M. Eleonora (Jožefa) Hudovernik (1863–1945). V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk. 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti je *Slovenec* objavil kratek nekrolog s fotografijo. Prim. *Slovenec*, št. 51, 4. marec 1945, str. 4; † M. Eleonora Hudovernik.

¹²⁷ M. Hildegarda (Marija) Lebar (1873–1950). V redovno skupnost je vstopila 12. oktobra 1893. V letih 1923–1929 je bila predstojnica v Ljubljani, v letih 1929–1932 predstojnica v Mekinjah, potem spet v Ljubljani (1932–1938) in od 1938 do 1941 znova v Mekinjah. Umrla je v Škofji Loki. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk. 7; Nekrolog šk. 8.

¹²⁸ Nadvojvoda Leopold Salvator je leta 1893 postal častni pokrovitelj (*imejitelj*) 18. pehotnega polka, s sedežem v Kraljevem Gradcu. Prim. *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die Kriegsmarine*, Wien 1914, str. 414.

ter jih čez nekaj dni z zelenjem okrašene odpeljali. Vzeli so nam tri zvonove, [44] ostal je samo eden,¹²⁹ po velikosti tretji, ki je najstarejši iz l. 1710.¹³⁰

Počitnice 1917.

Skozi vso počitniško dobo je bilo čuti dan na dan strašno streljanje s fronte. Kot prejšnji dve leti, tako smo tudi te počitnice zopet pridno lupili krompir za vojaško kuhinjo. Ko smo tako sedeli pri tem poslu na vrtu, so včasih topovi tako grozovito bobneli, kot da jih imamo že v neposredni bližini. V istini je italijanska armada napredovala. Trst je bil ponovno v skrajni nevarnosti in dnevne govorice so skrivoma razglašale, da je izgubljen.

Padec Sv. Gore. Dober teden po prazniku Marijinega Vnebovzetja, 25. avgusta, je prišla naša Sv. Gora v last Italijanom. Sv. Gora, za katero so tekli potoki krvi, izgubljena! Po ti zmagi so bili Italijani pač na višku svoje vojne slave. Nam pa je vedno bolj ugašalo upanje, ko smo izgubili s Sv. Goro ne le prevažno vojno postojanko, ampak predvsem Marijino svetišče, še vedno milo in drago, dasi v razvalinah, vseh oškropljenih s krvjo. – Čudežna podoba svetogorske Mater v oltarju sv. Deodata v frančiškanski cerkvi pa je ostala mirno na svojem skromnem mestu, a Dobrotljiva v nji je slišala te dni še več bridkih vzdihov, je gledala še več grenkih solza na licih goriških beguncev. A ona je ostala mirna, deleč pač tolažbo, a dvigajoč srca in duha predvsem k Njemu, ki vodi in urejuje z usodo narodov, določa in pregleda vsak tudi najneznatnejši prizor v zgodovini človeštva.

September.

Začetkom septembra so se vršile v Ljubljani in okolici oziroma v zraku nad obema, vaje naših in nemških zrakoplovcev, ki so se pripravljali na bližnjo avstrijsko ofenzivo na goriški fronti. Mirno in ravnodušno smo opazovali zanimivo kroženje zračnih letal, saj se ni bilo treba bati, da pade granata na nas. [45]

Avstrijska ofenziva v oktobru 1917.

Za nasprotnika tiho, a za nas šumno, kajti dan in noč (so) nas je motilo neprestano žvižganje in piskanje vlakov, prevažajočih municijo, [ko] se je zvezna avstrijsko-nemška armada pripravljala na odločilno ofenzivo. Ko se je pričela, je starodavni avstrijski orel zmagonosno zafrfotal z mogočnimi krili in pohitel v drznem poletu čez sovražne vrste, daleč notri v beneške planjave. Predno smo se prav zavedli in nam je bilo mogoče uvrstiti posamezne dogodke tedanjih dni,

¹²⁹ Podroben opis vseh štirih zvonov so zapisali tudi v samostanski kroniki. Prim. AULj, Kronika 1917, šk. 8.

¹³⁰ Sezname in notice o odvzetih zvonovih se najdejo tudi v dunajskih arhivih. Seznam ljubljanskih mestnih župnij in odvzetih zvonov po cerkvah se nahaja v: ÖSTA/KA, Territorialkommanden, Generalkommando Graz (MA Graz), Bau-Abteilung, Glocken, Ktn. 7: Glockenrapporte: Laibach-Stadt.

so hitele zvezne čete od zmage do zmage, tako rekoč neovirano do nepričakovanih uspehov. – 28. oktobra že so zavzeli Avstrijci Gorico. Nepopisno veselje je zavladalo med nami, ko se je raznesla vest, ki jo je prinesel in potrdil cesar Karel sam, ki je prihitel iste dni s fronte v Ljubljano, vest, da je Gorica zopet avstrijska. – Dnevno časopisje skoro ni moglo vsemu kaj, toliko je bilo poročati, medtem pa so si sledili dogodki na bojnem polju s čudovito naglostjo. Mesto za mestom, trg za trgom je prišel v avstrijsko last; že so prekoračile čete tedanjo državno italijansko mejo, prišle do Tilmenta,¹³¹ se za trenutek ustavile, pa drville zopet naprej daleč tja do Piave.¹³² –

Bogat plen je prišel tiste dni v roke zmagujoče armade. S plenom vred pa so prihajali tudi dan na dan dolgi vlaki vojnih italijanski ujetnikov, pobitih in stradajočih, trpeč pod kruto silo vojnega biča. Kjer so se ustavili, so pulili repo po njivah in sirovo [sic] zauživali, tešeč si strašni glad. Zlato uro, plašč in še drugo so ponujali posamezni ujetniki na poti skozi Ljubljano – za hlebček vojnega kruha. Tako se je godilo sedaj tem, drugikrat pa drugim zarobljenim četam, kakor je pač pisal prst Previdnosti, ki ga imenuje svet »usodo«.

Cesar Karel se je mudil tedaj več dni v Ljubljani. V dvornem vlaku se je darovala šestkrat sv. maša, kateri je verni vladar [46] prisostvoval v iskreni pobožnosti. Naš samostan je posodil za provizorični oltar v dvornem vozu kip Srca Jezusovega, kakor tudi mašno opravo.

Vsi Sveti.

Ko so si naši osvajali italijanska tla in je bila Gorica povsem v avstrijski posesti, so tudi Goričani, kar jih ni odšlo z bežečo italijansko posadko, polagoma jeli zapuščati svoja skrivališča. Goriške uršulinke, ki so prebile nepopisne grozote ob zavzetju in ob zopetni osvojitvi Gorice, so zapustile svoje stanovanje v podzemski kleti in prišle pozdravit osvoboditelje. Ostale pa so le ...¹³³, druge je italijanska vlada odpeljala s seboj. – V obokani varni kleti so za tenko steno skrite ušle italijanskim vojakom, ki so jih iskali, da jih odvedejo s seboj. Na Vseh svetnikov dan zjutraj je prišla najpogumnejša M. Mehtilda¹³⁴ v Ljubljano. Prihajali smo ravno iz kora, ko nas je presenetilo nenavadno glasno govorjenje in pozdravljanje zunaj na hodniku. Kako smo se začudili nepričakovanemu gostu! Veliko, veliko nam je vedela povedati in pravila je zanimivo in neutrudljivo,

¹³¹ Tilment (ita. Tagliamento) – reka v severovzhodni Italiji, ki izvira v Lorenzago di Cadore v pokrajini Belluno v Karnijskih Alpah ter se čez Furlansko nižino izliva v Jadransko morje pri Maranski laguni.

¹³² Piava (ita. Piave) – 220 km dolga reka v severovzhodni Italiji, ki izvira v južnih Karnijskih Alpah ter se izliva v Jadransko morje severovzhodno od Benetk, v občini Jesolo.

¹³³ Tu je ostal prazen prostor in ni vpisanih podatkov.

¹³⁴ M. Josefa Mechtildis od Jezusa (Leopoldina) Gerčar (1877–1966). V redovno skupnost je vstopila 27. oktobra 1897 v Škofji Loki. Umrla je 6. januarja 1966 v Gorici. V: AUŠKL, Imenik redovnic, šk. 8.

vesela, da je po dolgem času izven vojnega hruma in zopet enkrat v družbi svojih slovenskih sosester.

November.

Cesarjev god, 4. novembra, smo obhajali letos brez vnanjega sijaja, še celo večerne razsvetljave v mestu in na Gradu ni bilo. Vsled velikih vojnih dogodkov so prišla vsa druga vprašanja o ospredje in tako tudi ta dan ni prišel do veljave.

Od vseh svetov do 12. nov. se je 8. razred šentjakobske šole naselil v naši notranji šoli. Prvo nedeljo v nov. pa je imela nemška osemrazrednica pouk pri nas. Začele so se namreč nove homatije in govorili so, da zasede vojaštvo, ki ga je bilo radi ofenzive v Ljubljani in okolici v ogromnem številu, zopet vse šole; [47] strašili so nas celo, da vzamejo še cerkve v vojaško uporabo. Vendar je ostala stvar samo pri govorjenju, zgodilo se ni tako. Vojaštvo je ostalo sicer v veliki množici v mestu, vsled česar so neprestano rastle cene živil in je civilno prebivalstvo trpelo strašno pomanjkanje, a drugače se je razburjenje poleglo in so se razmere zopet uredile. Po šolah se je nadaljeval pouk, seveda še vedno v omejenem obsegu.

18. nov. Zahvalna sv. maša za cesarjevo rešitev.

Cesar Karel se je osebno udeleževal zmagonosnega prodiranja svojih čet v italijansko ozemlje. Tu ga je dohitela nesreča. Vsled deževja je vodovje nenedoma narastlo in reke so prestopile svoje bregove. Tako je zašel presvetli vladar s svojim osebnim spremstvom v veliko nevarnost. Pri povratku v Gorico je bil cesarjev avtomobil na tem, da ga potegnejo za seboj valovi narastle rečice, pritoka Piave.¹³⁵ Vendar so se rešilni poizkusi posrečili in presv. vladar je odšel [sic] smrtni nevarnosti. V zahvalo za božjo pomoč pri rešitvi se je naslednjo nedeljo, 18. nov. opravila po cerkvah širne domovine zahvalna služba božja. Pri nas je daroval sv. mašo deželni nadzornik g. dr. M. Opeka, ki je imel tudi primeren lep govor.

Božič.

Kot v letu 1916, tako so tudi to pot odredila šolska oblastva, da pošlje šolska mladina braniteljem domovine skromne božičnice. Pripravili smo prav enake darove kot lani, svinčnike, dopisnice, igle etc. Vse se je vršilo v istem redu kot prejšnje leto in po praznikih je došlo tudi letos več zahvalnih dopisnic z bojišča.

Zadnje dni tekočega leta, 30. in 31. decembra 1917 so začeli prazniti bolnico v vnani šoli. Vsled srečnih vojnih uspehov se je bojna črta na italijanskem ozemlju pomaknila daleč tja do Piave. Zato so tudi bolnice premestili bliže – tja

¹³⁵ O nevarnosti, v kateri se je znašel cesar, je poročalo časopisje. Prim. *Mir*, št. 46, 16. november 1917, str. 1: Cesar v nevarnosti; *Tedenske slike*, št. 46, 14. november 1916, str. 546: Naš cesar v smrtni nevarnosti; *Slovenec*, št. 260, 13. november 1917, str. 1: Odlikovanja cesarjevih rešilcev.

v zase [47] deno ozemlje. Tako je prišla Ljubljana izven vojnega ozemlja in tako smo bili po 4 letih razmeroma zopet daleč od vojnega hrupa. Bolnice so začeli eno za drugo prazniti in vrsta je prišla tudi na našo. Sicer pa je bilo letošnji Božič itak le še malo bolnikov pri nas. – Do Novega leta¹³⁶ so nas vsi zapustili in vnanja šola je ostala prazna, a žal, v takem stanju, da jo je žalostno pogledati.

Po Božiču je jelo prihajati iz daljnih dalj prvo skrivnostno zvonjenje, nannanjajoče bližajoči se mir. Začela so se prva mirovna pogajanja med posameznimi državami. A baklje medsebojnega sovraštva so gorele še premočno – izpredvideli so vsi, da ne bo izlahka pogasiti visokih kresov, vpepeljajočih evropsko kulturo. Vsa začetna pogajanja so se sproti razbijala. Rusija je odstopila z vojnega pozorišča, jela se je omejevati samo na svojo lastno usodo. Velika državna celota se je jela razkosavati, odcepila se je in se provizorično organizirala »Ukrajinska ljudovlada«.¹³⁷ S to je sklenila Avstrija 9. febr. 1918 mir; sicer je to le malo pomenilo, a nam je s tem dogodkom vendarle sinil prvi veseli žarek, obe-tajoč, da se kmalu pokaže zarja jasnejše bodočnosti. A ta se je dvigala tako, tako počasi izza oceana časov, da so minevali tedni in meseci in zaželenega jasnega dne še vedno ni bilo.

30. aprila. Kakor pred letom zvonove, tako so nam letos vzeli oziroma oropali strelovod s cerkve. Vzeli so mu bakreno žico, ki je bila 117 m dolga in 39 kg težka. Nadomestili so jo z železno, baker so namreč rabili v »vojne namene«.

Sredi maja, natančno 17 maja 1918 so se naselili na vnani šoli orožniki. Izprva so imeli tu orožniško šolo; bili so to precej inteligentni možje, sami Slovenci, ki so se pripravljali na svoj stan. V 6. razredu je bila šolska soba, po drugih [49] sobah pa so bile spalnice. Zanimivo jih je bilo poslušati, kako so si reveži vtepavali nemščino v glavo. Na hodniku ali pa na vrtičku pri vnani šoli so imeli svoje »učne ure«. Kot šolski fantiči so se ubijali s težkimi nemškimi izrazi iz Zakonika. v Marijino kapelo je prav razločno prihajal šum učeče se »orožniške mladine«.

¹³⁶ V samostanski kroniki beremo: »S poslavljaljočim se letom so nas zapustili tudi naši ljubi ranjenci, ki so več kot tri leta dobivali med našimi samostanskimi zidovi v največje zadovoljstvo gospodov polkovnih zdravnikov hrano in postrežbo, kar potrdi razen vsakodnevnih kvalifikacij jedi /.../ tudi naslednje pisanje: 'Moj najlepši čas med vojno so bili trije meseci, ki sem jih preživel v bolnici uršulinskega samostana. Ljube, dobre uršulinske sestre so storile vse mogoče za blagor bolnikov in potem je zdravniku lahko, da si pridobi naklonjenost bolnikov. Naj bo Bog vedno z vami, da se boste mogle vse posvetiti blagru človeštva. V imenu bolnikov pozdrav, ki prihaja iz srca. Dr. Rétfalvi, polkovni zdravnik, Ljubljana, 1918, dne 4. januarja.« V: AULj, Kronika 1918, šk. 8. Pismo je najverjetneje napisal dr. Julius Rétfalvi, ki je bil leta 1917 odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa z vojno dekoracijo. Prim. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Nr. 40, 29. september 1917, str. 1774: Das Ritterkreuz des Franz-Joseph-Ordens mit der Kriegsdekoration.

¹³⁷ Marca 1917 je bil zaradi februarске revolucije izvoljen Centralni svet Ukrajine, ki je razglasil ukrajinsko avtonomijo v okviru ruske države. Po oktobrski revoluciji je Centralni svet razglasil ljudsko republiko in svojo neodvisnost 22. januarja 1918.

24. maja. Italijanski aeroplani nad Ljubljano. Iznova so nas posetili nasprotniki v svojih zrakoplovih, a to pot so prišli kot »prijatelji«. ¹³⁸ Iz svoje zračne pošte so namreč metali pismene pozdrave, listke, ki so v slovenskem in hrvaškem jeziku bodrili k odpadu od stare, izživete Avstrije. A ljubljansko mesto je kaj neprijazno sprejelo tuji obisk. Dočim so ob enakih prilikah padale granate iz zrakoplovov in je pretila nevarnost od tam, so švigali danes streli le iz Gradu navzgor, a spretni zračni krmarji so ušli brez poškodbe. Razburjenja je bilo tudi ta dan veliko. Vzrok temu je bil, da nismo vedeli, od kod prihajajo streli. Deklice iz notranje šole, ki so imele dopoldne pouk, so prihitele vse na hodnik pred korom, kjer jih je bilo le težko vzdržati v redu. Čez opoldne pa se je stvar pojasnila in lahko se je tudi vznemirjenje zopet pleglo.

Poletje nam je potekalo enolično. Na vnanji šoli smo imeli »žendarmerijsko šolo«, mi pa smo uživali počitnice, prve izza vojnega časa, da nam ni bilo treba lupiti krompirja. Sicer je naša kuhinja s 1. julijem prevzela hrano orožnikov, a teh je bilo v primeri z bolniki in ranjenci, ki smo jih prej oskrbovali, le (toliko) malo, tako, da so naše kuharice lahko same opravljale svoj posel.

Poleti 1918 so se jele tudi razmere na bojnem polju zopet izpreminjati. Stališče avstrijske armade se je dvomljivo majalo, sovražnik se je pripravljal, da jo prepodi iz svojega [50] ozemlja. Topov sicer ni bilo slišati do nas, kot prejšnje leto ob istem času, bojna črta je bila predaleč, vendar je bila napetost večja, slutili smo, da smo ob skrajni meji in da se ima v bližnji bodočnosti zgoditi res kaj odločilnega. Država je bila docela izčrpana, draginja neznosna. O ti nam pove cenovnik iz poletnih mesecev 1918.

Cenovnik.

Moka, maksimalna cena kg –	3 K (1 kg – 1 mesec na osebo).	»Pod roko« – kg	20 K
Meso, maksimalna cena kg –	8 K (1 kg – 1 mesec na osebo)	“	18 do 30 K
Sladkor, “ “ –	1. 60 K (65 dkg – “ “)	“	18 do 20 K
Slanina, “ “	62 K	“ “ “	90 do 100 K
Krompir “ “	30h	“ “ “	1‘50 do 2 K
Jabolka “ “	1‘50 K	“ “ “	do 4 K
Fižol “ “	1 K	“ “ “	10 do 12 K
Kaša “ - -	kg		10 K
Olje (bučevo) - -	“		50 K
Jajca - -	à		1‘ 4 K, 1‘60 K

¹³⁸ Zanimivo, da je časopis *Slovenec* o letalcih poročal 24. junija 1918. Tedaj naj bi Ljubljano »obmetavali« z listki kar dve letali; prvo iz sestava domačih, avstrijskih sil, ki je odmetavalo pozive za 8. vojno posojilo, sovražni, italijanski avion pa »znane Trumbičeve listke«. V: *Slovenec*, št. 142, 24. junij 1918, str. 4: Zanimivo srečanje. Zapis nam posredno (»znane Trumbičeve listke«) pove, da so takšni lističi s pozivi torej bili večkrat v zraku nad Ljubljano, kar torej ne izključuje možnosti, da je do tega prišlo tudi na dotični datum.

Mleko	-	- l	à 1'60 K, 1'80 K
Vino	-	- l	à 10 K, 12 K, 16 K
Milo	-	- kg	à 24 K
Loj	-	- kg	à 25 K
Čebula	-	- kg	à 2 K
Limona	-	- vsaka	à 6 K (če se jo sploh dobi!)
Drva, vsako polence			1 K
Par čevljev 200 do 300 K. Srednje vrste blago za žensko obleko m à 50 K			

Pomanjkanje in lakota je bila od dne do dne večja in to ne samo pri nižjih slojih, ampak vobče. Kruh so nam merili vedno picleje, sem in tja je kak dan tudi popolnoma izostal, drugače pa smo ga dobivali samo zjutraj po majhen košček. In kakšen je bil! Barve kot ječmenov kruh, a sestavljen je bil iz tako različne zmesi, da ga je bilo prav težko, nekaterim sploh nemogoče uživati. In vendar so bili mali hlebčki, ki smo jih dobivali vsako jutro iz vojne pekarnice, po 76 h.

Dne 17. sept. smo pričeli novo šolsko leto. Vadnica in Vnanja ljudska šola sta imeli pouk v istem obsegu kot prejšnje leto. Notranja in Vnanja meščanska šola pa sta dobili celodnevni pouk. V ta namen so porabili obe (na) veliki spalnici v novem poslopju pri Vnanji šoli. Tu so nastanili 2. in 3. razred Vnanje meščanske šole; 1 m. r. pa je bil letos še v sobi 1. letnika.

Oktober.

Veliko nam je prinesel mesec oktober.

Na praznikov Angelov varuhov, 2. oktobra, je pristopil cesarjev najstarejši otrok, cesarjevič Oton,¹³⁹ prvikrat k mizi Gospodovi. Na dan njegovega prvega sv. obhajila se je naša šolska mladina združila ž njim, prav veliko naših učenk, v nekaterih razredih vse, je prejelo in darovalo sv. obhajilo zanj. Na predvečer njegovega prvega sv. obhajila je ravnateljica Notr. šole v imenu celega zavoda brzojavno čestitala malemu cesarjeviču s poročilom, da se bomo naslednji dan pri mizi Gospodovi združili ž njim v molitvi. Dne 7. okt. je došel brzojavni odgovor s cesarskega dvora, v katerem se srečna mati, blaga cesarica Cita, prisrčno zahvaljuje za čestitko in molitev. In kdo je pač slutil isti dan, da smo s tem zaključili avstrijska patriotska slavlja? [52]

V oktobru se je slednjič odločila usoda Avstrije. Italijanska fronta se je začela kr[u]šiti in se je v kratkem docela razbila. – Pritajene vesti o tem so prihajale dan na dan, a verjeli smo šele, ko so prihajali prvi polki razsule armade.

¹³⁹ Cesarjevič Franc Joseph Otto (1912–2011) je bil sin cesarja Karla I. in prestolonaslednik Avstro-Ogrske. 17. pehotni polk je novembra leta 1916 dobil častno priznanje, ko so ga imenovali Cesarjevičev pehotni polk št. 17. Slovencem je bil kot poslanec v evropskem parlamentu naklonjen tudi ob osamosvojitvi. Oton Habsburški je bil po smrti 2011 po cesarskem protokolu slovesno pokopan na Dunaju.

Eni so se vozili, drugi so šli peš, dan za dnem, teden za tednom; Slovani, Nemci, Ogri, zastopniki glavnih avstrijskih narodov, pol v gnevu, pol v nemi otopelosti so prihajali s pozorišča, kjer so bojevali zadnji boj za skupno domovino – stoletno Avstrijo. Zadnje dejanje v (svetovni) žaloigri svetovne vojne je šlo h koncu, v njem sta propadli osrednji velevlasti, Avstrija in Nemčija. Politiki so trdili, da je moralo tako priti. – Ni mogoče, razmotrivati in pisati o vsemogočih, novo vstalih vprašanjih te dobe, kajti dogodki so bili tako silni, da so predruožčili nazore in mnenja in nismo mogli priti do jasnega pregleda razmer in oblik časa. – V velikem vrvenju in vznemirjenju so minevali dnevi. Vojska je bila pravzaprav končana, jeli so sestavljati mirovno konferenco v Parizu. A miru in njegovih dobrin še ni bilo, le nov prekucijski duh je vel v vsem in povsod. Eno pa je bilo gotovo: Avstrija je padla, najuglednejša katoliška velevlast v osrčju Evrope je preminula. Kakor so polagoma ugasnile zvezde mogočnih kraljestev v vseh dobah zgodovine narodov in so se porajala iz njih druga, tako je ob določenem mejniku časa zapečatila roka najvišjega Vladarja tudi usodo Avstrije, ki je bila dotlej naša domovina, ljubljena in opevana v stoterih spevih v vseh jezikih njenih mnogoštevilnih narodov. Zanje so se žrtvovali, zanje umirali in trpeli vsi oni tisoči, ki jih je klicala skozi 4 leta in pol na svoj branik. Radi nje je tekla kri na bojnih poljanah, radi nje so tekle solze v zapuščenih domovih – in vendar ji je odpadlo žezlo in je sama izginila. Zakaj? O omejeni človeški um, si li še kdaj našel odgovor na taka vprašanja? Ena sama velika zagonetka, ena sama velika skrivnost je življenje posameznika, je zgodovina narodov, povestnica človeštva. Le ena velika luč sije nanjo, le v nji lahko deloma že sedaj in boš enkrat popolnoma vse razložil in umel – in luč je oko božje, ki čuva nad svetom – je On, ki ostane, ko premine vse drugo.

S tem je zaključena vojna kronika, kronika onih 4 in pol let, ki smo jih prebili v vednem razburjenju, v trpljenju in bedi. Da bi nam bila zaslužna za nebo, ono domovino, ki nas čaka, da nas osreči s svojim večnim mirom.

21. julija 1919

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Neobjavljeni viri, disertacije

Miha Šimac, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, disertacija, Ljubljana, 2013.

p. Anton Bukovič, *Spomini na redovne brate: Kastelec Janez*, tipkopis.

Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj)

- Imenik redovnic, šk. 7.
- Nekrolog šk. 8.
- Vojna Kronika, šk. 9.
- Kronika, šk. 8.
- Kronika 1940 in 1945, šk. 40.
- Šole, Kronike, šk. 1 in 2.
- Marijine kongregacije, šk. 1.
- Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki (AUŠkL)

Imenik redovnic, šk. 8.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

Župnijski arhiv (ŽA) Podgrad, Rojstna matična knjiga (RMK) Podgrad, prepisi, 1887, zap. št. 31.

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 375 in šk. 380.

ÖSTA – Österreichisches Staatsarchiv

KA* – Kriegsarchiv

Qualifikationslisten (Quall), karton 1451: Kokolj Karl – Marine–Kurat.

Qualifikationslisten (Quall), Ktn. 3228: Slavik, dr. Mathias.

Haupt-Grundbuchsblätter (GBBL), Diverse (Böhmen, Mahren, Schlesien) Karton 160:

Dr. Edmund Geduldiger.

Territorialkommanden, Generalkommando Graz (MA Graz), BauAbt, Glocken, Ktn. 7:

Glockenrapporte: Laibach-Stadt.

Časopisi in listi

Bogoljub, 1906, 1919, 1922, 1936.

Delo, 1963.

Dolenske novice, 1893.

Domoljub, 1899, 1903, 1915.

Domovina, 1899.

Duhovno življenje, 1958.

Grazer Volksblatt, 1916.

Kmetijske in rokodelske novice, 1893.

Koledarček družbe svetega Mohora za navadno leto 1865.

Mir, 1917.

Slovenec, 1883, 1899, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1934, 1945.

Slovenski narod, 1914, 1916.

Svobodna Slovenija, 1964.

Štajerc, 1914.

Tedenske slike, 1916.

Vrtec, 1935/1936.

Wiener Medizinische Wochenschrift, 1917.

Tiskani viri

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die Kriegsmarine, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1914.

Militärgeistliche in der Reserve des k. u. k. Heeres auf Kriegsdauer, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1916.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000. Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.

Ranglisten der k. k. Landwehr und der K. k. Gendarmerie 1918, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1918.

Literatura

Ajlec, Kornelija: Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni: zakonodaja in izvedba, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2015), str. 126–142.

Ambrožič, Matjaž: *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007.

Benedik, Metod: *Papeži: od Petra do Janeza Pavla II.*, Mihelač, Ljubljana 1996.

Biwald, Brigitte: *Von Helden und Krüppeln* Theil 1, Öbv et Hpt, Wien 2002.

egger, Rainer: Lobkowitz (Lobkowicz), Zdenko Prinz von, v: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 5, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1972, str. 262.

Feldmarschal Radetzky in Slovenci (ur. Miha Preinfalk), Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana 2017.

Felizetti, Paul: *Jakob Schell von und zu Schellenburg: Ein Edelmann aus sterzing in der Krain*, P. Felizetti, Ridnaun 2015.

Grdina, Igor: *Wilhelm von Tegetthof in bitka pri Visu 20. julija 1866*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2016.

Jagodic, Jože: *Nadškof Jeglič: majhen oris velikega življenja*, Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, Celje 2013.

Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Celje 2015.

Karel I.: zadnji slovenski cesar (ur. Gregor Antoličič), Cankarjeva založba, Ljubljana 2022.

Kogoj, Marija Jasna: Slovenska Bakhita. V: *Družina*, št. 11, 15. marec 2015, str. 19.

Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, Družina, Ljubljana 2006.

M. Kastelec, Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani, v: *Kronika slovenskih mest*, št. 3(1935), str. 234–239.

Podbersič, Renato: »Sedaj živimo skupaj trije različni cerkveni redovi pod isto streho v popolni harmoniji«: Goriške redovnice med prvo svetovno vojno, v: *Kronika 2* (2007), str. 305–314.

Pollard, John F.: *The unknown Pope: Benedict XV. (1914 – 1922) and the Pursuit for Peace*, The Continuum International Publishing Group Ltd, New York 1999.

Rahten, Andrej: *Prestolonaslednikova smrt: po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2014.

Rudolf, Ivan: Vstop Italije v vojno, v: *Črni vrh pod Avstro-Ogrsko* (ur. Ivan Rudolf), samozaložba, Črni vrh 2014.

Rugale, Mariano in Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti 1. del: Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Viharnik, Ljubljana 2010.

Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1902, Katoliška tiskarna, Ljubljana 1902.

Šimac, Miha in Keber, Katarina: »*Patriae ac humanitati*«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.

Šimac, Miha: Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971), v: *Kronika* št. 2 (2017), str. 197–198.

Viktor Kragl: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Župni urad Tržič, Tržič 1936.

Spletni viri

Associaton pour la béatification: <http://www.beatification-imperatrice-zita.org/pages/english/biography.html> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Attems-Heiligenkreuz, Henrik (1858–1937): https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Heinrich_Christian_von_Attems-Heiligenkreuz (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Blažena Marija Terezija Ledochowska: <https://svetniki.org/blazena-marija-terezija-ledochowska-devica-grofica-in-ustanoviteljica/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

Blaženi Karel I.: <https://viteski-red.si/blazeni-karel-i/> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Borodajkewycz von, Taras: Albrecht Friedrich Rudolf: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119482975.html#ndbcontent> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Boršnik, Marja: Tavčar, Ivan: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi686990/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Božič, Miran Lola: Belar, Albin: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/belar-albin/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Chotek, Sophie: <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chotek-sophie-1868-1914> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Gregor Antoličič, Borojevič, Svetozar: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/> (pridobljeno: 8. 9. 2024).

Hawlina – dnevnik 1914: http://www.hawlina.com/teksti/Galicija_1914.htm (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Koblar, France in Lukman, Franc Ksaver: Opeka, Mihael: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi395839/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Koblar, France: Kremžar, M. Elizabeta: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi304460/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Kranjec, Silvo: Schwarz, Teodor, baron: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi552141/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Max Hussarek von Heinlein (1865–1935): <https://www.firstworldwar.com/bio/hussarek.htm> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Rihtarič, Ivan, Vojna posojila na Spodnjem Štajerskem v prvi svetovni vojni: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-3P1VKI18/oeoca8c4-2134-4170-a370-6cca1a-ce01c6/PDF> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Salvator, Leopold: <https://www.hessen14.at/erzherzog-leopold-salvator/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Zvršan: <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/ljubljana-sv-peter/04831/?pg=53> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Žižić, Natalija: Bezjak, Janko: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi141411/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

POVZETEK

Razprava predstavlja uršulinko M. Klementino Kastelec (1887–1963), doma iz Vinje vasi pri Novem mestu, župnija Podgrad. Iz njenega ožjega sorodstva je izšlo več duhovnikov, ki so pustili vidno sled v zgodovini Cerkve na Slovenskem. Med temi je bil tudi njen brat Matija, dolgoletni župnik v Dolu pri Ljubljani. Sama se je po končanem učiteljišču pri uršulinkah v Ljubljani po temeljitem premisleku odločila, da postane uršulinka tudi sama. Redovno formacijo je pričela leta 1910, leta 1912 pa je nastopila službo učiteljice na uršulinski zunanji ljudski šoli. Leta 1914 je začela poučevati tako na uršulinski zunanji kot notranji meščanski šoli. Prav v tem letu pa je izbruhnila prva svetovna vojna, ki je zaznamovala tudi delo vseh šol in uršulinskega samostana. M. Klementina Kastelec je podrobno opisala dogajanja med prvo svetovno vojno znotraj samostanskih zidov, ki so dajali zavetje ranjenim in obolelim vojakom, saj so v samostanu oziroma v tamkajšnjih šolskih prostorih vzpostavili podružnico vojaške bolnišnice. Opis doživljanja vojne v Ljubljani oziroma t. i. Vojno kroniko danes hrani Arhiv uršulinskega samostana, pričujoči prispevek pa jo sedaj predstavlja tudi širši javnosti.

Ključne besede: *M. Klementina Kastelec (1887–1963), uršulinski samostan v Ljubljani, kronika, prva svetovna vojna*

Summary

CHRONICLER M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963) AND HER »WAR CHRONICLE« (1914–1918)

The article presents the Ursuline M. Klementina Kastelec (1887–1963), born in Vinja vas near Novo mesto, Podgrad parish. From among her immediate family came several priests who left a visible mark in the history of the Church in Slovenia. These included her brother Matija, a priest of many years in Dol pri Ljubljani. Following a thorough deliberation after completing teacher training at the Ursuline Convent in Ljubljana, she decided to become an Ursuline herself. She started her order formation in 1910, while in 1912 she became a teacher at the Ursuline day public school. In 1914, she started teaching at both the Ursuline day and boarders' public school. It was the year that the First World War broke out, which had an impact on the work of all the schools and the Ursuline Convent. M. Klementina Kastelec described in detail the events during the First World War within the convent walls, as a branch of a military hospital was established in the convent or its school premises to shelter wounded and sick soldiers. Today the description of the experience of war in Ljubljana or the so-called War Chronicle is kept by the Archive of the Ursuline Convent and is now introduced to the wider public in the article before us.

Keywords: *M. Klementina Kastelec (1887–1963), Ursuline Convent in Ljubljana, chronicle, First World War*